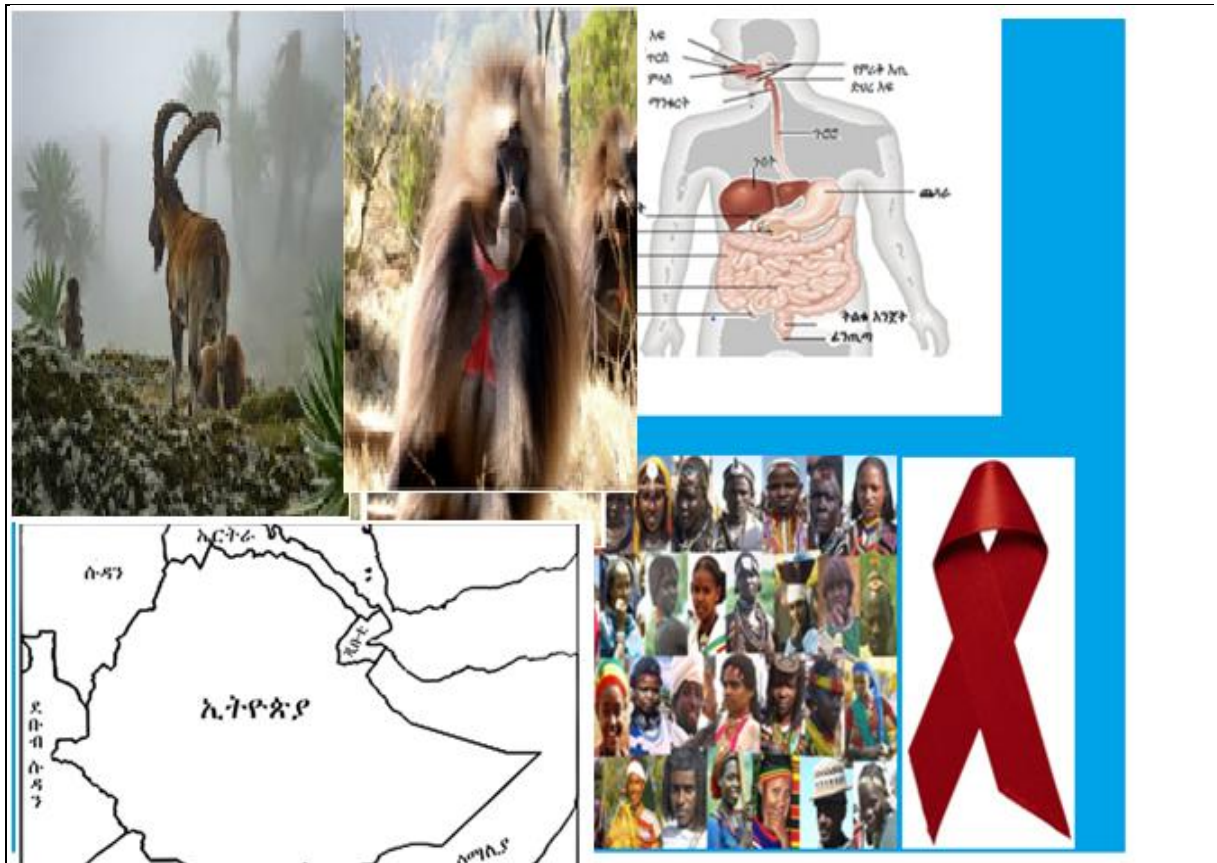

አካባቢ ሳይንስ

የተማሪ መማሪያ መጽሐፍ

5ኛ ክፍል

ማውጫ

ይዘት	ገፅ
ምዕራፍ አንድ	1
የኢትዮጵያ መገኛ	1
1.1 የኢትዮጵያ መገኛ በአፍሪካ ቀንድ	2
1.2. የቦታዎች መገኛ በካርታ ማሳየት	4
1.3 የኢትዮጵያ አንጻራዊና ፍፁማዊ መገኛ	6
1.4 ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንጻር ያላት መገኛ	10
1.5. በኢትዮጵያ የቦታዎች መገኛና አቅጣጫ	13
1.6. ካርታ መሳል	17
1.7. የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀም	20
ምዕራፍ ሁለት	26
ሳይንስን ማስተዋወቅ	Error! Bookmark not defined.
2.1 የሰው ልጅ የምግብ ሥርዓተ-ልመት ምንነት	27
2.2 ቁስ አካል	34
2.3 መለኪያዎች	42
2.4 የተለያዩ የሃይል ምንጮች	48
2.5 ድምፅ	52
ምዕራፍ ሦስት	60
የተፈጥሮ አካባቢ	60
3.1 የኢትዮጵያ የአየር ንብረት	62
3.2 የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አይነቶች	77
3.3 የኢትዮጵያ የአፈር ሀብቶች	79
3.4. የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ዕድገት ሀብት ዓይነቶች	82
3.5 በኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አጠባበቅ ትግበራ	87
3.6 በኢትዮጵያ የሃይቅ አይነቶችና ባህሪያት	95
3.7 ዋና ዋና የወንዝ አይነቶችና ባህሪያት	99
3.8 የማዕድን ሀብቶች በኢትዮጵያ	105
3.9 በኢትዮጵያ ለአደጋ ተጋላጭ የሆኑ ብርቅዬ የዱር እንስሳት	109
3.10. የኢትዮጵያ ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሃይል ምንጮች ባህሪያት	114
3.11 በኢትዮጵያ ዋናዎቹ የአካባቢ ችግሮች	116

3.12.የተፈጥሮ ሀብቶች ጥበቃ አስፈላጊነት	118
4. ምዕራፍ አራት.....	125
የኢትዮጵያ ማህበራዊ አካባቢ.....	124
4.1 በኢትዮጵያ ውስጥ የባህል ብዝሃነት	125
4.2 የኢትዮጵያ የባህል አካላት.....	128
4.3 የኢትዮጵያ ዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦችና በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎች	130
4.4 የኢትዮጵያ ባህላዊ ቅርሶች.....	133
4.5 የባህል ብዝሃነት ለብዝሃ -ህይወት ጥበቃ	141
4.6 በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ ዋና ዋና የኢኮኖሚ ዘርፎች	144
4.7 የኢንዱስትሪ ሚና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ.....	148
4.8 በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶች	151
ምዕራፍ አምስት.....	164
የተለየ ትኩረት የሚሹ ቁልፍ ጉዳዮች.....	163
5.1በኢትዮጵያ የ ኤች አይ ቪ/ኤድስ ሁኔታ.....	164
5.2 በወረዳችን ኬሚካልና አደንዛዥ እዎችን መጠቀም.....	170
5.3 በክልላችን የሚተገበሩ ጎጂ ባህላዊ ልማዶች	174
5.4 ድርቅና ረሃብ.....	176
5.5የህፃናት መብቶች አያያዝ በባህላዊ፣ አገራዊና ዓለም አቀፋዊ ህግ አንፃር	181

ምዕራፍ አንድ

የኢትዮጵያ መገኛ

የሚጠበቁ የመገኛ ውጤቶች
ተግባራዊ የሆነ ምዕራፍ ይዘቶች ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የቦታዎች መገኛን በካርታ ላይ ታሳያላችሁ ፡፡
- የኢትዮጵያን አንጻራዊና ፍፁማዊ መገኛ ታመላክታላችሁ፡፡
- ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገሮች አንጻር በካርታ ላይ ያላት መገኛን ታሳያላችሁ፡፡
- በኢትዮጵያ የቦታዎችን መገኛና አቅጣጫን ትጠቁማላችሁ፡፡
- የካርታ ንድፍ ሥራ ትለማመዳላችሁ፡፡
- የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀም ዘዴዎችን በመጠቀም ቦታዎችን ትለካላችሁ፡፡

በምዕራፉ የተካተቱ ዋና ዋና ይዘቶች

- 1.1 የኢትዮጵያ መገኛ በአፍሪካ ቀንድ
- 1.2 የቦታዎች መገኛ በካርታ ማሳየት
- 1.3 የኢትዮጵያ አንጻራዊና ፍፁማዊ መገኛ
- 1.4 ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገሮች አንጻር በካርታ ላይ መገኛ
- 1.5 በኢትዮጵያ የቦታዎች መገኛና አቅጣጫ
- 1.6 ካርታ መሳል
- 1.7 የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀም

መግቢያ

ውድ ተማሪዎች ከዚህ ቀደም አራተኛ ክፍል ሆናችሁ ስለ ካርታ ፅንሰ ሀሳብ፣ ስለምትገኙበት ክልል አንፃራዊና ፍፁማዊ መገኛ፣ የጎረቤት ክልሎች መገኛ፣ በክልላችሁ ውስጥ ስለሚገኙ ቦታዎች መገኛ ርቀት እና አቅጣጫ የተማራችሁ ሲሆን አሁን ደግሞ በዚህ ምዕራፍ ደግሞ የኢትዮጵያ አንፃራዊና ፍፁማዊ መገኛ፣ የቦታዎች መገኛ በካርታ ላይ፣ ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገሮች አንፃር በካርታ ላይ ያላት መገኛ፣ በኢትዮጵያ የቦታዎች መገኛና አቅጣጫ፣ ካርታ መሳል እና የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀምን አስመልክቶ ትማራላችሁ።

1.1 የኢትዮጵያ መገኛ በአፍሪካ ቀንድ

○ ቁልፍ ቃላት

- ☞ ካርታ
- ☞ መገኛ
- ☞ ቀንድ

📌 ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንንንዑስ ርዕስተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡

- የኢትዮጵያ መገኛ በአፍሪካ ቀንድ ታሳያላችሁ።
- የኢትዮጵያ መገኛ በአፍሪካ ቀንድ ካርታ በመሳል ታሳያላችሁ።
- በአፍሪካ ቀንድ ኢትዮጵያ ያላትን መገኛ ቦታን ታደንቃላችሁ።

 ተግባር -1.1 የቡድን ውይይት

ርዕስ :- የኢትዮጵያ መገኛ በምስራቅ አፍሪካ

ዓላማ:- በአፍሪካ ቀንድ ላይ ኢትዮጵያን መገኛ በካርታ ላይ ማሳየት።

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

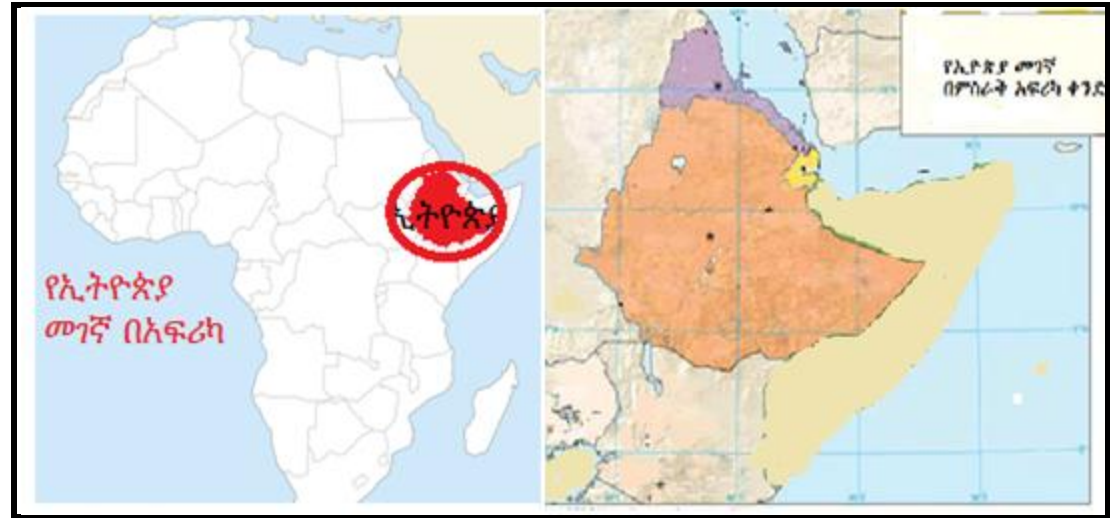
የተግባር ሥራ

1. የኢትዮጵያ መገኛን በአፍሪካ ካርታ ላይ አመልክቱ።
2. የአፍሪካ ካርታን በመሳል የኢትዮጵያ መገኛን አመልክቱ።

ኢትዮጵያ በምስራቅ አፍሪካ ቀንድ አካባቢ የምትገኝ አገር ስትሆን 1,106,000 ስኩዌር ኪሎ ሜትር የሚደርስ የቆዳ ስፋት አላት። በአፍሪካ በስፋት ስምንተኛ

ደረጃ ላይ ትገኛለች። የአየር ንብረት በተመለከተ የተለያዩ የአየር ንብረት ክልሎች ን የያዘች፣ የተለያዩ ከፍታ እና ዝቅታ ላይ የሚገኙ ቦታዎችን የያዘች ሲሆን ከባህር ጠለል በላይ እስከ 4620 ሜትር ከፍታ ያለው የራስ ደጀን (ዳሽን) ተራራና ከባህር ጠለል በታች 125 ሜትር ዝቅ የሚል ቦታ ይዛለች።

የተፈጥሮ ሀብቶችና ሰው ሰራሽ ቅርሶች በብዛት የሚገኝባት፣ ህዝቦቿ በአንድነት በመቻቻል የሚኖሩባት በተጨማሪም የተለያዩ ቋንቋዎች በስፋት የሚነገርባት የተለያዩ ብሔር-ብሔረሰቦችና ህዝቦች አገር ናት።

ስዕል-1.1 - በአፍሪካ ቀንድ የኢትዮጵያ መገኛ

መልመጃ -1.1

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

1. መገኛ ማለት ምን ማለት ነው?
2. በአፍሪካ የኢትዮጵያ መገኛየት ነው?

1.2. የቦታዎች መገኛ በካርታ ማሳየት

○ ቁልፍ ቃላት

☞ መስፈርት

☞ ግዝፈት

☞ ንድፍ

☞ ጥምርታ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

የቦታዎችን መገኛ በካርታ ላይ ትጠቁማላችሁ፡፡

የክልሎችን መገኛ በኢትዮጵያ ካርታ ላይ ታሳያላችሁ፡፡

የምትገኙበትን ክልል ካርታ መስፈርትን በመጠቀም ትስላላችሁ፡፡

ተግባር 1.2የቡድንውይይት

ርዕስ ፡- የቦታዎች መገኛ በካርታ

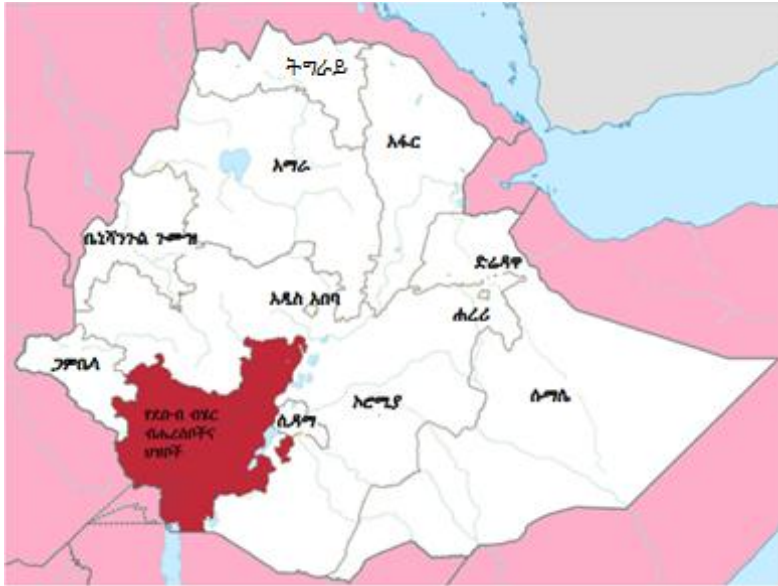
ዓላማ፡- የቦታዎችን መገኛ በካርታ ላይ ማሳየት

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ

የተግባር ሥራ

1.የኢትዮጵያ ክልሎች በካርታ ላይ መገኛቸውን አመልክቱ፡፡

2. የምትገኙበትን ክልል ካርታ በመሳል አሳዩ፡፡

ስዕል 1.2 የደቡብ ክልልን የሚያሳይ ካርታ

ቦታዎችን በካርታ ላይ እንዴት ማሳየት ትችላላችሁ?

መገኛን በካርታ ላይ ማሳየት ይቻላል። መገኛን በካርታ ወይም በንድፍ ካርታ ላይ ለማሳየት ስንፈልግ በቅድሚያ ለማሳየት የፈለግነውን ነገር ወይን ነገሮች አቅጣጫን ለይቶ ማወቅ ያስፈልጋል።

አንድን ነገር በካርታ ወይም በንድፍ ካርታ ላይ ለማሳየት የዚያን ነገር ግዝፈት መስፈርት ተጠቅመን መቀነስ አለብን። መስፈርት በመለኪያ አማካይነት የሚታወቅ የካርታ ላይ ርቀት እና የምድር ላይ ርቀት ንፅፅር ወይም ጥምርታ ነው።

ምሳሌ - 1 ሳ.ሜ ለ 1 ኪ.ሜ

ይህ መስፈርት አንድ ሴንቲ ሜትር ለአንድ ኪሎሜትር ተብሎ ይነበባል። ይህ ማለት በካርታ ላይ የተመለከተው አንድ ሴንቲ ሜትር ርቀት በምድር ላይ የአንድ ኪሎ ሜትር ርቀት ይወክላል ማለት ነው።

መልመጃ -1.2

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ

1.ቦታዎችን በካርታ ላይ ለማሳየት በቅድሚያ ምን ማድረግ አለብን?

2.ቦታዎችን በካርታ ላይ ስናሳይ የምንጠቀመው መስፈርት/scale/ ምንን ያመለክታል?

1.3 የኢትዮጵያ አንጻራዊና ፍጹማ መገኛ

ቁልፍ ቃላት

ምናባዊ

ኬንትሮስ

አንጻራዊ

ኬክሮስ

ፍጹማዊ

🚧 ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-

የኢትዮጵያን አንጻራዊ መገኛን በካርታ ላይ ታሳያላችሁ።

የኢትዮጵያን አንጻራዊ መገኛን በካርታ ትስላላላችሁ።

የኢትዮጵያን ፍጹማዊ መገኛን በካርታ ላይ ታሳያላችሁ።

አንጻራዊና ፍጹማዊ መገኛ መካከል ያለውን ልዩነት ትዘረዝራላችሁ።

የቦታዎችን መገኛ ከሌሎች ነገሮች አንጻር የምትገልጹበትን ዝንባሌ ታዳብራላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

☞ ኢትዮጵያን አንጻራዊ መገኛ

☞ ኢትዮጵያን ፍጹማዊ መገኛ

1.3.1 የኢትዮጵያ አንጻራዊ መገኛ

ተግባር 1.3 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- የኢትዮጵያ አንጻራዊ መገኛ

ዓላማ:- የኢትዮጵያን አንጻራዊ መገኛ በካርታላይ ማሳየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. የኢትዮጵያን አንጻራዊ መገኛን የተፈጥሮና ሰው

ሰራሽ ክስተቶችን በመጠቀም በካርታ ላይ አመልክቱ።

🚧 ስለ አንጻራዊ መገኛ ምን ታውቃላችሁ?

አንድ ቦታ የት እንደሚገኝ ለመግለፅ የተለያዩ ዘዴዎች በመጠቀም የቦታ መገኛን መግለፅ ይቻላል። ዋናኞቹ ዘዴዎች በሁለት ይከፈላሉ። እነሱም አንጻራዊና ፍፁማዊ መገኛ በመባል ይታወቃሉ።

አንጻራዊ መገኛ የሚያመለክተው አንድ ቦታ ከሌሎች ተፈጥሮአዊና ሰው ሰራሽ ቦታዎች አንጻር ያለውን መገኛ ያመለክታል። አንጻራዊ መገኛ ቋሚ ማጣቀሻ ሆኖ አያገለግልም። ስለዚህ በማጣቀሻነት የምንጠቀመው ቦታ ሲቀየር በዚያ ላይ ተመርኩዞ እንደማጣቀሻው መገኛ የቦታው አቅጣጫ ይለወጣል። አንጻራዊ መገኛ አቅጣጫን ተጠቅሞ ሊገለፅ የሚችል ነው።

ለምሳሌ:- የኢትዮጵያ መገኛ ከኬንያ እና ከጅቡቲ አንጻር ይለያያል።

ኢትዮጵያ ከኬንያ በስተሰሜን ከጅቡቲ ደግሞ በስተምዕራብ ትገኛለች።

1.3.2 የኢትዮጵያ ፍፁማዊ መገኛ

ተግባር 1.4 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- የኢትዮጵያ ፍፁማዊ መገኛ

ዓላማ:- የኢትዮጵያን ፍፁማዊ መገኛ በካርታላይ ማሳየት

መመሪያ:-በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. የኢትዮጵያን ፍፁማዊ መገኛን በካርታ ላይ ለዩ
2. የኢትዮጵያን ፍፁማዊ መገኛን በካርታ ላይ የኬክሮስናኬንትሮስ መስመርን በመጠቀም አሳዩ።

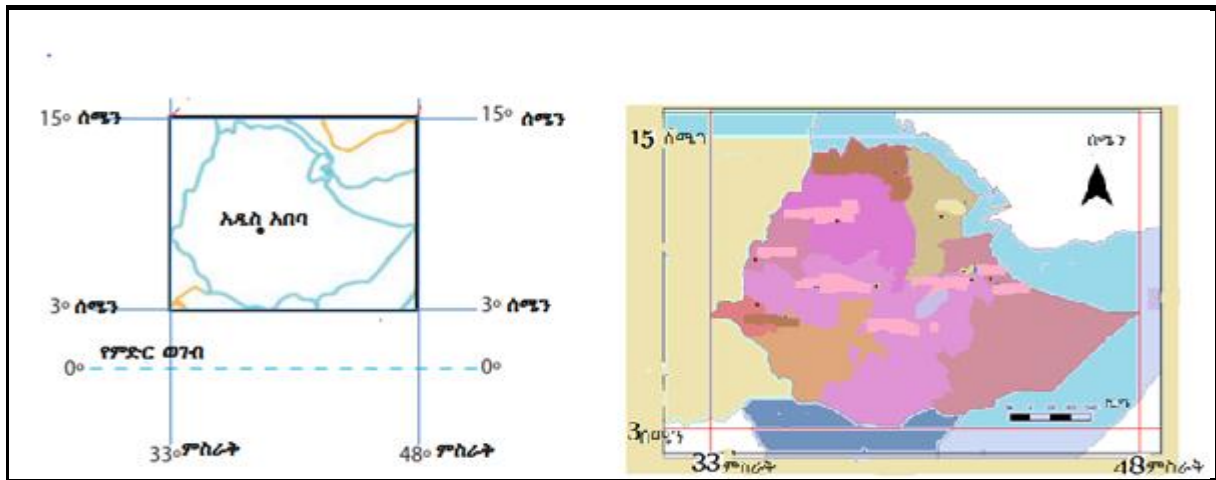
ስለ ፍፁማዊ መገኛ ምን ታውቃላችሁ?

ፍፁማዊ መገኛ:-አንድን ቦታ ምድር ላይ ካለ ምናባዊ ቋሚ ነጥቦች ወይም መስመሮች ላይ ተመስርቶ የሚገለፅ ነው። የተለመደው መንገድም የኬክሮስና የኬንትሮስ መስመርን በመጠቀም የሚገለፅ ነው።

የኬክሮስ መስመር- አንድ ቦታ ከምድር ወገብ(መሬትን በስተሰሜንና ደቡብ እኩል የሚከፍል መስመር) በምን ያህል ድግሪ በስተሰሜን ወይም በስተደቡብ ርቀት እንደሚገኝ የሚያሳይ ነው።

የኬንትሮስ መስመር:- አንድ ቦታ ከግሪንዊች ሜሪዲያን (መሬትን በስተምስራቅና በስተምዕራብ እኩል የሚከፍል መስመር) በምን ያህል ድግሪ ርቀት እንደሚገኝ የሚያሳይ ነው። ፍፁማዊ መገኛ ቋሚ የሆነና የማይለዋወጥ ሲሆን የሚገለፀውም በድግሪ ነው።

ለምሳሌ:-የኢትዮጵያ ፍፁማዊ መገኛ ከ3⁰ - 15⁰ ሰሜን ኬክሮስ እና ከ33⁰ - 48⁰ ምስራቅ ኬንትሮስ

ሥዕል 1.3 የኢትዮጵያ ፍፁማዊ መገኛ

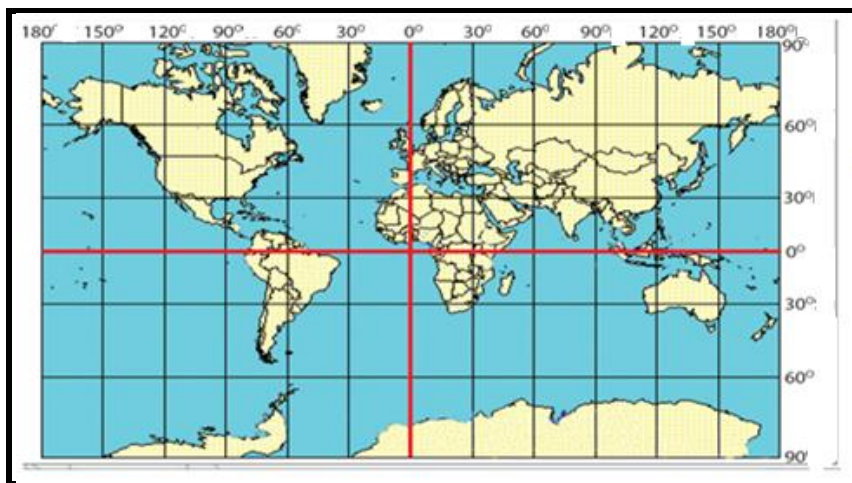

መልመጃ -1.3

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ፡፡

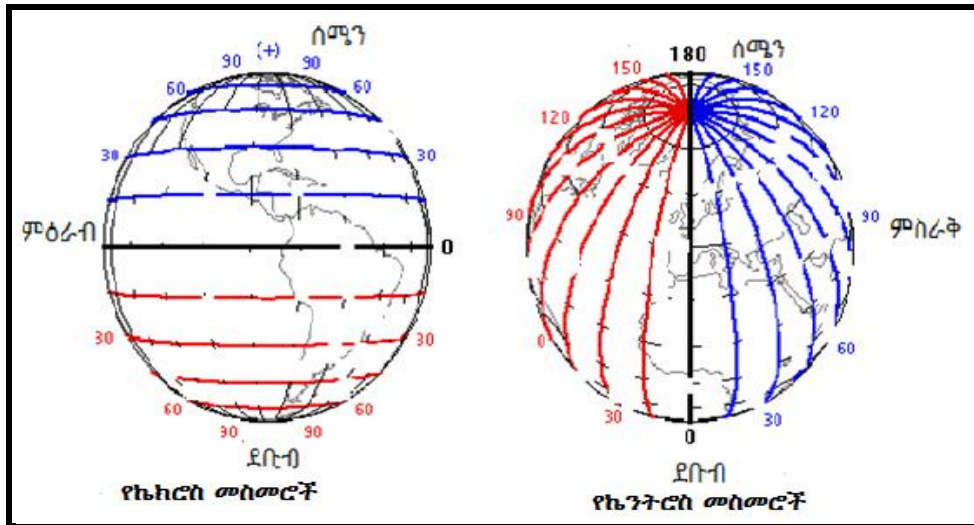
1. አንጻራዊ መገኛ በምን ሊገለፅ ይችላል?

2. ፍፁማዊ መገኛን ለመግለፅ በዋናነት ምን እንጠቀማለን?

ስዕል-1.4 የኬክሮስና ኬንትሮስ መስመሮች በካርታ ላይ

በካርታው ላይ ወደጎን አግድም የተሰመሩት መስመሮች የኬክሮስ መስመሮች ሲሆኑ ቁልቁል ወደታች የተሰመሩት የኬንትሮስ መስመሮች ናቸው።

ስዕል-1.5 የኬክሮስና ኬንትሮስ መስመሮች በሌላ ላይ

1.4 ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንፃር ያላት መገኛ

○ ቁልፍ ቃላት

⇒ ጎረቤት

⇒ ወሰን

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

☑ ኢትዮጵያን ከጎረቤት አገራት አንፃር ያላትን መገኛ በካርታ ላይ ታሳያላችሁ።

☑ የኢትዮጵያን ጎረቤት አገራትን ትገልፃላችሁ።

☑ ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንፃር በአፍሪካ ካርታ ላይ የምትገኝበትን በመሳል ታሳያላችሁ።

ተግባር 1.5 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንፃር ያላት መገኛ

ግላማ:- ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንፃር ያላት መገኛን መግለፅ

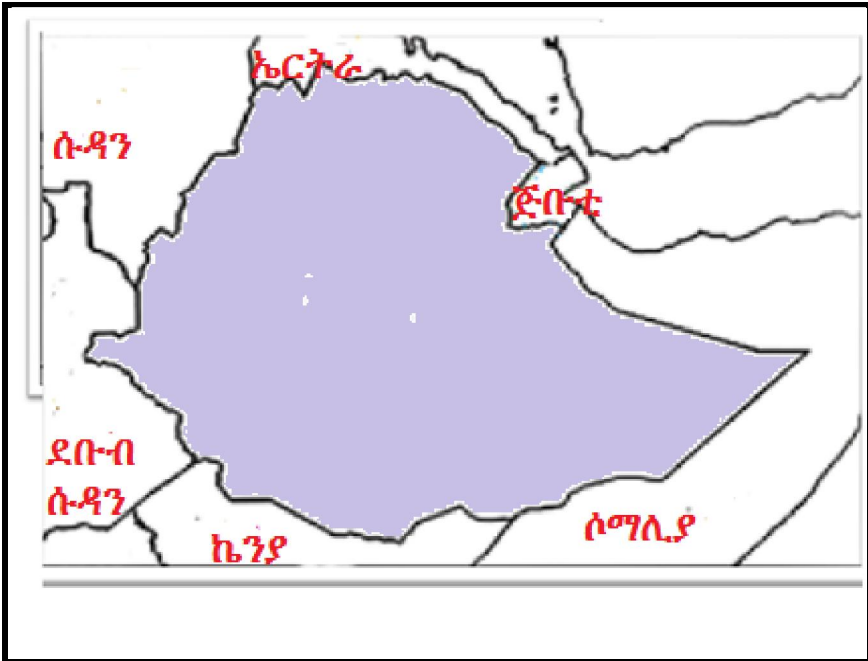
መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. ተማሪዎች በቡድን በመሆን የኢትዮጵያን መገኛ ከጎረቤት አገራት አንፃር በካርታ ላይ አሳዩ።

ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንፃር ያላት አንጻራዊ መገኛ

የኢትዮጵያ ጎረቤት አገራት የሚባሉት ኤርትራ፣ ጅቡቲ፣ ኬንያ፣ ሱዳን፣ ደቡብ ሱዳን እና ሶማሊያ ናቸው። ኢትዮጵያ ከኤርትራ በስተደቡብ ከኬንያ በስተሰሜን ከጅቡቲ በስተምዕራብ ከሱዳን በስተምስራቅ ከሶማሊያ በስተሰሜን ምዕራብ የምትዋሰን አገር ናት።

ስዕል -1.6 ኢትዮጵያ ከጎረቤት አገራት አንፃር ያላት መገኛ

ኢትዮጵያ ከውሃና የብስ/አህጉር/ አንፃር ያላት መገኛ

ከውሃማ አካላት እና ከየብስ አንጻር የኢትዮጵያ አንጻራዊ መገኛ በሚከተሉት መልክ ሊገለፅ ይችላል፡፡ ለምሳሌ፡-በአፍሪካ ቀንድ አካባቢ፣ ከአረብ ፔንሲላ/Arab Peninsula/ ደቡብ ምዕራብ አቅጣጫ፣ ከአውሮፓ፣ በስተደቡብ፣ ከህንድ ውቅያኖስ ሰሜን ምዕራብ አቅጣጫ ትገኛለች፡፡

ሥዕል 1.7 ኢትዮጵያ ከውሃማ አካላትና አህጉር አንፃር ያላት መገኛ

መልመጃ -1.4

- 1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ፡፡
- 1.ኢትዮጵያን በስተደቡብናሰሜን የሚያዋስኗትአገራት እነማን ናቸው?
 2. ኢትዮጵያን በስተ ምስራቅ የሚያዋስናት አገር ማነው?

1.5. በኢትዮጵያ የቦታዎች መገኛና አቅጣጫ

○ ቁልፍ ቃላት

⇒ መገኛ

⇒ አቅጣጫ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁበኋላ:-

☑ በኢትዮጵያየሚገኙ ቦታዎችን መገኛበካርታ ላይ ታሳያላችሁ።

☑ በኢትዮጵያየሚገኙ ቦታዎችን አቅጣጫበካርታ ላይ ታሳያላችሁ።

☑ የአቅጣጫ ጠቋሚ በመስራት ቦታዎችንታሳያላችሁ ።

የንዑስ ርዕስ ይዘቶች

☞ በኢትዮጵያ የቦታዎች መገኛ

☞ በኢትዮጵያ የቦታዎች አቅጣጫ

1.5.1 በኢትዮጵያ የቦታዎች መገኛ

ተግባር -1.6የቡድን ውይይት

ርዕስ :- በኢትዮጵያ የቦታዎችን መገኛ

ዓላማ:- በኢትዮጵያ የቦታዎችን መገኛ ማሳየት መቻል

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. የቦታዎችን መገኛ ካርታ የማንበብ ክህሎት ተጠቅማችሁ የምትኖሩበትን

ክልልመገኛ አመልክቱ።

2. በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ክልሎችን በካርታ ላይ አመልክቱ።

ኢትዮጵያ በተለያዩ ክልሎች የተከፋፈለች አገር ናት። እያንዳንዱ ክልል ደግሞ

በስሩ የሚያስተዳድራቸው የተለያዩ ዞኖች እና ልዩ ወረዳዎች ይገኛሉ።

ቦታዎችን በካርታ ላይ ማሳየት የሚቻል ሲሆን የመጀመሪያው ከአጎራባች ቦታዎና ከተፈጥሮና ሰው ሰራሽ ክስተቶች አንፃር አቅጣጫ ጠቋሚዎችን በመጠቀም የምን ገልጽበትነው።

ሌላኛው ደግሞ የቦታውን ትክክለኛ መገኛ የሚገልፅ የኬክሮስና የኬንትሮስ መስመርንተጠቅመን በድግሪ መስፈርትየምንገልፀው መገኛ ማመላከቻ ዘዴ ነው።

1.5.2 በኢትዮጵያ የቦታዎች አቅጣጫ

 ተግባር -1.7 የቡድን ውይይት

ርዕስ :- በኢትዮጵያ የቦታዎችን አቅጣጫ

ግላማ:- የቦታዎችን አቅጣጫ በካርታ ላይ ማሳየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ክልሎችንአቅጣጫ ግለፁ።
2. ካርታ የመሳል ክህሎት ተጠቅማችሁ የምትኖሩበትን ክልል ከሌሎች ክልሎች አንፃር ከአቅጣጫ ስላችሁአመልክቱ ።

የአቅጣጫ ምንነት

አንድ በመንቀሳቀስ ላይ የሚገኝ ግለሰብ ወይም ነገር የያዘውየፍሰት መስመር አቅጣጫ ይባላል።

ለዚህ እንዲረዳ አራት ዋና ዋና አቅጣጫዎችን በመጠቀምየአንድን አካባቢ መገኛ በማመላከት ስለቦታው የተሻለ መረጃ እንድናገኝ ይረዱናል።

አቅጣጫ በአራት አበይት አመላካች ይከፈላል። እነሱም ሰሜን፣ ደቡብ፣ ምዕራብ እና ምስራቅ ይባላሉ። እነዚህ አቅጣጫ አመላካቾች በድግሪ ልኬት ይገለፃሉ። ለምሳሌ:-

ሰሜን=0°

ደቡብ=180°

ምስራቅ =90°

ምዕራብ =270°

ከዚህ ባሻገር አቅጣጫን ሊያመለክቱ የሚችሉ ንዑስ አቅጣጫ ጠቋሚዎች አሉ። እነሱም ሰሜን ምስራቅ፣ ደቡብ ምስራቅ፣ ደቡብ ምዕራብ እና ሰሜን ምዕራቅ ተብለው ይጠራሉ። እነዚህ አቅጣጫ ጠቋሚዎች በድግሪ ልኬት ሊገለጹ ይችላሉ። ለምሳሌ-

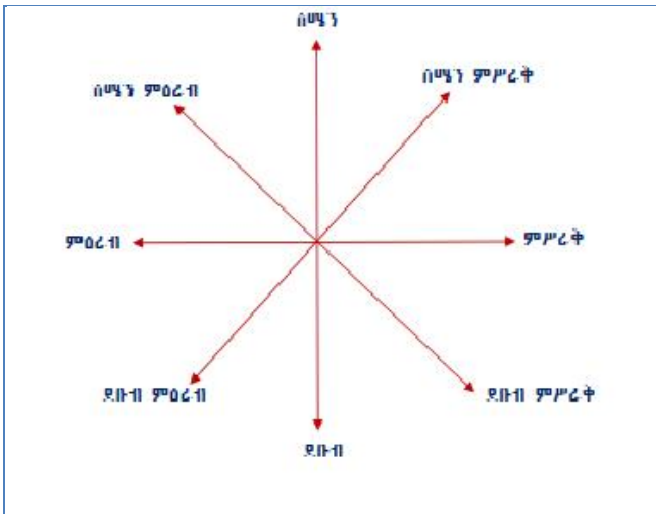
ሰሜን ምስራቅ=45°

ደቡብ ምዕራብ=225°

ደቡብ ምስራቅ=135°

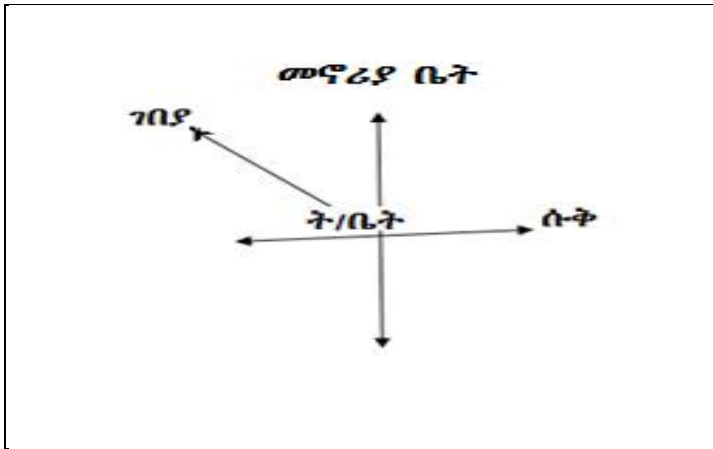
ሰሜን ምዕራብ = 315° ያመለክታል።

ወደ ፀሐይ መውጫ አቅጣጫ ፊታችንን ስናዞር ከፊታችን ያለው ምስራቅ አቅጣጫን ይጠቁማል። በተቃራኒው ጀርባችን የምዕራብን አቅጣጫ ያመለክታል። ግራ እጃችን ወደ ሰሜን አቅጣጫ የሚያመለክት ሲሆን ቀኝ እጃችን የደቡብ አቅጣጫን ያመለክታል።

ሥዕል-1.8 አቅጣጫ አመለካኝ

ለምሳሌ- የገበያው መገኛ ከት/ቤቱ አንፃር ሰሜን ምዕራብ አቅጣጫ ላይ ሲሆን ሱቁ ከት/ቤቱ በስተምስራቅ አቅጣጫ መኖሪያ ቤቱ ደግሞ ከት/ቤቱ በስተሰሜን ይገኛል።

ስዕል -1.8አቅጣጫ ጠቋሚ ከቦታዎች አንፃር

መልመጃ -1.5

አዛምድ

1) በ “ሀ” ስር ለተጠቀሱትን ጥያቄዎች በ“ለ” ሥር ከቀረቡት ተስማሚ የሆነውን በመምረጥ አዛምዱ፡፡

ሀ

_____ 1.ምስራቅ

_____ 2.ደቡብ

_____ 3.ደቡብ ምስራቅ

_____ 4.ሰሜን ምዕራብ

_____ 5.ሰሜን

_____ 6.ደቡብ ምዕራብ

ለ

ሀ. 225⁰

ለ. 135⁰

ሐ. 180⁰

መ. 315⁰

ሠ. 0⁰

ረ. 90⁰

1.6. ካርታ መሳል

○ቁልፍ ቃላት

☞ ካርታ

☞ ማህደራት

☞ ንድፍ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-

- ☑ የካርታ አሳሳል መሰረታዊ ክህሎት ታዳብራላችሁ።
- ☑ የቦታዎችን መገኛ በንድፍ ካርታ የማሳየት ፍላጎት ታዳብራላችሁ።
- ☑ የካርታ ጠቀሜታዎችን ትዘረዝራላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘት

☞ ንድፍ ካርታ

ተግባር 1.8 የቡድን ውይይት

ርዕስ :-ካርታ መሳል

ዓላማ:- ቦታዎች የሚገኙበትን በካርታ ላይ ስሎ ማሳየት።

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. የኢትዮጵያ ካርታን በመሳል ለክፍል ጓደኞቻችሁ አሳዩ።
2. በቡድን በመሆን የኢትዮጵያ ክልሎችን የሚያሳይ ካርታ በመሳል በክፍላችሁ ግድግዳ ላይ በመስቀል ለክፍል ጓደኞቻችሁ አሳዩ ።
3. በቡድን በመሆን የካርታ ጠቀሜታ ዙሪያ ላይ ውይይት አድርጋችሁ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

ካርታ ምንድነው?

- ካርታ በመሬት ላይ የሚገኙ ተፈጥሮአዊ ክስተቶችንና ሰው ሰራሽ ነገሮችን ዝርግ በሆነ ወረቀት ላይ በመስፈርት አማካይነት ተመጥኖና ግልፅ ተደርጎ የሚታይበት ስዕላዊ መግለጫ ነው።
- ካርታዎች የቦታ መገኛ፣ አቅጣጫ፣ስፋትና ርቀትን ይጠቁማሉ።
- የካርታ ንባብ ተፈጥራአዊና ሰው ሰራሽ ቁሶችን ሊያመላክት ይችላል። ለምሳሌ፡ ተራሮች፣ ኮረብታዎች፣ ወንዞች፣ ውቅያኖስ፣ ሜዳዎች በሌላ መልኩ ሰው ሰራሽ የሆኑ የባቡር ሀዲድ፣ ህንፃዎች፣ ግድብ ወዘተ ያመላክታል። የቦታ ስርጭቶችንና ግንኙነቶችን ለመተንተን ይረዳል።
- በአሁኑ ወቅት ደግሞ የካርታ ጠቀሜታ በከፍተኛ ደረጃ እያደገና ውስብስብ እየሆነ መጥቷል። ስነምድራዊ አቀማመጥና ባህሪያትን፣ የመሬት አጠቃቀም ዕቅድ፣ ወታደራዊ ሳይንስ፣ አየር መንገድ፣ ቱሪዝም፣ የባህር ሳይንስ፣ የከርሰ ምድር ጥናት፣ ግብርና እና ለተለያዩ ዘርፎች አገልግሎት ይሰጣል።

ንድፍ ካርታ

 ተግባር 1.9 የቡድን ወይይት

ርዕስ - ንድፍ ካርታ

ዓላማ:- ቦታዎች የሚገኙበትን ንድፍ ካርታ ስሎማሳየት።

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

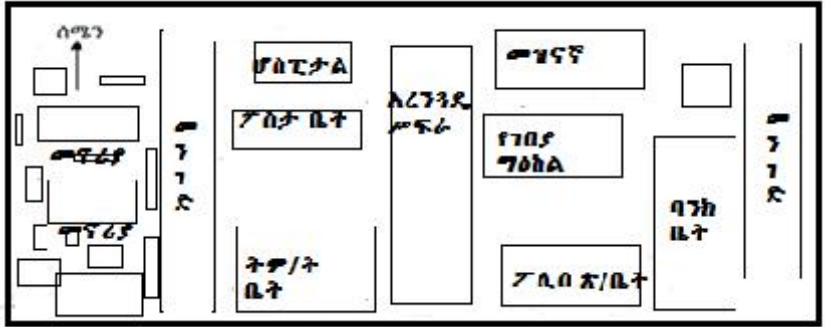
የተግባር ሥራ

1. በቡድን በመሆን የት/ቤት	ግቢያችሁን	ንድፍ	ካርታ
--------------------	--------	-----	-----

በመሳል በክፍላችሁ ግድግዳ ላይ በመስቀል ለክፍል ጓደኞቻችሁ አሳዩ።

ንድፍ ካርታ ምንድነው?

ንድፍ ካርታ በንድፍ ቀለል ባለ መንገድ ተስሎ በአንድ ውስን ሥፍራ ላይ የሚገኙ ተፈጥሮዎችና ሰው ሰራሽ ክስተቶችን ግልፅ አድርጎ የሚያሳይ ነው።

ሥዕል-1.9 ንድፍ ካርታ

ከጥንት ዘመን ጀምሮ ሰዎች ቀለል ባለ መልኩ በንድፍ ካርታን ይጠቀሙ።

እንደነበር የታሪክ ማህደራት ያሳያሉ። ፍራፍሬ ለመልቀም፣ አደን ለማደን፣ ለጦርነት፣ የተለያዩ የተፈጥሮ ሁኔታዎች የሚገኙበትን ቦታ የሚያመላክቱት ንድፍ ካርታን በመጠቀም ነበር።

መልመጃ -1.6

I) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆነ “እውነት” ስህተት ከሆነ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

1. ንድፍ ካርታ ከካርታ ጋር ተመሳሳይ ነው።
2. ካርታ የቦታዎችን መገኛ ብቻ ያሳያል።
3. ካርታ ለቢሮ ተግባር ብቻ የምንጠቀምበት መሳሪያ ነው።

II) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።

1. የመሬትን ገፅታ ዘርግቶና መጥኖ የሚያሳይ መሳሪያ ምን ይባላል?
2. በጥንት ዘመን ሰዎች ካርታን ለምን አገልግሎት ይጠቀሙ ነበር?
3. በአካባቢያችሁ ካርታን ለአገልግሎት የሚጠቀሙ ሶስት ተቋማትን ጥቀሱ።

1.7. የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀም

○ ቁልፍ ቃላት

ጂ.ፒ.ኤስ

⇒ ሳታላይት

አውታር

📌 ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ ጂ.ፒ.ኤስ የመጠቀም ክህሎት ታዳብራላችሁ።
- ☑ የጂ.ፒ.ኤስ አገልግሎትን ትዘረዝራላችሁ።
- ☑ የጂ.ፒ.ኤስ አገልግሎትን ታደንቃላችሁ።

ተግባር 1.10 የቡድን ውይይት

ርዕስ፡- የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀም

ዓላማ፡- የጂ.ፒ.ኤስ አጠቃቀምን መረዳት

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃትተሳተፉ።

የውይይትጥያቄ

1. ጂ.ፒ.ኤስ እንዴት መረጃ መሰብሰብና ለተቀባዩ እንደሚያስተላልፍበቡድን ተወያዩና ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

ጂ.ፒ.ኤስ /Geographica positioning System/ ምንድነው?

ጂ.ፒ.ኤስ ያለማቋረጥ በሳተላይቶች አውታር ወይም መረብ ላይ የተመሠረተ በመሬትላይ የሚገኙ ነገሮችን የአቀማመጥ ስርዓት መረጃን የሚያስተላልፍ መሳያ ነው። ጂ.ፒ.ኤስ በማንኛውም ቦታና ጊዜ በምድር ላይ ትክክለኛ ቦታን የሚያሳይ ሥርዓት ነው።

የጂ.ፒ.ኤስ ጠቀሜታ

ጂ.ፒ.ኤስ ተጠቃሚው ትክክለኛ ቦታዎችን እንዲያገኝ፣ እንዲመዘግብ እና እንዲቆጣጠር ያስችለዋል።

ጂ.ፒ.ኤስ ለተለያዩ ዘርፎች የሚሰጠው ጠቀሜታ ከፍተኛ ሲሆን ለማዕድን ማውጣት፣ ለአየር መንገድ፣ ለግብርና፣ ለባህር መጓጓዣ፣ ለመዝናኛ፣ ለአገር መከላከያ፣ ለሳይንቲስቶች፣ ለህክምና ባለሙያዎች፣ አርሶ አደሮች፣ አሳ አጥማጆች፣ አትሌቶች

እና ለሌሎችም ዘርፎች መረጃ ይሰጣል። ጂ.ፒ.ኤስ ወይም ዓለም አቀፋዊ የአቀማመጥ ስርዓት በሳተላይት ላይ የተመሠረተ የአሰሳ ስርዓት ነው።

ጂ.ፒ.ኤስ በመሬት ላይ ካሉ ተቀባዮች ጋር የሚገናኙ የሳተላይቶችን አውታር መረብ ይጠቀማል። አንድ ተቀባይ ቦታውን ለማስላት መረጃ ሲጠይቅ የጂ.ፒ.ኤስ ሳተላይቶች ከተቀባዩ ጋር ይገናኛሉ፣ የሳተላይቱን አቀማመጥ፣ መረጃው የተላለፈበትን ጊዜ እና በሳተላይቱ እና በተቀባዩ መካከል ያለውን ርቀት ይልካሉ። ከእነዚህ ሳተላይቶች የተሰበሰበው መረጃ መሰረት ኬክሮስ፣ ኬንትሮስ እና ከፍታን ያሰላል። ተቀባዩ የሚንቀሳቀስ ከሆነ፣ የተቀባዩን የመቀየሪያ ቦታ በጊዜ ሂደት ለማስላት ቀጣይነት ያለው የመረጃ አሰባሰብ ፍጥነትን ለማስላት ሊያገለግል ይችላል። ጂ.ፒ.ኤስ ለንግድ መተግበሪያዎች ጠቃሚ መሣሪያ ነው። በተለይ ለዳሰሳ ጥናት በጣም ጠቃሚ ነው።

ሥዕል-1.10 ጁፒኤስ / Geographical Positioning System /

መልመጃ -1.7

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ

1.ጁፒኤስ ምንድነው?

2. ጁፒኤስ ለየትኞቹ ዘርፍ አገልግሎት ሊሰጥ እንደሚችል አብራሩ።

የምዕራፉ ማጠቃለያ

- ⊗ ኢትዮጵያ በአፍሪካ ቀንድ የምትገኝ አገር ስትሆን 1,106,000 ስኩየር ኪ.ሜ የቆዳ ስፋት ያላት አገር ናት።ኢትዮጵያ የተለያዩ ከፍታ እና ዝቅታ ላይ የሚገኙ ቦታዎችን የያዘች ሲሆን ከባህር ጠለል በላይ እስከ 4620 ሜትር ከፍታ ያለው የራስ ደጀን ተራራና ከባህር ጠለል በታች 125 ሜትር ዝቅ የሚል ቦታ ይላሉ።
- ⊗ አንድ በመንቀሳቀስ ላይ የሚገኝ ግለሰብ ወይም ነገር የያዘው የፍሰት መስመር አቅጣጫ ይባላል።
- ⊗ አንድ ቦታ የት እንደሚገኝ በሁለት መንገዶች መግለፅ ይቻላል።እነሱም አንፃራዊ እና ፍፁማዊ መገኛ በመባል ይታወቃሉ።
- ⊗ ፍፁማዊ መገኛ አንድን ቦታ ካርታ ላይ ካሉ ምናባዊ ቋሚ ነጥቦች ወይም መስመሮች አንፃር የሚገኝበትን መስፈርት የሚገልፅ ነው።
- ⊗ ከጥንት ዘመን ጀምሮ ሰዎች ቀለል ባለ መልኩ ንድፍ ካርታን ለተለያዩ አገልግሎቶች ይጠቀሙ እንደነበር የታሪክ ማህደራት ያሳያሉ።
- ⊗ በአሁኑ ወቅት ደግሞ የካርታ ጠቀሜታ በከፍተኛ ደረጃ እያደገና ውስብስብ እየሆነ መጥቷል።ለተለያዩ ዘርፎች አገልግሎት ይሰጣል።

- ⊗ ጂ.ፒ.ኤስ ወይም ዓለም አቀፋዊ የአቀማመጥ ስርዓት በሳተላይት ላይ የተመሠረተ የአሰሳ ስርዓት ነው። የጂ.ፒ.ኤስም ልኬት ስለትክክለኛው አቀማመጥ መረጃን ያስተላልፋል።

የምዕራፍክለሳ ጥያቄዎች

አዛምድ

I) በ “ሀ” ሥር ለተጠቀሱት ጥያቄዎች በ “ለ” ሥር ከቀረቡት ተስማሚ የሆነውን በመምረጥ አዛምዱ።

<u>ሀ</u>	<u>ለ</u>
1. ኬክሮስ	ሀ.በኬክሮስን ኬክሮስ መስመሮች የሚገለፅ ነው።
2. ኬንትሮስ	ለ.ከሌሎች ቦታዎች መገኛ አንፃር የሚገለፅ ነው
3. አንፃራዊ መገኛ	ሐ.በካርታ ላይ ከሰሜን ወደ ደቡብ ቁልቁል የተሰመሩ መስመሮች ናቸው።
4. ፍፁማዊ መገኛ	መ.በካርታ ላይ ከምዕራብ ወደ ምስራቅ አግድም የተሰመሩ መስመሮች ናቸው።

II) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ካነበባችሁ በኋላ ባዶ ቦታውን ሙሉ።

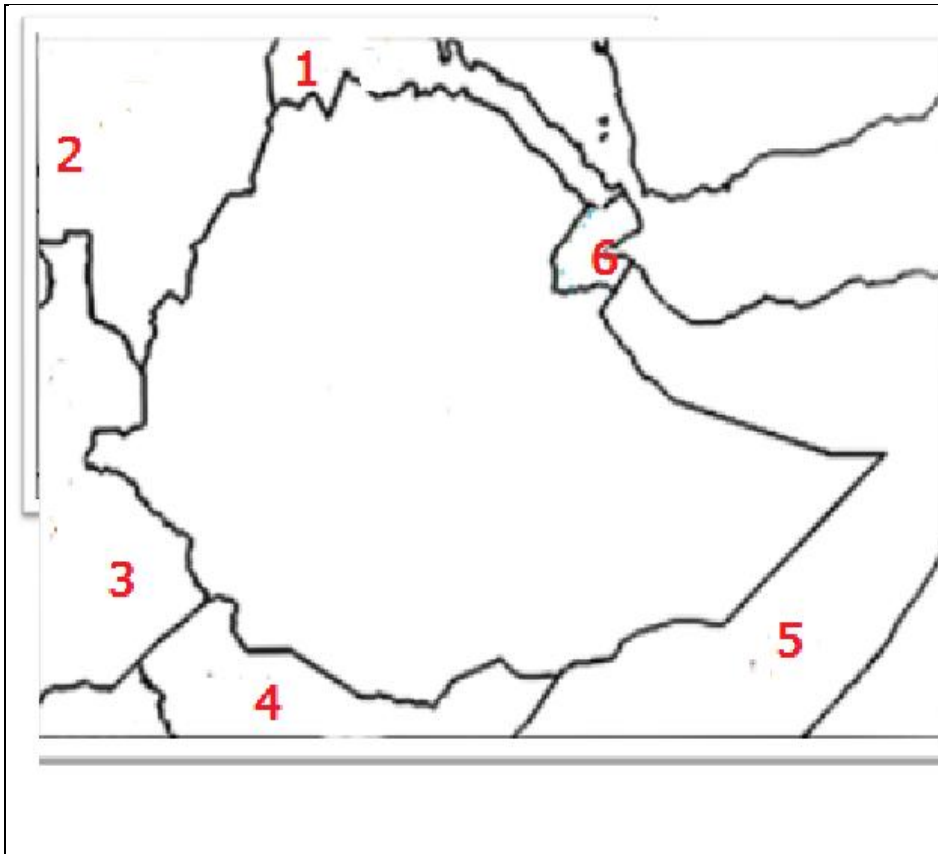
1. ኢትዮጵያን በስተምዕራብ የሚያዋስናት አገር _____ ነው።
2. _____ ያላማቋረጥ በሳተላይት አውታር መረብ የተመሰረተ የአቀማመጥ ሥርዓት ነው።
3. ተፈሮአዊና ሰው ሰራሽ ክስተቶችን ዘርግቶ በመስፈርት የሚያሳየን መሳሪያ _____ ይባላል።

III) ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።

1. ኢትዮጵያ በአፍሪካ ከኬንያ አንፃር በየትኛው አቅጣጫ ትገኛለች?
2. ኢትዮጵያ ከባህር ጠለል በላይ ከፍተኛው ቦታ ማነው?

3. ኢትዮጵያን የሚያዋስኗትን የጎረቤት አገሮችን ዘርዝሩ።
4. ካርታ ምን ምን ይዘቶችን መያዝ አለበት?

IV) በቁጥር የተወከሉትን የኢትዮጵያ አጎራባች አገራትን በስም ጻፉ፡፡

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

ምዕራፍ ሁለት

ሳይንስን ማስተዋወቅ

ከምዕራፉ የሚጠበቁ የመማር ውጤቶች

ተማሪዎች ይህንን ምዕራፍ ይዘቶች ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የምግብ ልመት ምን ማለት እንደሆነ ትናገራላችሁ።
- የሰው ልጅ የምግብ ስርዓተ-ልመት ዋና ዋና ክፍሎችን ይዘረዝራሉ።
- የቁሶችን ምንነት ትገልጻላችሁ።
- የተለያዩ ቁሶች መለኪያ ዘዴዎችን ትለያላችሁ።
- የሀይል ምንጭ ምንነት ትናገራላችሁ።
- የሃይል ምንጮችን ትዘረዝራላችሁ።
- የድምፅ ምንነትን ትገልጻላችሁ።
- የድምፅ አይነቶችን ትለያላችሁ።
- የድምፅ መተላለፊያ መንገዶችን ትዘረዝራላችሁ።

በምዕራፉ የተካተቱ ዋና ዋና ይዘቶች

- 2.1 የሰው ልጅ የምግብ ስርዓተ-ልመት ምንነት
- 2.2 ቁስ አካል
- 2.3 መለኪያ
- 2.4 የሀይል ምንጮች

መግቢያ

ውድ ተማሪዎችባለፈው ዓመት አራተኛ ክፍል ሆናችሁ ምግብናንጥረነገሮችማለትም ካርቦሃይድሬት፣ ፕሮቲን፣ ስብ፣ ቫይታሚን፣ ማዕድን፣ የኢትዮጵያባህላዊምግቦችአሰራሮችእናምድቦች፣የሰውውስጣዊየአካልክፍሎች ስለ ቁስአካላዊእናኬሚካላዊባህሪያት ተምራችኋል።በዚህ ክፍል ደረጃ ደግሞ የሰውልጅ የምግብ ሥርዓተ-ልመትበሚል ምዕራፍ ስር ስለ ሰው ልጅ ምግብ ስርዓት-ልመትክፍሎች፣የምግብ ልመት ጥቅም፣የውሃ ጠቀሜታ፣ ስለ መለኪያዎች፣ የሀይል ምንጮች እና ድምፅ በዝርዝር የምትማሩ ይሆናል።

2.1 የሰው ልጅ የምግብ ሥርዓተ-ልመትምንነት

○ ቁልፍ ቃላት

- ☞ ልመት
- ☞ ህዋስ
- ☞ ንጥረ-ነገሮች

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ ስለ ምግብ ሥርዓተ- ልመት ምንነት ታውቃላችሁ።
- ☑ የምግብሥርዓተ - ልመትዋና ዋና ክፍሎችን ትለያላችሁ።
- ☑ የምግብሥርዓተ- ልመት ክፍሎች ተግባርን ትረዳላችሁ።
- ☑ የምግብ ስርዓተ- ልመትተፈጥሯዊ ተግባርን ትገነዘባላችሁ።
- ☑ የምግብ ልመት ጥቅምን ትዘረዝራላችሁ።
- ☑ የምግብ ስርዓተ-ልመት ክፍሎችን ስላችሁ ታሳያላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

- ☞ የምግብ ሥርዓተ-ልመት ምንነት

- ☞ የምግብ ሥርዓተ-ልመት ዋና ዋና ክፍሎችና ተግባራት
- ☞ የምግብ ልመት ጥቅም

2.1.1 የምግብ ሥርዓተ-ልመት ምንነት

 ተግባር 2.1 የቡድን ውይይት

ርዕስ :- የምግብ ሥርዓተ-ልመት

ዓላማ:- የ ምግብ ሥርዓተ- ልመት ምንነትን መግለፅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1. የምግብ ሥርዓተ-ልመት ምንነት ላይ በጥንድ በመወያየት የጋራ ግንዛቤ ለመጨበጥ እንዲያስችል ለክፍል ጓደኞቻችሁ ዘገባ አቅርቡ።

የምግብ ሥርዓተ- ልመት ምንመላት ነው?

የምንመገባቸው ምግቦችና ፈሳሾች ሰውነታችን ለኃይል፣ ለእድገት እና ለህዋሳት ጥገና ሊጠቀሙባቸው ወደሚችሉ ንጥረ ነገሮች የሚቀየርበት እና ሊጠቀሙበት የማይችላቸውን የቆሻሻ ምርቶች በዓይነ-ምድር መልክ ከሰውነት የማስወጣት ሂደት የሥርዓተ ምግብ ልመት ተብሎ ይጠራል።

ምግብ ሂደቱን ሳይጠብቅ ቀጥታ ለሰውነት ጥቅም ሊሰጥ አይችልም።

ስለዚህ

የሰው ልጅ የምግብ ሥርዓተ-

ልመት የሚከተሉትን ዋና ዋና ሂደቶችን ያጠቃልላል።

ምግብን መያዝ፣ መመገብ፣ መላም፣ መመጠጥ፣ ማዋሃድ እና የማይጠቅሙ ቆሻሻዎችን ማስወገድ ናቸው። ምግብ በቀላሉ ሊልሙና ወደ ደም ውስጥ ሊሰርጉ ወደ ሚችሉበት ደረጃ የመቀየር ሂደት የምግብ ልመት /food Digestion/ ተብሎ ይጠራል። የምግብ ልመት ዋና ጥቅም የሰውነት ሕዋሶች ምግብን አግኝተው

ሥራቸውን በሚገባ እንዲያከናውኑ ለማድረግ ነው። የምግብ ልመት በተለያዩ የምግብ ማላሚያ አካላትና ተባባሪ እጢዎች በሚመነጩ ፈሳሾች ውስጥ በሚገኙ ኢንዛይሞች አማካይነት የሚከናወን ነው።

2.1.2 የሰው ምግብ ስርዓተ-ልመት ዋና ዋና ክፍሎች

 ተግባር 2.2 የቡድን ውይይት

ርዕስ :- የምግብ ሥርዓተ-ልመት ዋና ዋና ክፍሎችና ተግባራት

ዓላማ:- የምግብ ሥርዓተ-ልመት ክፍሎችንና ተግባራትን መዘርዘር

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. የሰው ልጅ የምግብ ሥርዓተ-ልመት ዋና ዋና ክፍሎችን የሰው የውስጥ ክፍሎች የሚያሳይ ስዕል ስላችሁ እያንዳንዳችን ክፍሎች በቀስት አመልክታችሁ ጻፉ።

በአጠቃላይ ምግብ ለማላም የሚያገለግሉ የሰውነት ክፍሎች የምግብ መፍጫ ቱብ (digestive tract) ተብለው ይጠራሉ። የምግብ መፍጫ ቱብ (digestive tract) ከአፍ እስከ ልጅ ድረስ ያሉትን የሰውነት ክፍሎችን ያጠቃልላል። በተጨማሪ ምግብን እና ፈሳሾችን እንዲቀረጹ የሚያገዙ የምግብ መፍጫ ጭማቂዎችን እና ኢንዛይሞችን የሚያመርቱ የምራቅ እጢዎችን፣ ጉብትንና የሐሞት ከረጢትን ያጠቃልላል። የእያንዳንዳቸው ተግባር ከዚህ በታች እንደሚከተለው ተዘርዝሯል።

1. አፍ፡ የምግብ ልምት ሥርዓት መጀመሪያ ቦታ ነው። የምግብ ልመት የመጀመሪያውን የምግብ ንክሻ እንደወሰዱ ወዲያው አፍ ውስጥ ይጀምራል። ማኘክ ምግቡን በቀላሉ ሊቀረጹ ወደ ሚችሉ ቁርጥራጮች ይከፋፈላል፤ ምራቅ ከምግብ ጋር ይቀላቀላል፤ ሰውነት ሊጠቀምበት ወደ ሚችለው ቅርፅ የመላም ሂደት ይጀምራል።

2.ድህረ-አፍ:- ተብሎ የሚጠራው ክፍል ከአፍ ቀጥሎ ለሚበሉት ምግብ ቀጣዩ መድረሻ የሆነ ክፍል ነው። ከዚህ በመነሳት ምግብ ወደ ጉሮሮ ይጓዛል። ጉሮሮ የደረሰው ምግብ በሚፈጠረው አካላዊ እንቅስቃሴ አማካይነት በፍጥነት ወደ ጨንራ ይደርሳል።

3.ጉሮሮ(Esophagus):- ወደ ጨንራ የሚዘረጋ የጡንቻ ቱቦ ነው። በተከታታይ ተኮማታሪ ጡንቻዎች (Peristalsis) አማካኝነት የምግብ ለጨንራ ምግብ ያደርሳል። የታችኛው የጉሮሮ ለጉንቧ ተብሎ የሚጠራ ክፍተኛ ግፊት ዞን/ spincter/ ምግቡ ወደ ኃላ እንዳይመለስ ይቆጣጠራል።

4.ጨንራ (stomach):-ጠንካራ የጡንቻ ግድግዳዎች ያሉት ከረጢት መሰል አካል ነው። ምግቡን ከመያዝ በተጨማሪ ቀላቃይ እና መፍጫም ነው። ጨንራ ጊዜያዊ የምግብ ማከማቻና ምግብ የሚፈጭበት ሁለተኛ ሥፍራ ነው። የ ጨንራችን

የውስጥ ግድግዳ የጨንራ ፈሳሾችን ያመነጫል። ፈሳሾቹ በውስጣቸው ሃይድሮክሎ ሪክ አሲድና ኢንሳይሞችን የያዙ ናቸው።

ሃይድሮክሎ ሪክ አሲድ ኃይለኛ አሲድ ስለሆነ ከምግብ ጋር አብሮ ወደ ጨንራችን የሚገቡትን አብዛኞቹን ጀርሞች ለመግደል ያገለግላል። ኢንሳይሞች የነሮቲን ምግቦችን ወደ ሚቀጥለው አነሳተኛ ደረጃ ለመለወጥ ያገለግላል። ከዚያም ምግቡ ደረጃውን ጠብቆ ከተፈጨ በኋላ ወደ ትንሹ አንጀት ይገባል።

ምግብ እንዲዋሃድ በመርዳት ሶስት ኢጋሻና ተጓዳኝ አካላት ወሳኝ ሚና የሚጫወቱ ሲሆን ተግባራቸውም እንደሚከተለው ተዘርዝሯል።

5. ጣፊያ: ኢንሳይሞችንና የጣፊያ ጭማቂዎችን /PancriaticJuice/ በማመንጨት ወደትንሹ አንጀት ይልካል። እነዚህ ኢንሳይሞች ከምንመገበው ምግብ ገንቢ ምግብን ትሬፕሲን ኢንሳይም፣ ስብን ሊፔዝ ኢንሳይም እና ኃይል ሰጪ ምግብን አሚሌስ ኢንሳይም ያልማል።

6.ጉቦት:- ብዙ ተግባራት ቢኖሩትም በምግብ ሥርዓተ-ልመት ውስጥ ሁለት አበይት ተግባራትን ያከናውናል። የሀሞት ፈሳሽን ማምረት እና ደም ማፅዳት ነው ።

7. የሐሞት ከረጢት፡ በጉበት ስር የሚገኝ ሀሞት የሚያከማች ማጠራቀሚያ ነው።

በምግብ ልመት ወቅት የሐሞት ከረጢት ሐሞትን ወደ ትንሹ አንጀት ይልካል።

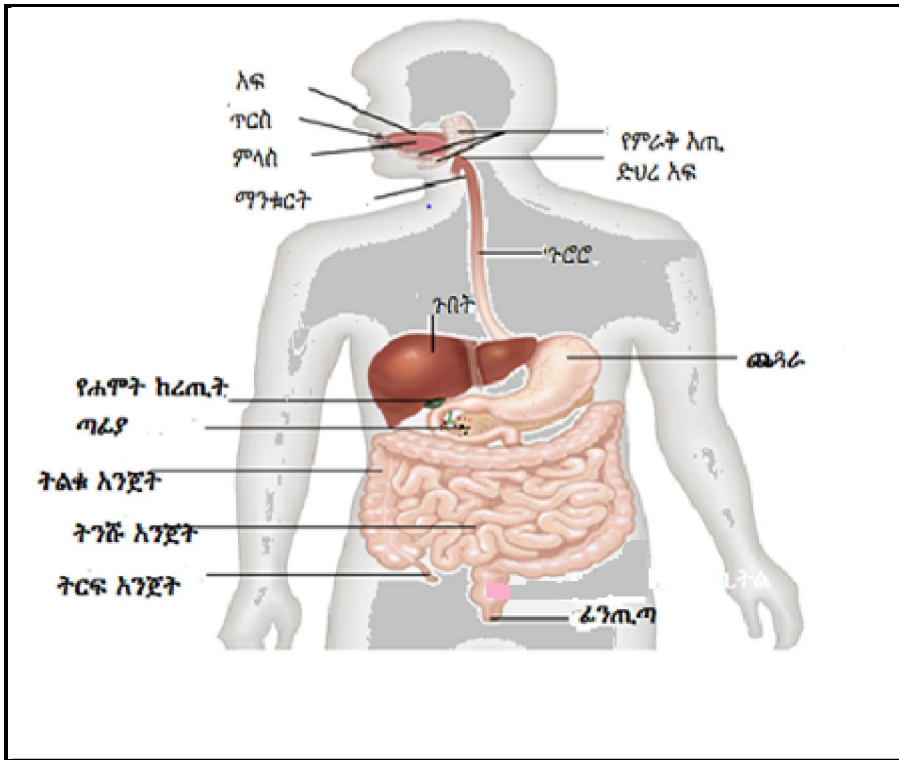
8. ትንሹ አንጀት-ሦስት ክፍሎች አሉት። እነሱም የመጀመሪያ የትንሹ አንጀት ክፍል (duodenum)፣ መካከለኛ የትንሹ አንጀት ክፍል (jejunum) እና የመጨረሻ የትንሹ አንጀት ክፍል (ileum) ተብለው ይጠራሉ።

ትንሹ አንጀት በጣፊያ እና በጉበት የሚለቀቁ ኢንዛይሞችን በመጠቀም ምግብን የማላም ሂደቱን ይቀጥላል። የሀሞት ፈሳሽ ስብን ለማቅለጥ የሚረዳ እና ቆሻሻ ምርቶችን ከደም ውስጥ የሚያስወግድ ውህድ ነው።

በተኮማታሪ ጡንቻዎች ውስጥ ምግብን በማንቀሳቀስ እና ከምግብ ማላሚያ አካላት ጋር የመደባለቅ ተግባር ያከናውናል። መካከለኛ የትንሹ አንጀት ክፍል (jejunum) እና የመጨረሻ የትንሹ አንጀት ክፍል (ileum) ንጥረ ነገሮችን ወደ ደም ውስጥ እንዲገቡ በዋናነት ሚና የሚጫወቱ በመሆናቸው ምግብን የማላም ሂደትን ያስቀጥላሉ።

ልመቱ የሚጠናቀቀው ምግብ በትንሹ አንጀት ግድግዳ ላይ በሚገኙት ትንንሽ ቧንቧዎች አማካይነት ከደም ጋር የሚቀላቀልበት ሂደት መምጠጥ (absorption) ይባላል። የተመጠጠው ምግብ ወደ ተለያዩ አካል ክፍሎች በደም አማካይነት ይጓዛል። የተመጣጠነ ምግብ ወይም ንጥረ ነገር ከተለወጠ በኋላ የተረፈው ፈሳሽ በትንሹ አንጀት ያልፍና ወደ ትልቁ አንጀት ይደርሳል ።

9. ትልቁ አንጀት (Colon)-በትልቁ አንጀት ውስጥ የምግብ ልመት የማይካሄድ ሲሆን ዋናው ተግባርው ሃ ወደ ሰውነት ማስረግ ነው። ያላመ ምግብ ለተወሰነ ጊዜ በትልቁ አንጀት በመጨረሻ ክፍል (rectum) ከተጠራቀመ በኋላ በተገቢው ጊዜና ሰዓት ከሰውነታችን በቆሻሻ መልክ በፊንጢጣ በኩል ይወገዳል።

ሥዕል -2.1 የምግብ ልመት የሚያከናውኑ የሰውነት ክፍሎች

2.1.3 የምግብ ልመት ጥቅሞች

 ተግባር 2.3 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- የምግብ ልመት ጥቅም

ዓላማ:- የምግብ ልመት ጥቅም መግለፅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የመወያያ ጥያቄ

1. የምግብ ልመት ጥቅም በየቡድን ተወያይታችሁ የደረሰችሁበትን ድምዳሜ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

የምግብ ልመት ለሰው ልጅ የተለያዩ የሰውነት ክፍሎች የሚሰጠው ጠቀሜታ በርካታ ሲሆን ዋና ዋናዎቹ እንደሚከተለው ተዘርዝረዋል።

ጤናማ የምግብ ልመት ሥርዓት ጠቀሜታ	
○	ለበሽታ ጠንካራ መከላከያ ያዳብራል።
○	ግልጽ ወይም የጠራ ቆዳ እንዲኖረን ያደርጋል።
○	የፀጉር ጤናማነትን ይጠብቃል።
○	አቅምና ሀይልን ያጎለብታል።

የምግብ ሥርዓተ-ልመት ጠንካራ ካልሆነ ከምንመገበው ምግብ ሁሉንም ንጥረ ነገሮች እና ኃይል ውጤታማ በሆነ መንገድ ላናገኝ እንችላለን። በጣም ተፈጥሯዊ በሆነ መልክ በንጥረ ነገር የበለፀጉ ምግቦች ለሰውነት ጤናማነትና ብቃት አስፈላጊ ናቸው። ዋና ዋናዎቹ የሚከተሉትን ያካትታል።

1. እህል እና ጥራጥሬዎች
2. አትክልቶች እና ፍራፍሬዎች
3. ሥጋ እና ፕሮቲን
4. ለውዝ እና ያልተጣሩ ዘይቶች

ስብ፣ ሥጋ እና ምቹ ምግቦች፣ ከፍ ያለ ስኳር ያላቸው ምግቦች የምግብ መፈጨትን ሊገቱ እና ወደ ችግር ሊያመሩን ይችላሉ። ለምሳሌ የሆድ አለመመቸት፣ እብጠት ወዘተ...

መልመጃ -2.1

I) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆነ “እውነት” ስህተት ከሆነ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

1. የምግብ ልመት- ስርዓት ከሆኑት አንዱ ጣፊያ ነው።
2. የሐሞት ከረጢት የሚያመነጨው ፈሳሽ ለምግብ ልመት አይጠቅምም።
3. ከአፍ ቀጥሎ ለሚበሉ ምግቦች ቀጣዩ መድረሻ ትንሹ አንጀት ነው።
4. የመጀመሪያው የምግብ ልመት የሚጀምርበት ቦታ ጉሮሮ ላይ ነው።

II) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭርመልስ ስጡ።

1. የምግብ መላም ለሰውነታችን የሚሰጠው ጠቀሜታ ምንድነው?
2. ምግብ በአግባቡ የማይደቅ ከሆነ ምን ሊከሰት ይችላል?
3. ምግብ ከላመ በኋላ የሚፈጠረው ንጥረ ነገር ለምን ይጠቅማል?

2.2 ቁስ አካል

○ ቁልፍቃላት

- ☞ ቁስ አካል
- ☞ ንጹህ ቁስ
- ☞ ድብልቅ

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁካጠናቀቃችሁበኋላ፡-

- የቁስ አካል ምንነትን ታብራራላችሁ።
- አክሳይድ፣ አሲድ፣ ቤዝ ና ጨወ የወሁድ ዓይነቶች መሆናቸውን ትለያላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘት

2.2. የቁስ አካል ፍቺ/ትርጉም

ተግባር 2.4 የቡድን ውይይት

ርዕስ :- የቁስ አካል ፍቺ/ትርጉም

ዓላማ:- የቁስ አካል ምንነትን መግለፅ።

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ጥያቄ

1. ቁስ አካል ምንድነው?
2. በአካባቢያችሁ የሚገኙ ቁስ አካላትን በመሰብሰብ ለዩአቸው።

ቁስ አካል ምንድነው?

ቁስአካልበዙሪያችንያለው

ሁሉ

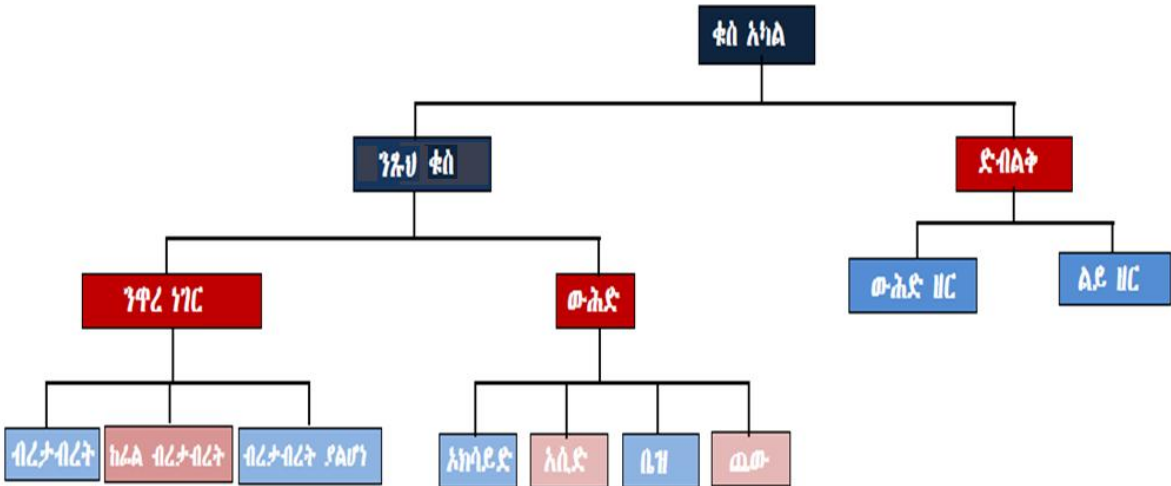
ነገርነው። ቅንጣቶች (Atoms) እና ውህዶች ሁሉም በጣም ትንሽ ከሆኑ የቁስ አካላት የተሠሩ ናቸው። እነዚህ ቅንጣቶች (Atoms) በየቀኑ የምናያቸውንና የምንነካቸውን ነገሮች ይገነባሉ።

ቁስአካል:- ማለት መጠነ ቁስ ያለው እና ቦታ መያዝ የሚችል ማንኛውም ነገር ነው። በማንኛውም ስፍራ ብዙና የተለያዩ ዓይነት ቁሶች ይገኛሉ። ሁሉም ቁስ አካላት ክብደትና ቦታ መያዝ የሚችሉ ናቸው። በእያንዳንዳቸው መካከል ያለው ልዩነት በመጠነ ቁስ፣ በቅርጽ፣ በስፋት፣ በመልክ ወይም በሽታ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ:- እስክራብቶ፣ እርሳስ፣ ሰሌዳ፣ የቤት ቁሳቁሶች፣ ብረት፣ ድንጋይ፣ ወሃ፣ እንጨት፣ ዘይት፣ ጋዝ፣ ወተት፣ አየር፣ እንዲሁም መኪና፣ አውቶብስ፣ ብስክሌትም ቁስአካል ናቸው።

✓ ቁስአካል ህይወት ያለውንና ህይወት የሌለውን ያካትታል።

ሥዕል -2.2 የተለያዩ ቁስ አካል
 ቁስ አካልን መመደብ

ቁስ አካልን በተለያዩ ምድቦች ልንከፍለው እንችላለን። ቁስአካል ሁለት ሰፊ ምድቦች ያሉት ሲሆን እነሱም ንጹህ ቁስ እና ድብልቅ በመባል ይታወቃሉ።.

ንጹህ ቁስ ቋሚ ወቅር አለው። ሁሉም የንጹህ ቁስ ናሙናዎች አንድ አይነት ወቅር እና ባህሪያት አላቸው። ለምሳሌ ማንኛውም ወሃ (H₂O) ናሙና 11.1% ሀይድሮጂን እና 88.89% ኦክሲጅን ይይዛል። የትኛውም የወሃ ናሙና ከየትኛውም ምንጭ ቢመጣ በውስጡ ያለው ሀይድሮጅንናኦክሲጅን አንድ አይነት ነው።

☞ **ንጹህ ቁስ በሁለት ይመደባሉ።፡፡እነሱም፡-ንጥረ ነገር እና ወህድ ናቸው።፡፡**

○ **ንጥረነገር፡-ንጥረነገርበኬሚካላዊመልኩሊለወጡወይምወደቀላል**

ንጥረነገሮችሊከፋፈሉየማይችሉ ቁስ አካል ናቸው። በአሁን ወቅት ከ118 በላይ የሚሆኑ የታወቁ ንጥረ ነገሮች ያሉ ሲሆን ከእነዚህ ውስጥ 90 ያህሉ በተፈጥሮ በምድር ላይ የሚገኙ ሲሆን የቀሩት ደግሞ በቤተ ሙከራ ውስጥ የተፈጠሩ ናቸው።

○ **ንጥረ ነገሮች በሶስት ይከፈላሉ።፡፡እነሱም፡-**

✚ ብረት፣

✚ ብረት ያልሆኑ እና

✚ ከፊል ብረት/ሜታሎይድ ናቸው።፡፡

✓ **ብረት፡- ሙቀትን ወይም ኤሌክትሪክን ማስተላለፍ**

የሚችሉ ብዙውን ጊዜ የሚያብረቀርቁ ንጥረ ነገሮች ናቸው።፡፡

የብረት ንጥረነገር ምሳሌዎች፡- ብረት፣ መዳብ፣ ብር፣

አልሙኒየም፣ ወርቅ፣ ሜርኩሪ፣ ፕላቲኒየም፣ ዚንክ፣ ኒኬል እና ቆርቆሮ ወዘተ ናቸው።፡፡

✓ **ከፊል ብረታ ብረት/ ሜታሎይድ፡- ይህ ንጥረነገር የብረትንና ብረት**

ያልሆኑ ንጥረነገሮችን ባህሪ የያዘ ንጥረ ነገር ነው።፡፡ ምሳሌ፡-

ቦሮን፣ ሲሊከን፣ ጀርማኒየም፣ አርሴኒክ፣ አንቲሞኒ እና ቴልሩሪየም ወዘተ ናቸው።፡፡

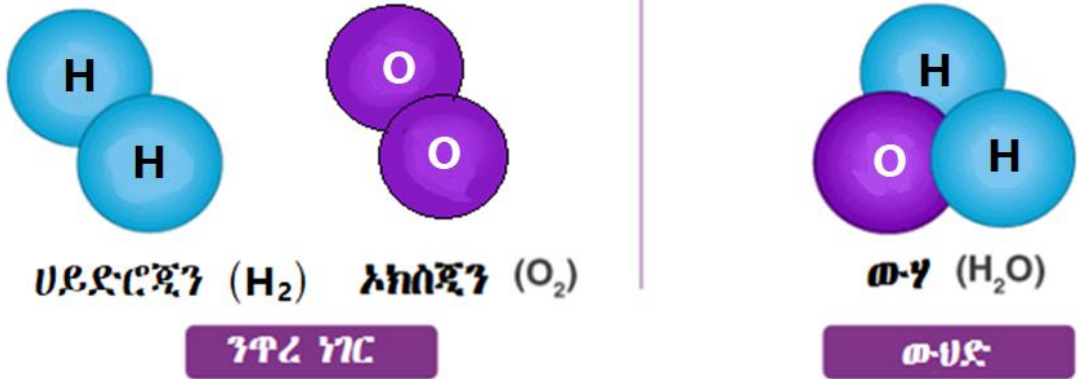
✓ ብረታ-ብረት ያልሆኑ ማለት ደግሞ የብረትነት ባህሪ ያልያዙ ንጥረነገሮች ማለት ነው። ለምሳሌ፡- ሃይድሮጅን፣ ካርቦን፣ ናይትሮጅን፣ ኦክሲጅን፣ ድኝ ፎስፈረስ፣ ወዘተ ናቸው።

ሠንጠረዥ 1 የንጥረ ነገረ ዓይነቶች ከነምሳሌያቸው

ብረት ንጥረ ነገሮች	ከፊልብረትናብረት ያልሆኑንጥረ ነገሮች	ብረት ያልሆኑ
መዳብ	ቦሮን	ሃይድሮጅን
ቆርቆሮ	ሲሊከን	ካርቦን
ብር	ጀርማኒየም	ናይትሮጅን
አልሙኒየም	አርሴኒክ	ኦክሲጅን
ወርቅ	አንቲሞኒ	ፎስፈረስ
ሜርኩሪ		ድኝ
ኒኬል፣		

☞ ውህዶች፡-ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆኑ ንጥረነገሮች በኬሚካላዊ መንገድ የተጣመሩ የንጹህ ቁስ ምድብ ናቸው። ይሁን እንጂ እነዚህ ንጥረነገሮች በኬሚካላዊ ዘዴዎች ወደ መስራች ንጥረ ነገሮች ሊከፋፈሉ ይችላሉ። ሁለት ወይም ከዚያ በላይ ንጥረነገሮች በኬሚካላዊ መልኩ በቋሚ ድርሻ ሲጠላቅቁ የሚገኘው ነገር ውህድ በመባል ይታወቃል። ንጥረነገሮቹ ሲጠላቅቁ የንጥረ ነገሮቹ የግል ባህሪ ያትይጠፋና አዲስ የተቋቋመው ውህድ አዲስ ባህሪዎችን ይይዛል።

ንጥረ ነገር እና ውህድ

አንድ አይነት አተም ብቻ የያዘ

ሁለት የተለያዩ አተም የያዘ

ሥዕል 2.3 ውህድን የሚያሳይ

የውህድ ዓይነቶች

በአጠቃላይ የውህድ ዓይነቶች በሁለት ይከፈላሉ። እነሱም አርጋኒክ ውህድ እና አርጋኒክ ያልሆነ ውህድ በመባል ይታወቃሉ።

- አርጋኒክ ውህድ ማለት ካርቦንና ሌሎችን ንጥረነገሮችን በውስጡ የያዘ ውህድ ነው። አርጋኒክ ውህድ በዋናነት የሚይዘው ካርቦን ንጥረነገር ነው። ይሁን እንጂ ካርቦንን በወስጡ የያዘ ሁሉ አርጋኒክ ውህድ አይደለም። ከበርካታ አርጋኒክ ውህድ ዓይነቶች መካከል በሁሉም ህይወት ባላቸው ነገሮች ውስጥ የሚገኙት ካርቦሃይድሬትስ፣ ሊፒድስ፣ ፕሮቲኖች እና ኑክሊክ አሲዶች ናቸው።
- አርጋኒክ ያልሆነ ውህድ ማለት ከካርቦን ንጥረ ነገር ከሚሰራው ውህድ ውጭ ያለው ውህድ በአጠቃላይ ስሆን ከካርቦን ውህዶች ውስጥ እንደ ካርቦን አክሳይዶችን፣ ካርቦኒትን፣ ስያናይዶችን ወዘተ ያጠቃልላል። በሌላ መልኩ በወስጡ ካርቦን ንጥረ ነገር ያልያዘ ውህድ ነው።
- አርጋኒክ ያልሆነ ውህድ በአራት ዋና ዋና ክፍሎች ይከፈላል። እነሱም፡-

- ✚ አክሳይድ
- ✚ አሲድ
- ✚ ቤዝ እና
- ✚ ጨው ናቸው።

○ አክሳይድ፡- ማለት ሁለት ንጥረ ነገሮችን በዉስጡ የያዘ ሆኖ ከሁለቱ አንዱ አክሰጂንቅንጣት (atom) ሲሆን ሌላኛው ሌላ ብረት ወይም ብረት ያልሆነ ንጥረ ነገር የያዘ ነው።

⇒ አክሳይድ የአክሰጂንና የሌላ ንጥረ ነገር ሁለት የሽውህድነው።

ለምሳሌ፡ ዉሃ (H_2O)፣ ሊትየም አክሳይድ (Li_2O)፣ ሰልፈር ዳይኦክሳይድ (SO_2)

○ አሲድ፡- ማለት ማንኛውም ንጥረ ነገር ሆኖ በውሃ ውስጥ በሚሟሟበት ጊዜ ሃይድሮጅን አዮንን ውሃ ውስጥ የሚለቅ ዉህድ ነው።

○ አሲድን ለየት የሚያደርጋቸው ባህሪያት

ኮምጣጣ ጣዕም፣ ሰማያዊ ሊትመስወረቀትን ወደቀይ የሚቀይር፣ ከቤዝ ጋር በመቀላቀል ጨው የሚፈጥር ወዘተ ናቸው። አሲድ ቤት ዉስጥ በምንጠቀማቸው ምግቦችና መጠጦች ዉስጥ ለምሳሌ በእርጎ ዉስጥ፣ በኮ መጠጦ ጠላ ዉስጥ፣ በፍራፍሬዎች ዉስጥ በብዛት ይገኛል።

ሲትሪክ አሲድ እንደ

ሎሚ፣ ብርቱካን፣ መንደሪን እና ወይን ፍሬባሉ ሌሎች ፍራፍሬዎች ውስጥም ይገኛል። አሲድ ተፈጥሯዊ መከላከያ ሲሆን የታሸጉ ፍራፍሬዎችን፣ አይስክሬምን፣ ሶር ቤትን፣ ለስላሳ መጠጦችን እና ወይንን ጨምሮ ለምግብ እና መጠጦች እንደ ማጣፊ ጫነት ያገለግላል።

ሥዕል -2.4 የተለያዩ ፍራፍሬዎች

ምንም እንኳን እዚህ

ከላይ የተጠቀሱት አሲዶች አስተማማኝ እና ሊበሉ የሚችሉ ቢሆኑም አንዳንድ አሲዶች በጣም ከባድ ጉዳት ሊያደርሱና አልፎ ተርፎም ሞት ሊያስከትሉ ይችላሉ። እንደ እዚህ አይነት አሲዶች በትክክል

መያዝ፣ ምልክት ማድረግ፣ መከታተል እና ማስቀመጥ ያስፈልጋል።

○ **ቤዝ:-**በወሃ ውስጥ በመቀላቀል የሀይድሮ ኦክሳይድ አዮን የሚሰጥ ወህድነው።

ከሌሎች ወህዶች የሚለያቸው ባህሪያት:-

መራራ ጣዕም ያለው፣ ቀይሊት መስ ወረቀትን ወደ ሰማያዊ የሚቀይሩ፣ ከአሲድ ጋር በመቀላቀል ጨውን መፍጠር የሚችሉ ናቸው።

ለምሳሌ ፖታሲየም ሃይድሮ ኦክሳይድ፣ ሶዲየም ሃይድሮ ኦክሳይድ፣ ማግኒዥየም ሃይድሮ ኦክሳይድ፣ ካልሺየም ሃይድሮ ኦክሳይድ ወዘተ ናቸው።

○ **ጨው:-**ማለት አሲድ ከቤዝ ጋር በመቀላቀል የሚገኝ የውሀድ አይነት ነው። በአካባቢያችን በዙፍ የጨው ዓይነቶች ይገኛሉ።

ለምሳሌ:-ቤት ውስጥ ለምግብነት የምንጠቀመው ጨው (የገበታ ጨው) ሶዲየም ክሎራይድ (NaCl) ይባላል።

○ በኖራ ድንጋይ ውስጥ የሚገኘው ጨው ካልሺየም ካርቦኔት (CaCO₃) ይባላል።

መልመጃ-2.2

I) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆነ “አውነት” ትክክል ካልሆነ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

1. ህይወት ያላቸው ነገሮች ቁስ አካል ናቸው ።
2. አየር አንዱ የቁስ አካል ምሳሌ ነው።
3. ሶዲየም ክሎራይድ የአሲድ ምሳሌ ነው።

II) ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከተሰጡት አማራጮች ውስጥ ትክክለኛውን መልስ ምረጡ።

1. ቤዝምን ድነው?

ሀ/ ውህድ ነው። ለ/ ድብልቅ ነው።

ሐ/ አለመንት ነው። መ/ አሲድ ነው።

2. ከሚከተሉት ውስጥ አንዱ ብረት ነው?

ሀ/ ናይትሮጅን ለ/ ካርቦን

ሐ/ መዳብ መ/ አክሲድ

2.3 መለኪያዎች

ቅጠል ምሳሌ

መለካት

አገድ

ሚዛን

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የቁስ መጠን ትለካላችሁ።
- የይዘት መለኪያን ትረዳላችሁ።
- ጊዜን በአግባቡ የመጠቀም ዝንባሌ ታሳያላችሁ ።

☑ የሙቀት መለኪያ መሳሪያን ትለያላችሁ።

☑ ርዝመትን በመለኪያ የመስፈር ክህሎትን ታዳብራላችሁ።

ተግባር 2.6 የቡድን ውይይት

ርዕስ :- መለኪያዎች

ዓላማ:- የተለያዩ ቁሶች መጠን፣ ይዘት፣ ሙቀት፣ ርዝመት እና ጊዜን መለካት መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. የክፍላችሁን ርዝመት በክፍል ያሉ የጠረጴዛ ቁመት በመለካት መዘግቡ።

2. የንደኞቻችሁን ክብደት በመለካት መዘግቡ።

3. የንደኞቻችሁ በቡድን እንዲሮጡ በማድረግ የሚነሱበትንና የሚደርሱበትን ሰዓት በመመዘገብ ደረጃቸውን ግለፁ።

ቁሶችን በምን አይነት መለኪያ እንለካለን?

መለኪያ የአንድን ነገር መጠን፣ ክብደት፣ ይዘት፣ ርዝመትና የመሳሰሉትን የምንለካበት ዘዴ ነው።

ጊዜ፣ ሙቀት፣ ክብደትና ይዘት በተለያዩ መንገድ መለካት ቢቻልም ወጥ የሆነ አለም አቀፍ ደረጃ አሃድ (S.I. unit) ጥቅም ላይ ውሏል።

2.3.1 የክብደት መጠን መለኪያ

መጠነቁስ/Mass/-በአጠቃላይ አንድ ቁስ ወይም አካል ምን ያህል ቅንጣቶች እንደያዘ የሚያመለክት ነው። በእቃ ውስጥ ያለው አጠቃላይ ንዑስ ክፍል ቅንጣቶች ማለትም ኤሌክትሮኖች /Electrons/፣ ፕሮቶኖች/Protons/ እና ኒውትሮኖች/Neutrons/ ያጠቃልላል ።

የክብደት አለም አቀፍ መለኪያ አሀድ /S.I./ኪሎ ግራም (kg) ነው። ሌሎች አሃዶች ደግሞ ግራም (g) እና ቶን ናቸው።

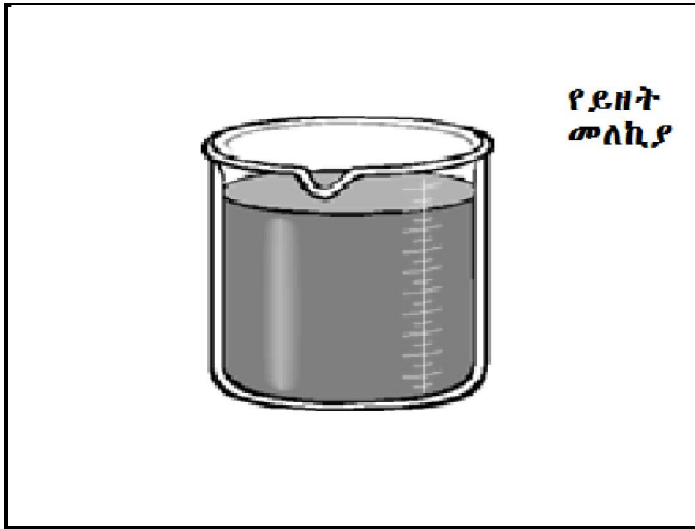
ክብደትን ለመለካት ጥቅም ላይ ከዋለ መሣሪያዎች መካከል አንዱ የጨረር ሚዛን ሲሆን እስከ 0.01g የሚደርስ ትክክለኛነት ስላለው የክብደት ንረት ለማግኘት ፈጣን ነው።

ስዕል -2.5 የክብደት መለኪያ ሚዛን

2.3.2 የይዘት/volume/ መለኪያ

ይዘት አንድ ቁስ የያዘውን ቦታ መጠን ያመለክታል። ቢከር አንድ ቁስ የያዘው የቦታ መጠን መለካት የሚያስችል የመለኪያ አሃድ ነው። የፈሳሾችን ወይም የጅምላ እቃዎችን መጠን ለምሳሌ የውሃ፣ የስኳር፣ የእህል ወይም የዱቄት ይዘትን ለመለካት ያገለግላል።

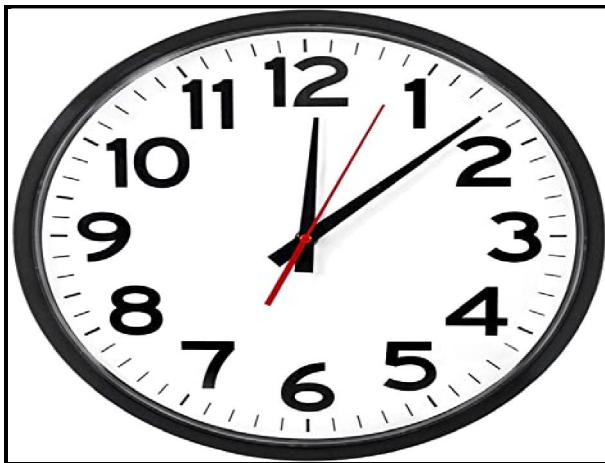
ሥዕል-2.6 የይዘት መለኪያ ቢክር

2.3.3 የጊዜ መለኪያ

ጊዜ ማለት የቀን፣ ሳምንት፣ ወር ወይም የዓመት ርዝማኔ ማለት ነው። የጊዜ ርዝማኔ ለመለካት የምንጠቀማቸው አሃዶች ትንሹ የጊዜ መለኪያ ሰከንድ ሲሆን ደቂቃ እና ሰዓት ተጠቃሽ ናቸው። ጊዜን ለመለካት በተለይ በቤተ-ሙከራ ውስጥ ጥቅም ላይ ከሚውሉት መሳሪያዎች መካከል የግድግዳ ሰዓት አንዱ ነው። የአንድን ነገር እንቅስቃሴ ለመቃኘት በፊዚክስ ሙከራዎች ውስጥ የቲክር ቴፕ ሰዓት በተለምዶ ጥቅም ላይ ይውላል።

$$1 \text{ ሰዓት} = 60 \text{ ደቂቃ}$$

$$1 \text{ ደቂቃ} = 60 \text{ ሰከንድ}$$

ሥዕል 2.7 የጊዜ መለኪያ መሳሪያ

2.3.4 የሙቀት መጠን መለኪያ

የሙቀት መጠን አለምአቀፍ ደረጃ አሀድ መለኪያ ኬልቪን (K) ነው። የሙቀት መጠን ለመለካት ሌሎች ዩኒቶች የሚከተሉት ናቸው።

ሴልሲየስና ፋራናይት የሙቀት መጠንን ለመለካት ጥቅም ላይ ከዋሉ አሀዶች መካከል ሲሆን ከመለኪያ መሳሪያዎች ዋና ዋናዎቹ ሜርኩሪቴርሞ ሜትር እና ክሊኒካል ቴርሞሜትር ይገኙበታል።

ሥዕል2.8 የሙቀት መለኪያ መሳሪያዎች

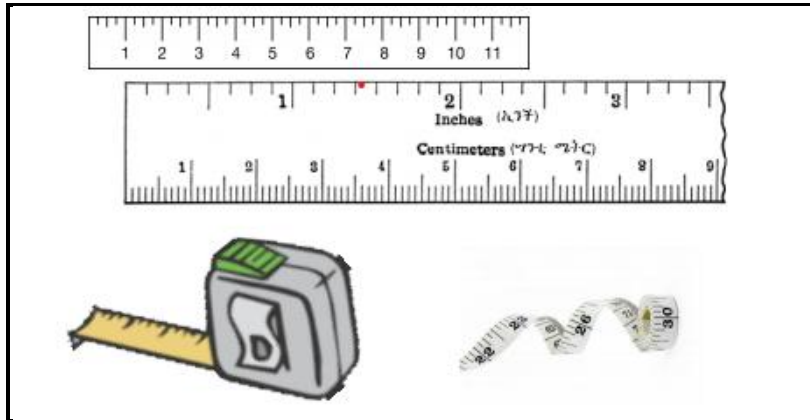
2.3.5 የርዝመት መለኪያ

ርዝመት የአንድን ነገር ርቀት ወይም ቁመት የምንለካበት መሳሪያ ነው። ርዝመትን ለመለካት የተለያዩ አሀዶችን መጠቀም የምንችል ሲሆን ዋናዎቹ ሴንቲሜትር፣ ሜትርና ኪሎሜትር ናቸው ።

- 10 ሚሊሜትር = 1 ሴንቲ ሜት
- 10 ሴንቲሜትር = 1 ዲሲሜትር
- 10 ሴንቲሜትር = 100 ሚሊሜትር
- 10 ዴካሜትር = 1 ሂክታር
- 10 ዴካሜትር = 100 ሜትር
- 10 ሂክታሜትር = 1 ኪሎሜትር

10 ሜትር = 1 ዲካሜትር

1ኪሎ ሜትር = 1000 ሜትር

ሥዕል-2.9 የርዝመት መለኪያ መሳሪያ

ባህላዊ መለኪያ

የተለምዶ መለኪያ ዘመናዊ መለኪያ ከመሰራቱ በፊት ሰዎች የተለያዩ የሰውነት ክፍሎችንና ሌሎች ነገሮችን በመጠቀም የአንድን ነገር ርዝመት፣ ስፋትና ክብደት የሚገልፁበት ነው። እነዚህ የመለኪያ ዘዴዎች ስንዝር፣ ክንድ፣ ጫማ፣ እርምጃ፣ ቁና፣ ፈረሱላ፣ ጋሻ፣ ወዘተ ናቸው።

ዘመናዊ መለኪያ

ዘመናዊ መለኪያ የተለያዩ ዓይነትና መጠን ያለው ሆኖ የልኬት መጠንን

ለመለካት የሚያገለግል መሣሪያ ነው። ለምሳሌ፡-ሜትር፣ ሚዛን፣ ሰዓት ወዘተ ናቸው።

መልመጃ - 2.3

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች ተገቢውን መልስ ጻፉ።

1. የመጠን መለኪያ መሳሪያ _____
2. የሙቀት መለኪያ መሳሪያ _____
3. የይዘት መለኪያ መሳሪያ _____
4. የጊዜ መለኪያ መሳሪያ _____
5. የርዝመት መለኪያ መሳሪያ _____

2.4 የተለያዩ የሃይል ምንጮች

○ ቁልፍ ቃላት

☞ ሃይል

☞ ምንጭ

☞ ታዳሽ

☞ የማይታደስ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችዎን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ታዳሽ የሆኑና ታዳሽ ያልሆኑ የሃይል ምንጮችን ትለያላችሁ።
- ታዳሽ የሀይል ምንጮች ተፈጥሮን ታደንቃላችሁ።
- በአካባቢያችሁ ያሉትን ታዳሽ የሃይል ምንጮችን ትለያላችሁ።
- ታዳሽ የሃይል ምንጮችን በቤት ውስጥ ትጠቀማላችሁ።

ተግባር 2.7 የቡድን ውይይት

ርዕስ - የሃይል ምንጮች

ግላማ፡- የሃይል ምንጮችን መለየት

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ከታች የተዘረዘሩትን ተግባር አከናውኑ ።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. በአካባቢያችሁ የምታውቋቸውን የሀይል ምንጮችንና ጥቅሞቻቸውን ዘርዝሩ።
2. የሚታደሱና የማይታደሱ የሃይል ምንጮችን ልዩነት በምሳሌ በማስረዳት በአካባቢያችሁ የሚገኙ የሀይል ምንጮችን ጥቀሱ።

ሀይል

ሀይል ማለት የተለያዩ ተግባራትን ለመከወን የሚያስችል ጉልበት ማለት ነው። የሀይል ምንጮች በሁለት ዋና ምድብ ይከፈላሉ።

1. ታዳሽ የሀይል ምንጮች ወይም የማይሟጠጡ የሀይል ምንጮች
2. የማይታደሱ የሀይል ምንጮች

1. ታዳሽ የሀይል ምንጮች

ከከፍተኛ አጠቃቀም ጋር ሊታደሱ የሚችሉ እና ሁልጊዜ ለአገልግሎት ሊገኙ የሚችሉ ሀብቶች ታዳሽ ምንጮች በመባል ይታወቃሉ። ምሳሌ፡-

የፀሐይ ኃይል፣ ንፋስ ኃይል እና የመሬት ውስጥ እምቅ ኃይል ናቸው።

በአሁኑ ወቅት አካባቢያዊ ችግሮች እየተባባሱ ያሉበት ወቅት ከመሆኑ አንፃር እነዚህን ተግዳሮቶችን ለመቋቋም የሚያስችሉና በአካባቢ ላይ አሉታዊ ተፅዕኖ የማያመጡ ናቸው።

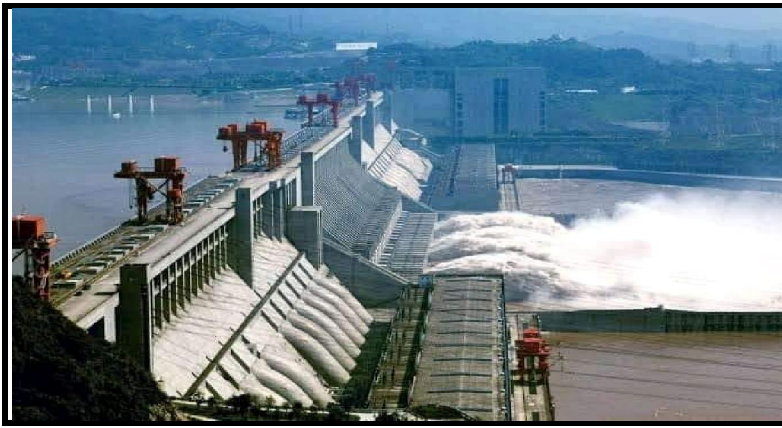
የሀይል ምንጮች በአካባቢ ጥበቃ እና በቴክኖሎጂ ልማት ውስጥ ከፍተኛ ሚና ስለሚጫወቱ በጣም አስፈላጊ ናቸው።

- ✚ የፀሐይ ኃይል- ይህ ኃይል የኤሌክትሪክ ኃይል ለማመንጨት የፀሐይ ብርሃንን ይጠቀማል።

ሥዕል 2.10 የፀሐይ ኃይል ምንጭ

- ✚ የሃይድሮ ኤሌክትሪክ ኃይል፡- የሃይድሮ ኤሌክትሪክ ኃይልን ለማመንጨት ውሃን ይጠቀማል።

ሥዕል 2.11 የኢትዮጵያ ግዳሴ ግድብ ሀይል ማመንጫ

✚ የንፋስ ኃይል:-

ይህ በንፋስ ኃይል ማመንጫዎች ኤሌክትሪክ ለማመንጫት ንፋስ ትልቅ ሚና አለው፡፡

ሥዕል 2.12 የአሸነዳ ንፋስ ሀይል ማመንጫ

✚ ባዮማስ፡ በተፈጥሮ ውስጥ ኃይልን ለማመንጫት ከፀሐይ ብርሃን አጠቃቀም ጋር ይዛመዳል። ለምሳሌ ከከብቶች አዛባ እና የተክሎች ብስባሽ በመጠቀም በቀላሉ ከአካባቢ ሊዘጋጅ ይችላል፡፡

ሥዕል 2.13 የባዮማስ ሀይል ምንጭ

✚ የጂኦተርማል ኃይል:- በመሬት ውስጥ ታምቆ የሚገኝ ሀይል ሲሆን በጣም አስፈላጊ ከሆኑት ታዳሽ የኃይል ምንጮች መካከል አንዱ ነው።

ሥዕል 2.14 የከርሰምድር ዕምቅ ሀይል

ታዳሽ ያልሆኑ የኃይል ምንጮች

የማይታደሱ ሀብቶች ራሳቸውን የማይተኩና አላቂ ናቸው። እነዚህ ሀብቶች አላቂ በመሆናቸው በብልህነት ልንጠቀማቸው ይገባል። እነዚህ ሀብቶች የድንጋይ ከሰል፣ ማዕድናት፣ የቅሪት አካል ነዳጆች እና የተፈጥሮ ጋዞችናቸው።

ሥዕል-2.15 የድንጋይ ክሰል

መልመጃ-2.4

i) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።

1. ከታዳሽ ሐይል ምንጮች ቢያንስ ሶስቱን ጥቀሱ።

2. አንፃራዊ በሆነ መልኩ በቁጠባና በጥንቃቄ የምንጠቀማቸው የሐይል ምንጮች የትኞቹ ናቸው?

2.5 ድምፅ

○ ቁልፍ ቃላት

➤ ባዶ ቦታ/ Vacuum/

➤ መካከለኛ /Medium/

➤ ሞገድ

➤ ድምፅ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

የድምፅ አይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።

የድምፅ አይነቶችን በመስማት ትለያላችሁ።

የድምፅ መተላለፊያ መንገዶችን ትዘረዝራላችሁ።

ድምፅ በቁስ ውስጥ እንዴት እንደሚተላለፍ መከራታደርጋላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

☞ የድምፅ አይነቶች

☞ የድምፅ መተላለፊያ መንገዶች

2.5.1 የድምፅ አይነቶች

ተግባር - 2.8 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የድምፅ ዓይነቶች

ዓላማ:- የድምፅ አይነቶችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የተግባር ሥራ

1. በተለያዩ መጠን የማንሾካሸክ እና ጮክ ያለ ድምፅ እያሰማችሁ ምን ዓይነት ድምፅ እንደሆነ ለይታችሁ ለመምህራችሁ ንገሩ።

ድምጽ ምንድነው?

ድምጽ በሚርገበገብ ቁስየግፊት ሞገድ አማካይነት የሚፈጠርና ወደጆሮ የሚደርስ ክስተት ነው። በቁስ አካሉ ላይ የሚፈጠረው ንዝረት በዙሪያው በሚገኝ መሸጋገሪያ ወይም መተላለፊያ ይቀናጅና ጆሮ እንዲለያቸው በማድረግ ድምፅ ይፈጠራል።

የድምፅ ዓይነቶች ምንድናቸው?

ሁለት ዓይነት የድምፅ ዓይነቶች አሉ። እነሱም የሚሰሙ እና የማይሰሙ ናቸው።

የሚሰሙ ድምፆች

የድምፅ ድግግሞሽ /Frequency/ ማለት የድምፅ ግፊት ሞገድ ራሱን በሰከንድ ውስጥ ምን ያህል ጊዜ እንደደጋገመ የሚያሳይ ነው።

የሰው ጅሮ በ20Hz እና 20000Hz/ሄልዝ/ መካከል ድግግሞሾችን ይሰማል። ከሚሰሙ ድምፆች የሚደጋገሙ ድምፆች አልትራሳውንድ ድምፆች በመባል ይታወቃሉ።

የማይሰሙ ድምፆች

የማይሰሙ ድምፆች ከዝቅተኛ የሰው የመስማት ገደብ በታች የሆኑ ናቸው።

ጅሮ ሊለያቸው የማይችላቸው ድምፆች ሲሆኑ ከ20Hz ድግግሞሽ /Frequency/ በታች

የሆኑ ድምፆች የማይሰሙ ድምፆች ይባላሉ። የድምፅ ሞገዶች ጥናት ኤኮስቲክ

ይባላል።

የድምፅ ምንጮች

የድምፅ ምንጭ በአካባቢው ንዝረትን ይፈጥራል።

የኤሌክትሪክ መሣሪያዎች፣ ሕያው ፍጥረታት እንደ እንስሳት እና ወፎች፣ ማሽን፣ በ

ነፋስ ምክንያት የሚከሰት ማንኛውም ንዝረት የድምፅ ምንጮች ናቸው።

2.5.2 የድምፅ መተላለፊያ መንገዶች

 ተግባር 2.9 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የድምፅ መተላለፊያ መንገዶች

ዓላማ:- የድምፅ መተላለፊያ መንገዶችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት የውይይት ጥያቄ ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1. የድምፅ መተላለፊያ መንገዶች ላይ ውይይት በማድረግ የደረሰህትን ለክፍል ተማሪዎች ግለፁ።

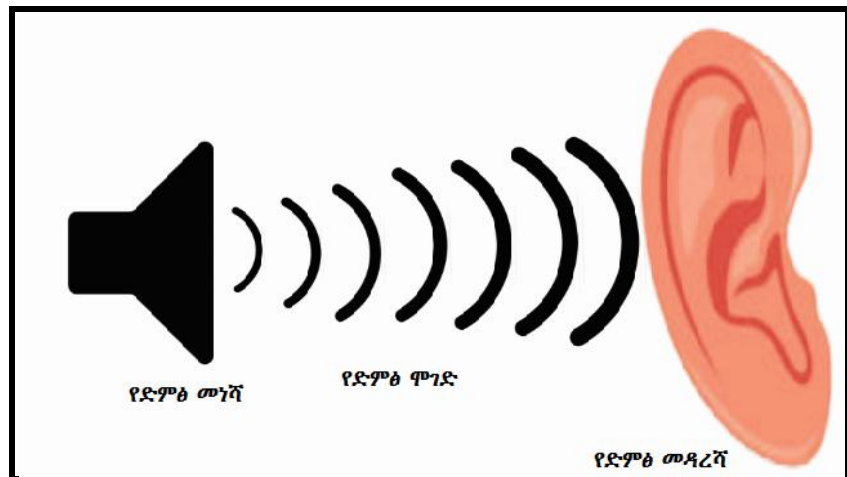
ድምፅ በምን ውስጥ ይተላለፋል?

ድምፅ ለመጓዝ መተላለፊያ ይፈልጋል። በማንኛውም መተላለፊያ መንገድ መጓዝ ይችላል። እንደድምፅ ሊተረጎም የሚችል ንዝረት በሁሉም የቁስዓይነቶች ማለትምጋዞች፣ ፈሳሾች እና ጥጥሮች ውስጥ ሊጓዙ ይችላሉ። ድምጽ በጠጣር፣ ፈሳሽ እና በጋዝነገሮች ውስጥ ይተላለፋል።

- ድምጽ በጠጣርነገር ውስጥ በፍጥነት ያልፋል።
- በፈሳሽ ቁስ ደግሞ ከአየር ይልቅ በፍጥነት ድምጽ ያስተላልፋል ።
- ድምጽ በጠጣርነገር ውስጥ 15 እጥፍ ያህል በተሻለ ሁኔታ ከአየር ይልቅ ይጓዛል።
- የድምጽ ፍጥነት በፈሳሽ ቁስ ውስጥ 4 እጥፍ ያህል ከአየር ይበልጣል።
- ድምጽ በባዶ ክፍተት/Vacuum/ ውስጥ ሊተላለፍ አይችልም።

ድምፅ የሚሸጋገርበት መተላለፊያ የድምፅ አሽጋጋሪ /Sound Medium/ ይባላል።

ድምጽ በሁለት የድምፅ ሞገዶች ማለትም ግፊት እና ጊዜ ይወሰናል። ንዝረቱ ፈጣን በሚሆንበት ጊዜ ከፍ ያለ የድምፅ መጠን ይሰማል በተቃራኒው ንዝረቱ ሲዘገይ ዝቅተኛ የድምፅ መጠን ይፈጥራል።

ሥዕል 2.16 የድምፅ ሞገድ

መልመጃ -2.5

1) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆነ “እውነት” ትክክል ካልሆነ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

1.ድምፅ በጋዞች፣ ፈሳሾች እና ጥጥሮች ውስጥ ሊጓዙ ይችላል።

2. ድምፅ በክፍት ቦታ /vacuum/ አይተላለፍም።

II) የሚከተለውንጥያቄ ካነበባችሁ በኋላ ባዶ ቦታውንሙሉ።

1.ድምፅ የሚተላለፍበት መሸጋገሪያ _____ ተብሎ ይጠራል።

III)ለሚከተለው ጥያቄአጭር መልስ ሰጡ።

1.ድምፅ ምንድነው?

የምዕራፉ ማጠቃለያ

- ⊗ የሰውየምግብሥርዓተ-ልመትየሚከተሉትንዋናዋናሂደቶች ያጠቃልላል።
- ⊗ እነሱም ምግብን መያዝ፣ መመገብ፣ መላም፣ መምጠጥ፣ ማዋሃድ እና መፀዳዳት ናቸው።
- ⊗ የምግብሥርዓተ-ልመት ሁለት አካል ክፍሎች አሉት።እነሱም የምግብ ቦይና ተጓዳኝ አካላት ይባላሉ።
- ⊗ የምንመገባቸው ምግቦችና ፈሳሾች ሰውነታችን ለሃይል ለዕድገትና ለህዋሳት ጥገና ሊጠቅምሚችልና ቆሻሻን ከሰውነት የማስወጣት ሂደት ሥርዓተ-ምግብ ድቀት ይባላል።
- ⊗ የምግብሥርዓተ-ልመት ዋና ዋና ክፍሎች የሚባሉት አፍ፣ ጉሮሮ፣ ጨንጎ፣ ትንሹ አንጀት፣ትልቁ አንጀት እና ፊንጢጣናቸው።ምግብ ወደ ንጥረ ነገሮች ለመለወጥመላም አስፈላጊ ነው።
- ⊗ ቁስ አካል ማለት ማንኛውም ክብደት ያለውና ቦታ መያዝ የምችል ነገር ነው።
- ⊗ የሀይልምንጭ ማለት ሃይልመስጠት የሚችልና ተፈጥሮን ለመጠቀምናለመንከባከብ የሚጠቅምጉልበት ማለት ነው።የሃይል ምንጮች በሁለት ይከፈላሉ። እነሱም ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ ተብሎ ይጠራሉ።
- ⊗ ድምጽ በሚርገበገብ ቁስየሚፈጠን የግፊትሞገድነው። ሁለት አይነት የድምፅ አይነቶች አሉ እነሱም የሚሰማና የማይሰማ ተብሎ ይከፈላል።
- ⊗ ድምፅ እንደ አየር፣ ውሃ እና ጠጣር ባሉ ቁሶችበኩል ሊሰራጭ ቢችልምበቦዶ ቦታ /vacuum/ መጓዝ አይችልም ።

የምዕራፍ ክለሳ ጥያቄዎች

1) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ትክክል ከሆኑ “እውነት” ስህተት ከሆኑ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

1. የምግብ መላም ሥርዓት ከአፍ ይጀምራል።
2. ኦሶፋጎስከአፍ ወደ ጨንጎ የሚዘረጋ የጡንቻ ቱቦ ነው።
3. ከጣፊያ የሚመነጨው ለምግብ ድቀት የሚያገለግለው ፈሳሽ ሀሞት ይባላል።
4. ምግብን ወደ ንጥረ ነገሮች ለመከፋፈል መላም የለበትም።

II) ለሚከተለው ጥያቄዎች ከተሰጡት አማራጮች ውስጥ ተስማሚውን በመምረጥ መልሱ።

1. ከሚከተሉት ውስጥ ጉዳቱ በአንጻራዊነት በፍጥነት የማይታየው የቱ ነው?
ሀ. ረሃብለ. ውሃ ጥምሕ. የአየር ንብረት ለውጥ መ. ሁሉም
2. የምግብ መላም የሚያበቃበት የአካል ክፍል የቱ ነው?
ሀ. ጨንጎ ለ. ትንሹ አንጀትሐ. ትልቁ አንጀትመ. ፊንጢጣ
3. የምንመገበው ምግብ መላም የሚጀምረው የት ነው?
ሀ. ጉሮሮ ለ. ጨንጎሐ. አፍ መ. ሁሉም
4. የክብደት መለኪያ የሆነው የቱ ነው?
ሀ. ሜትር ለ. ኪሎግራምሐ. ሰዓት መ. ሁሉም
5. ከሚከተሉት ውስጥ እራሱን በፍጥነት ሊተካ የሚችል የሀይል ምንጭ የቱ ነው?
ሀ. ታዳሽ ለ. ኢ-ታዳሽሐ. አላቂ መ. ለ እና ሐ

III) በ “ሀ” ስር ለተጠቀሱት ጥያቄዎች በ “ለ” ስር ከቀረቡት ተስማሚ የሆነውን በመምረጥ አዛምዱ።

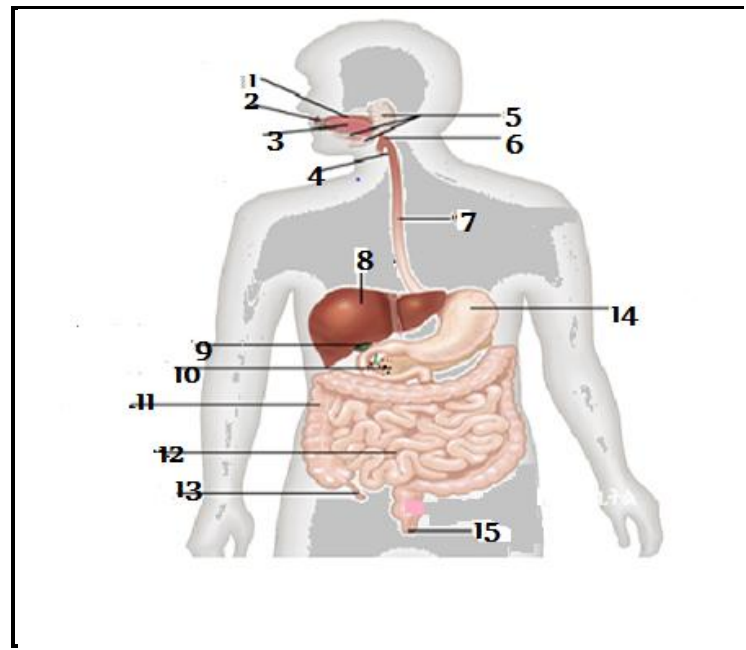
ሀለ

- ___ 1. የፀሀይ ሃይል ለሕይወት ጥቅም ላይ የዋለ ነገር
- ___ 2. የማይታደስ የሃይል ምንጭ ለጋስ ፈሳሽና ጠጣር
- ___ 3. ታዳሽ የሃይል ምንጭ ለየከርሶ ምድር ሙቅ እምቅ ሀይል
- ___ 4. ሰድ የም ክሎራይድ መግቢያን /የድንጋይ ክላር
- ___ 5. የድምፅ መተላለፊያ መንገድ ለየኤሌክትሪክ ሃይል ለማመንጫት

IV) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ካነበባችሁ በባዶ ቦታውን ሙሉ።

1. ድምፅ ለጓዝ የማይችለው በ_____ ውስጥ ነው ።
2. መልክ ጣዕምና ሽታ አልባ ውህድ ፈሳሽ _____ ይባላል።

V) ከዚህ በታች ያለውን ሥዕል በመመልከት በቁጥር የተገለጹትን የሰውነት ክፍሎችን ስያሜ ጻፉ።

1. _____	5. _____	9. _____	13. _____
2. _____	6. _____	10. _____	14. _____
3. _____	7. _____	11. _____	15. _____
4. _____	8. _____	12. _____	

ምዕራፍ ሦስት

የተፈጥሮአካባቢ

ከምዕራፉ የሚጠበቁ የመማር ውጤቶች
ተማሪዎች ይህንንምዕራፍ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የአየር ሁኔታና አየር ንብረት ምንነትን ትገልጻላችሁ ።
- የአየር ንብረት አካላት፣ ቀጠናዎችንና ተቆጣጣሪዎችን ትዘረዝራላችሁ።
- የኢትዮጵያ ዋና ዋና የአየር ንብረት ዓይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።
- የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብቶችን ታደንቃላችሁ ።
- የኢትዮጵያ ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የተፈጥሮ ሀብቶች ትለያላችሁ።
- የኢትዮጵያ አፈር አይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።
- የኢትዮጵያ የዕዕዋት ሀብት አይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።
- በኢትዮጵያ ውጤታማ አገር በቀልና የተለመዱ የአፈር የተፈጥሮ ሃብት እንክብካቤ ተግባራትን ትገነዘባላችሁ።
- በኢትዮጵያ ውጤታማ የሆነ የውሃ ሀብት አጠቃቀምን ዘዴን ትለያላችሁ።
- በኢትዮጵያ የሃይቅ አይነቶችና ባህርያትን ትለያላችሁ።
- ዋና ዋና የወንዝ አይነቶችና ባህርያትን ትለያላችሁ።
- ዋናዎቹ የውሃ ተፋሰስ ስርዓት ዓይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።
- በኢትዮጵያ የሚገኙ የማዕድን ሀብቶችን ትለያላችሁ።
- በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ብርቅዬ የዱር እንስሳትና ይዘረዝራሉ።
- በኢትዮጵያ ዋና ዋና የሃይል ምንጭ አይነቶችን ይዘረዝራሉ።
- በኢትዮጵያ ዋናዎቹ የአካባቢ ችግሮችን ትዘረዝራላችሁ።
- በኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አጠቃቀምና ጥበቃ አስፈላጊነት ትለያላችሁ።

በምዕራፉ የተካተቱ ዋና ዋና ይዘቶች

- 3.1 የኢትዮጵያ አየር ንብረት
- 3.2 የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አይነቶች
- 3.3 የኢትዮጵያ አፈር አይነቶች
- 3.4 የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ዕዕዋት አይነቶች
- 3.5 በኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አጠባበቅ ትግበራ
- 3.6 በኢትዮጵያ የሃይቅ አይነቶችና ባህርያት
- 3.7 ዋና ዋና የወንዝ አይነቶችና ባህርያት
- 3.8 የማዕድን ሀብቶችበኢትዮጵያ
- 3.9 በኢትዮጵያ ለአደጋተጋላጭ የሆኑ ብርቅዬ የዱር እንስሳት
- 3.10 የኢትዮጵያ ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሃይል ምንጮች ባህሪያት
- 3.11 በኢትዮጵያ ዋናዎቹ የአካባቢ ችግሮች
- 3.12 በኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አጠቃቀምና ጥበቃ አስፈላጊነት

መግቢያ

ውድ ተማሪዎች ባለፈው ዓመት አራተኛ ክፍል ሆናችሁ የክልላችሁን የተፈጥሮ አካባቢ

የአየር ንብረት፣ በአየር ሁኔታ እና በአየር ንብረት መካከል ያለው ልዩነት፣ የአየር ንብረት አካላት/elements of Climate/፣ የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች/contros of Climate/ ተምራችኋል።

በ5ኛ ክፍል የምትማሯቸው ይዘቶች የሚከተሉትን ያጠቃልላል። የኢትዮጵያ አየር ንብረትና የአየር ሁኔታ፣ ስለአፈር፣ የዕዕዋት ሀብት አይነቶች፣ የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤ፣ የኢትዮጵያ የሃይቅና የወንዝ አይነቶችና ባህሪያት፣ ስማዕድናት፣ የዱር ሀብቶች፣ የኢትዮጵያ የዱር እንስሳት፣ የሃይል ምንጮች ባህሪያት እና የአካባቢ ችግሮች በዝርዝር የምትማሩ ይሆናል።

3.1 የኢትዮጵያ የአየር ንብረት

○ ቁልፍ ቃላት

- ☞ ከባቢ አየር
- ☞ አባላት
- ☞ ዋልታ
- ☞ ንብረት
- ☞ ተቆጣጣ
- ☞ ባህር ጠለል

🚧 ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-

- የአየር ሁኔታና የአየር ንብረት ምንነትን ትረዳላች።
- በአየር ሁኔታና በአየር ንብረት መካከል ያለ ልዩነት ትረዳላችሁ።
- የአየር ንብረት አካላትን ትዘረዝራላችሁ።
- የአየር ንብረት ቀጠናዎችን ትዘረዝራላችሁ።
- የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎችን ትዘረዝራላችሁ።
- የአየር ንብረት አይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

- ☞ የአየር ሁኔታና አየር ንብረት
- ☞ የአየር ሁኔታና አየር ንብረት መካከል ያለ ልዩነቶች
- ☞ የአየር ንብረት አካላት
- ☞ የአየር ንብረት ቀጠናዎችን
- ☞ የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች
- ☞ የአየር ንብረት አይነቶች

3.1.1 የአየር ሁኔታና አየር ንብረት

 ተግባር -3.1 የቡድን ውይይት
 ርዕሱ- የኢትዮጵያ አየር ንብረት እና የአየር ሁኔታ።።
 ዓላማ:- የኢትዮጵያ የአየር ሁኔታ እና አየር ንብረት ማወቅ።።

መመሪያ፡ በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት የውይይት ጥያቄዎችና የመስክ ተግባር ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1. የአየር ሁኔታና የአየር ንብረት ምንነትን ለዩ።

የመስክ ተግባር

1. በቡድን በመሆን ከክፍል ውጭ በመውጣት የአየር ሁኔታ መገለጫዎችን በማየት ወደ ክፍል ተመልሳችሁ በምሳሌ በማስረዳት ዘገባ አቅርቡ።

የአየር ንብረት

- የአየር ንብረት ምንድነው? የአየር ንብረት ማለት በአንድ አካባቢ ለረጅም ጊዜ የተመዘገበ የሙቀት፣ የዝናብ መጠን፣ የአየር እርጥበት፣ የንፋስ፣ የአየር ግፊት ወዘተ... የአማካይ ውጤት ነው።
- የአየር ንብረት አካባቢው ለረጅም ጊዜ ምን እንደሚመስል ያሳያል።
- የአንድን አካባቢን የአየር ንብረት ለመመደብ ከሶስት አስርተ ዓመታት በላይ የአየር ሁኔታ መረጃ ሊኖር ይገባል።

የአየር ሁኔታ

የአየር ሁኔታ ምንድነው?

የአየር ሁኔታ ማለት፡ በየቀኑና በየሳምንቱ፣ የተመዘገበ የሙቀት፣ ደመና፣ ዝናብ፣ የንፋስ፣ የቅዝቃዜ ሁኔታዎችን ለማሳየት የምንጠቀምበት አገላለፅ ነው።

አብዛኛው የአየር ሁኔታ ትሮፖስፌር /Troposphere/ በመባል በሚታወቀው ለመሬት ቅርብ በሆነው የታችኛው የከባቢ አየር ክፍል ውስጥ ይከሰታል።

የአየር ሁኔታ ማለት የአየር ግፊት፣ ደመና፣ የሙቀት መጠን፣ እርጥበት፣ የንፋስ ፍጥነት እና የንፋስ አቅጣጫ በአጭር ጊዜ የሚቀያየርበት ክስተት ነው።

የአየር ሁኔታ በተወሰነ የጊዜ ገደብ ይከሰታል። የአየር ሁኔታ በደቂቃዎች፣ በሰዓታት፣ በቀናት እና በሳምንታት ይለዋወጣል። የአየር ሁኔታ የአጭር ጊዜ

የከባቢ አየር መለዋወጥን የሚያመለክት ነው። በየዕለቱ በመገናኛ ብዙሃን የሚቀብ የአየር ሁኔታ መግለጫ የአየር ሁኔታ ትንበያ በመባል ይታወቃል።

3.1.2 በአየር ሁኔታ እና በአየር ንብረት መካከል ያሉ ልዩነቶች

ተግባር - 3.2 የቡድን ውይይት

ርዕስ- አየር ንብረት እና የአየር ሁኔታ ልዩነት

ዓላማ:- የአየር ሁኔታ እና አየር ንብረት ልዩነትን ማወቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1. በአየር ሁኔታና በአየር ንብረት መካከል ያለውን ልዩነት-በጥንድ በመሆን ተወያይታችሁ ከዚያም በቡድን ሀሳቡን አጠናክራችሁ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

- ❖ የአየር ሁኔታ በአንድ የተወሰነ አካባቢ የአየር ሁኔታን መለዋወጥን በተመለከተ የዕለት ተዕለት መረጃ ይሰጣል። የአየር ንብረት ቢያንስ የ30 ዓመት የአየር ሁኔታ አማካይ ውጤትን ያመለክታል።
- ❖ የአየር ሁኔታ የአንድ ቦታ የአካባቢ ጊዜ ከባቢ ሁኔታ ተለዋዋጭነት ያሳያል። በተቃራኒው የአየር ንብረት ግን የአንድን አካባቢ የረጅም ጊዜ የማይቀያየር ሁኔታ ን ያመለክታል።
- ❖ የአየር ሁኔታ በግብርና፣ በንግድ እና ለአካባቢ ጊዜ የመጓጓዣ፣ የማምረቻ መሠረተ ልማት ላይ ተፅዕኖ ሲያሳርፍ የአየር ንብረት በሕዝቦች ዘላቂ እንቅስቃሴ ላይ ተፅዕኖ ሊያሳድር ይችላል።
- ❖ የአየር ሁኔታ ልዩነቶች በጣም በፍጥነት ሊታወቁ ቢችሉም የአየር ንብረት ክንዋኔዎች ለመለየት ረዘም ያለ ጊዜ ይወስዳሉ።

3.1.3 የአየር ንብረት አካላት

ተግባር:- 3.3 የቡድንውይይት

ርዕስ:- አየር ንብረት አካላት

ዓላማ:- የአየር ንብረት አካላትን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት

ተሳተፉ:: የውይይት ጥያቄ

1. ከአየር ሁኔታና ንብረትን የሚመሰርቱ ዋናዎቹ አካላትንና የሚፈጥሩትን ገፅታ ግለፅ::

የአየር ንብረት አካላት

☀ የፀሐይ ጨረር:-

የፀሀይ ጨረር ከፀሐይ የምናገኘው ኃይል በመባልም ይታወቃል። ፀሐይ ዋነኛ የሙቀት ምንጭ ናት። ፀሐይ የአየር ንብረት አንዱ በጣም አስፈላጊ አካል ናት። የፀሐይ ጨረር የምድርን የአየር ጠባይን በመለዋወጥ ረገድ ትልቅ ሚና አለው።

☀ ዝናብ-ዝናብ በከባቢ አየር ውስጥ በሚከሰት የደመና መቀዝቀዝ/condensation/ ምክንያት ወደ ምድር የሚወርድ የውሃ ዓይነት ነው። ዝናብ በከባቢ አየር ውስጥ በሚገኝ ከፍተኛ እርጥበት የሚፈጠር ነው።

ከከባቢ አየር ወደመሬት ሲወርድ ፈሳሽ ሆኖ በዝናብ መልክ እንዲሁም ጠጣር ሆኖ በበረዶ መልክ ይደርሳል። በከባቢ አየር ውስጥ የሚከሰቱትን ምልክቶች በማመልከት የዝናብ የመዝነብ ሁኔታ በቀላሉ መተንበይ ይቻላል።

☀ የሙቀት መጠን:- ሙቀት/Temperature/ የአንድን ቦታ የሞቃታማነትና ወይም የቀዝቃዛነት መጠንን ይገልጻል። የአየር ሙቀት መጨመር በፀሐይ ሁኔታ የሚወሰን ነው። የደመና ሽፋንና እርጥበት በሙቀት መጠን ላይ ተፅዕኖ ይፈጥራሉ።

- ☀ **ነፋስ- የከባቢ አየር የጎን/አግድም/እንቅስቃሴ ነፋስ ተብሎ ይጠራል። ነፋስ መኖሩን ልናውቅ የምንችለው በአካባቢያችን ያሉ ነገሮችን ሲያንቀሳቅስ ነው።**
- ☀ **የአየር ግፊት፡-** ነፋስ የሚወሰነው በአካባቢው ባለ አየር ግፊት መጠን ነው። በቀላሉ የአየር እንቅስቃሴ የሚከናወነው ከከፍተኛ ግፊት ወደ ዝቅተኛ የአየር ግፊት ነው። የነፋስ ፍጥነት የሚወሰነው በከፍተኛ እና ዝቅተኛ ግፊት መካከል ባለው ልዩነት ነው።
- ☀ **እርጥበት፡-**የከባቢ አየር እርጥበት በጣም አስፈላጊ ሲሆን የአየር ሙቀትና ዝናብ ላይ ተፅዕኖ የሚፈጥር የአየር ንብረት አካል ነው ።
- ☀ **ደመና፡-** ደመና በከባቢ አየር ውስጥ የሚገኝ የትነት ጥርቅም ነው። በከባቢ አየር የሚከሰቱ ደመናዎች በአየር ንብረት ስርዓት ውስጥ በርካታ ወሳኝ ሚናዎችን ይጫወታሉ ።

3.1.4 የአየር ንብረት ቀጠናዎች/ Climatic Regions/

 ተግባር -3.4የቡድን ውይይት

ርዕስ- አየር ንብረት ቀጠናዎች

ዓላማ፡- አየር ንብረት ቀጠናዎች ለይቶ ማወቅ

መመሪያ፡-በቡድንበመሆን ከታችበቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ የመወያያ ጥያቄ

1.በተመደባችሁበት ቡድን አየር ንብረት ቀጠናዎችን በመለየት በዝርዝር አብራሩ።

የሙቀት ስርጭትን መሰረት በማድረግ መሬትበአጠቃላይ በሶስት የአየር ንብረት ቀጠናዎች ተከፍላለች።እነሱም የሐሩር፣ ሞቃታማና ቀዝቃዛ ናቸው።

1. የሐሩር ቀጠና /Tropical Zone/

ከመሬት የአየር ንብረት ክልሎች ሞቃታማውየአየርንብረትቀጠናተብሎ ይጠራል።

ከምድር ወገብ ከ 0° - $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን የትሮፒክካንሰር/Tropic of cancer/ እና ከ 0° - $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ደቡብ የትሮፒክ ካፕሪኮርን/Tropic of Capricorn/ክልል ውስጥ የሚገኙ ቦታዎችን ያካተተነው። የፀሐይ ጨረር በብዛት የሚያርፍበት ክልል ስለሆነ ሞቃታማ እንዲሁም በከፍተኛ ሙቀት የሚፈጠር ዝናብ የሚስተዋልበት ክልል በመሆኑ እርጥበታማ ነው።

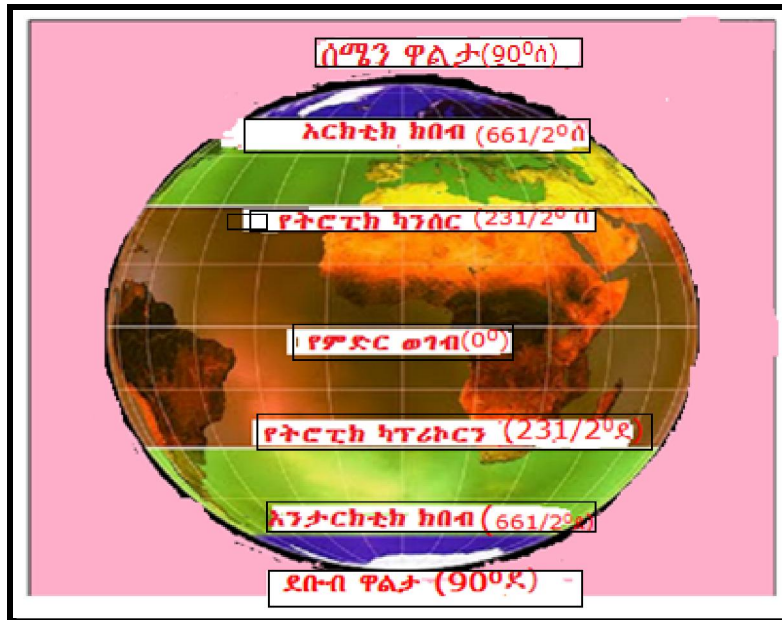
2. ሞቃታማ ቀጠና/Temperate Zone/

ይህ ቀጠና የሚገኘው ከ $23\frac{1}{2}^{\circ}$ የትሮፒክካንሰር/Tropic of cancer/ እስከ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ አርክቲክ ክብብ/Arctic circe/ በሰሜን እና ከ $23\frac{1}{2}^{\circ}$ የትሮፒክካፕሪኮርን /Tropic of capricorn/ እስከ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ አንታርክቲክ ክብብ/Antarctic circle/ ይሸፍናል።

በዚህ የአየርንብረት ቀጠናዎች ውስጥ ከፍተኛ ዓመታዊ የሙቀት ልዩነቶች ይታይባቸዋል። ሞቃት በጋ እና ቀዝቃዛ ክረምት ወቅት አላቸው።

3. ቀዝቃዛ ቀጠና/Polar or Frigid zone/

የዋልታ የአየርንብረት ዞኖች ከ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ አርክቲክ ክብብ/Arctic circe/ እስከ 90° ሰሜን ዋልታ/North pole/ በሰሜን እና ከ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ አንታርክቲክ ክብብ/Antarctic circle/ እስከ 90° ደቡብ ዋልታ/North pole/ ይዘልቃሉ። በአጭር ቀዝቃዛ በጋ እና ረጅም ከፍተኛ ቀዝቃዛ ክረምት ይታወቃሉ። የዋልታ ዞን በተለይ በክረምት ወራት ተደጋጋሚ የበረዶ ግግር ይፈጥራል።

ሥዕል-3.3 የአየር ንብረት ክልሎች

3.1.5 የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች

ተግባር -3.5 የቡድን ውይይት

ርዕስ- አየር ንብረት ተቆጣጣሪ

ዓላማ:- አየር ንብረት ተቆጣጣሪዎችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ::

የውይይት ጥያቄ- የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች በመለየት እንዴት አየር ንብረት አካላት ላይ ተፅዕኖ እንደሚፈጥሩ በዝርዝር አብራሩ::

የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች/Controls of Climate/

❖ ኬክሮስ/Latitude/

ኬክሮስ የዓለምን የሙቀት መጠን ይቆጣጠራል። የምድር ቅርፅ እና የፀሐይ አንግል የሙቀት መጠኑ ምድር ወገብ አቅራቢያ ከፍተኛ እንዲሆን አድርጓል። ወደ ሰሜን እና ደቡብ ዋልታ አካባቢ የፀሐይ ጨረር ስማይደርስ ያለው የሙቀት መጠን ዝቅተኛ ነው። ይህ ማለት ወደ ምድር ወገብ የሚቀርቡ ቦታዎች ከፍተኛ የፀሀይ ጨረር ስለሚያገኙ ሞቃት ናቸው።

❖ ከፍታ/Altitude/

ሌላው የሙቀት ተቆጣጣሪ ከፍታ ነው። ከፍታ አንድ ቦታ ከባህር ጠለል በላይ ያለውን ርቀት ይገልጻል። ወደ ከባቢ አየር ወደ ላይ ከፍ ስንል በየ1000 ሜትር ከፍታ ልዩነት 6.5° ሴንቲግሬድ ሙቀት ይቀንሳል።

❖ ቦታው ከውሃማ አካል/ባህር/ ያለው ርቀት /distance from the sea/

የደረቅ የብስና ውሃማ አካላት ስርጭት ልዩነት-የሙቀት መጠን ልዩነት ተፅእኖአለው። ውቅያኖስወይም ባህር አቅራቢያ ያሉ ቦታዎች በመሬት ከተከበቡ ቦታዎች ይልቅ ቀዝቀዝ ያለና እርጥበታማ የአየር ጠባይ የሚኖራቸው ሲሆን ከውሃማ አካል የራቁ ቦታዎች ግን ከፍተኛ ሙቀትና ደረቅ ሁኔታ ይኖራቸዋል።

❖ የውቅያኖስ ሞገዶች/Ocean currents/

የውቅያኖስ ሞገዶች የሙቀት መጠንን ይቆጣጠራል። ከቀዝቃዛ ሞገዶች ጋር የሚዋሰኑ የአየር ንብረት አዝማሚያዎች ቀዝቃዛው የውቅያኖስ ውሃ አየርን ለማረጋጋት ስለሚረዳ ደረቅ እና የደመና ምስረታ እና ዝናብ ይከለክላል። አየር በቀዝቃዛ ውቅያኖስ ውሃ ሞገድ ላይ የመጓዝ ኃይልን ስለሚቀንስ በአቅራቢያው ያለውን የሙቀት መጠን ያስተካክላል።

3.1.6 የኢትዮጵያ ዋና ዋና የአየር ንብረት ዓይነቶች

 ተግባር -3.6የቡድንውይይት

ርዕስ- አየር ንብረት ዓይነቶች

ዓላማ:- የአየር ንብረት አይነቶችን መለየት

መመሪያ:- በቡድንበመሆንከታች በቀረቡት ተግባራትላይበንቃትተሳተፉ።

የመወያያ ጥያቄዎች

1.በሞቃት፣በጣምሞቃት፣ቀዝቃዛእናበጣም ቀዝቃዛ ቦታዎች ላይ ሊኖር የሚችል የአየር ንብረት ምን አይነት እንደሆነ ለዩ።

2. እናንተ የምትገኙበት አካባቢ የአየር ንብረት ምን ዓይነት የትኛው እንደሆነ ለይታችሁ ለመምህራችሁ ንገሩ ።

ኢትዮጵያ በሞቃታማው ዞን በምድር ወገብ /ኢኳቶር/ እና የካንሰር ትሮፒክ መካከል ትገኛለች። የቦታ ከፍታን መሠረት በማድረግ አምስት የአየር ንብረት ዞኖች አሏት።

1. የውርጭ ዞን

የውርጭ-ዞን ከባህር ጠለል በላይ ከ 3300 ሜትር ከፍታ በላይ ያለ ሲሆን አመታዊ የሙቀት መጠኑ ከ 10⁰ ሴንቲግሬድ በታች የሆነ አካባቢ ነው። በተለምዶ የዚህ ዞን ተስማሚ ባህሪ ያላቸው የኢትዮጵያ ተራሮች የራስን ዳሽን በሰሜን ጎንደር፣ ጉና በደቡብ ጎንደር፣ መገዘዝ በሰሜን ሸዋ ፣ ባቱ በባሌ፣ ጮቄ በአቡነ ዮሴፍ ለምሳሌነት ተጠቃሽ ናቸው።

2. ደጋ ዞን

ይህ ከውርጭ ዞኖች ጋር ሲነፃፀር በአንፃራዊነት ከፍ ያለ የሙቀት መጠን እና ዝቅተኛ ከፍታ ያለው የደጋ ዞን ነው። ከባህር ጠለል በላይ ከ 2300-3300 ሜትር ከፍታ ላይ ይገኛል።

በኢትዮጵያ ውስጥ ደጋዎች ለግብርና አስተማማኝ ዝናብ እና እንደ ወባ ያሉ በሽታዎች ባለመኖሩ ጥቅጥቅ ያለ ህዝብ መኖሪያ ነው። ከዚህ ባሻገር ከፍተኛ የአፈር መሸርሸር፣ የግጦሽ እና የደን መጨፍጨፍ ችግር ይስተዋልበታል። ለምሳሌ ዲንሾ ተራራ (ባሌ)፣ ጭላሎ ተራራ (አርሲ) ፣ ሁላ (ሲዳማ)፣ ደብረሲና (ሰሜን ሸዋ)።

3. ወይና ደጋ ዞን

ይህ ዞን ሞቃታማ የሙቀት መጠን እና መካከለኛ ዝናብ አለው። ከባህር ጠለል በላይ በ 1500-2300 ሜትር መካከል ይገኛል። ከ 26% በላይ የኢትዮጵያን የመሬት ስፋት የሚሸፍን ሁለተኛው ትልቁ ዞን ነው። የዚህ

ምድብ የሙቀት መጠን እና የዝናብ መጠን በኢትዮጵያ ውስጥ ለሚበቅሉ አብዛኛዎቹ ጥራጥሬና እንሰት እድገት በጣም ተስማሚ ነው። ስለዚህ ዞኑ አብዛኛውን የእርሻ መሬት ያጠቃልላል። የወይና ደጋ ዞን እንዲሁ ሁለት የማብቀያ ወቅቶች አሉት።

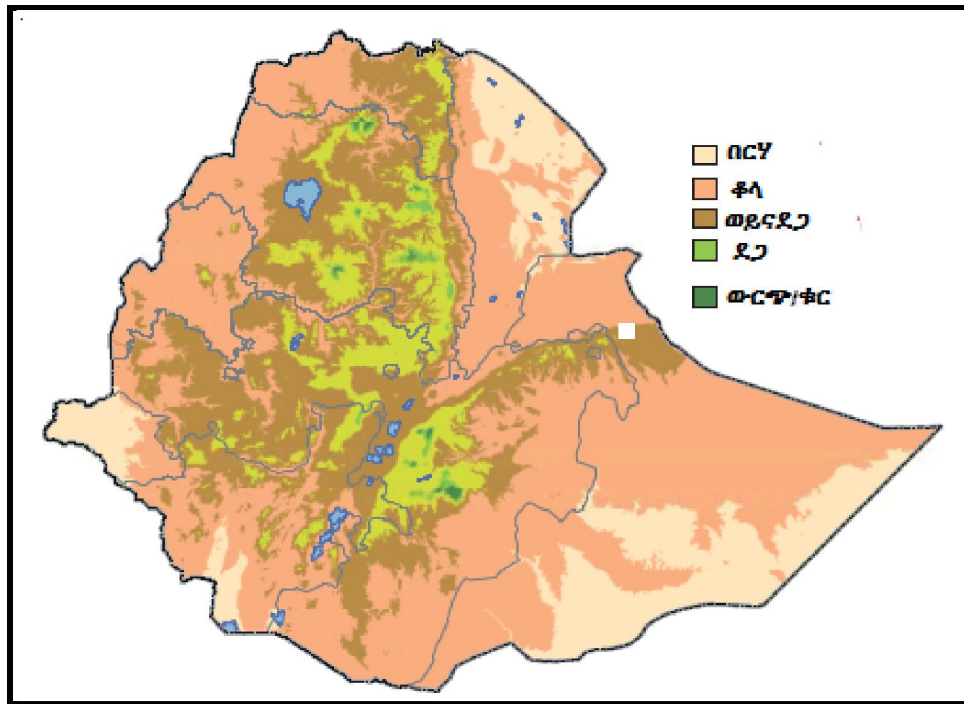
4. ቆላ ዞን

በኢትዮጵያ በደቡብ፣ በደቡብ ምስራቅ፣ በምዕራብ እና በሰሜን ምስራቅ ክፍል የሚገኙት አካባቢዎች በዋናነት በዚህ ምድብ ውስጥ ናቸው። ቆላ ከባህር ጠለል በላይ ከ 500 እስከ 1500 ሜትር ከፍታ ያለው የሙቅ ቆላማ የአየር ንብረት ነው። አማካይ ዓመታዊ የሙቀት መጠን በ 20° - 30° ሴንቲግሬድ መካከል ነው።

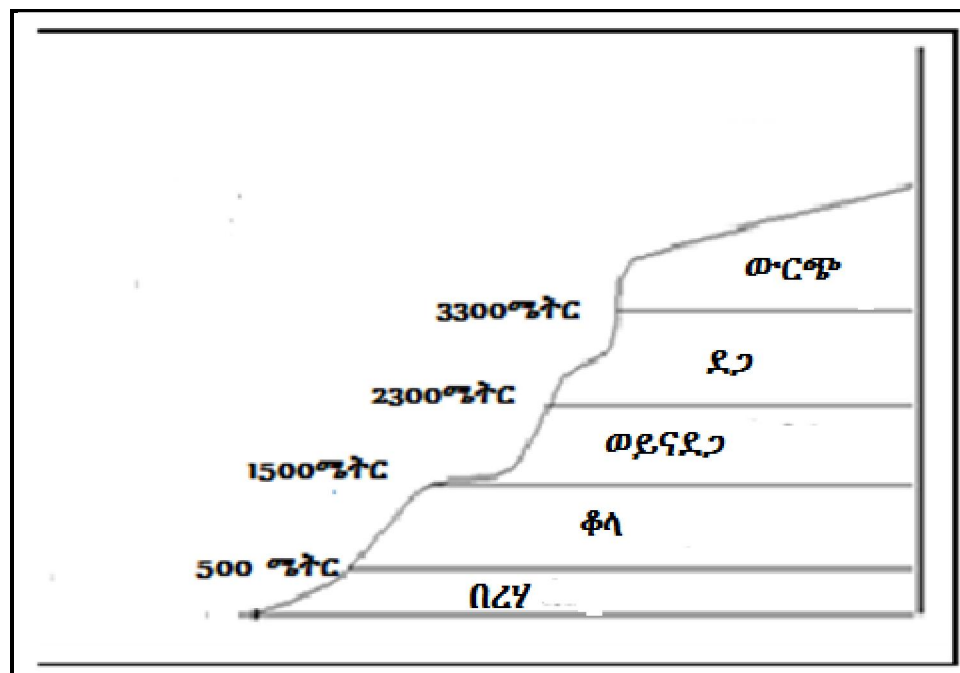
ዓመታዊ ዝናብ የተዛባ ቢሆንም በጋምቤላ እርጥብ ምዕራብ ቆላማ አካባቢዎች እስከ 1500 ሚሊ ሜትር ሊደርስ ይችላል። የዝናብ መጠን ከዓመት ወደ ዓመት በጣም ተለዋዋጭ ነው።

5.በረሃ

ሞቃት ደረቅና የዝቅተኛ ቦታዎች የአየር ንብረት ሲሆን በኢትዮጵያ ከፍታቸው ከ500 ሜትር በታች በሆኑ ዝቅተኛ ቦታዎች የሚገኝ አየር ንብረት ነው። አማካይ ዓመታዊ የዝናብ መጠን ከ200 ሚሊ ሜትር በታችና አማካይ ዓመታዊ ሙቀት ከ 27.5° በላይ ነው። ጠንካራ ንፋስ፣ ከፍተኛ ሙቀት፣ ዝቅተኛ እርጥበት፣ የሳሳይደመና ሽፋንና ከፍተኛ ትነት የበረሃ መገለጫ ባህሪያት ናቸው ምሳሌ- የአፋር ዳናክል ሸለቆ

ሥዕል-3.4 የኢትዮጵያ የአየር ንብረት ክልሎችን የሚያሳይ ካርታ

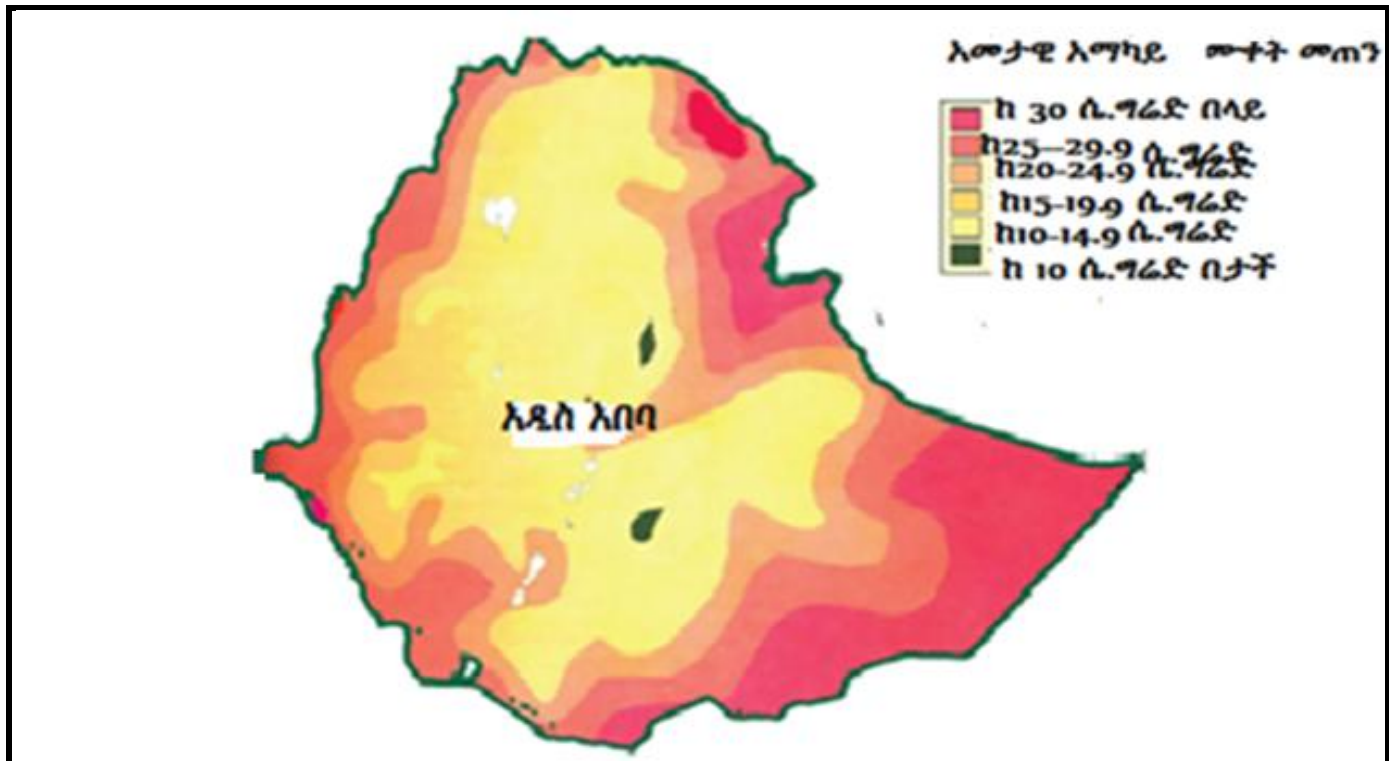

ሥዕል-3.5 የኢትዮጵያ የአየር ንብረት ክልሎች ከከፍታ አንፃር

የሙቀት መጠን ሥርጭት ሁኔታ በኢትዮጵያ

የሙቀት መጠን ከሚወስኑ ምክንያቶች ዋነኞቹ ከፍታና ኬክሮስ ናቸው። ምንም እንኳን ኢትዮጵያ በምድር ወገብ አካባቢ ብትገኝም ባሏት ከፍተኛ

ቦታዎቿ ምክንያት ሙቀቱ መካከለኛ እንዲሆን ይቆጣጠራሉ። አንጻራዊ በሆነ መልኩ ከፍተኛ ሙቀት የሚስተዋለው ዝቅተኛ ከፍታ ባላቸው አካባቢ ነው። ከወደ ድንበር አካባቢ ተነስተን ወደ መሃል የኢትዮጵያ ክፍል ስናመራ ሙቀቱ በተከታታይ እየቀነሰ ይመጣል። የሙቀት መጠኑ ዝቅተኛ ቦታዎች ላይ እስከ 30° ሴንቲግሬድ የሚደርስ ሲሆን በከፍተኛ ቦታዎች እስከ 10° ድረስ ይወርዳል።

ሥዕል -3.1 የኢትዮጵያ የመቀት መጠን ስርጭትን የሚያሳይ ካርታ

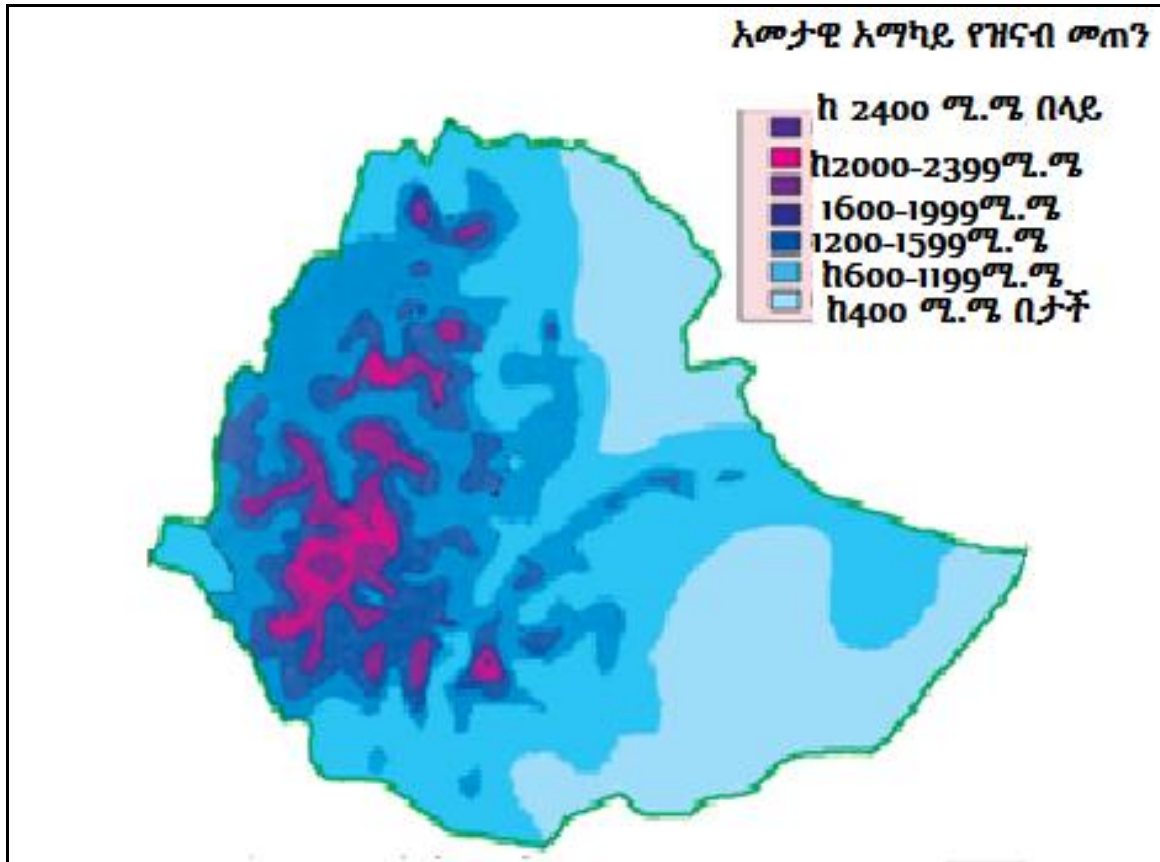
የኢትዮጵያ የዝናብ ሥርጭት ሁኔታ

በኢትዮጵያ ውስጥ ዝናብ በቦታና በጊዜ ልዩነት ይታይበታል። የዝናብ ሁኔታ ላይ ተፅዕኖ የሚፈጥረው የሐሩር ክልል የአየር ግጭት ቀጠና /Intertropical convergent zone/ መገኛ ነው። ይህ ቀጠና የንፋስ አቅጣጫ እንዲለዋወጥ በማድረግ ዝናብ በተለያዩ ቦታና ጊዜ የመፈጠር ሁኔታ እንዲለዋወጥ ያደርጋል። የምድር ወገብ ምዕራባዊ ንፋስ / Equatorial Westerlies wind / ለኢትዮጵያ የክረምት እርጥበት አዘል ነፋስ እንዲፈጠር በማድረግ ኢትዮጵያ ከፍተኛ

የክረምት ዝናብ እንድታገኝ ሚና ይጫወታል። በበጋ ወቅት ነፋሱ የሚነሳው ከሰሜናዊ ምስራቅ /North Easterlies wind / ከአረብ ደረቅ ክፍል የሚነሳ በመሆኑ በኢትዮጵያ ደረቅ ወቅት ይሆናል። አጠቃላይ የዝናብ ሥርጭትን ስንመለከት የዝናቡ መጠን ወደ ማዕከላዊ ከፍተኛ ቦታዎች አካባቢ ከፍተኛ ሲሆን ወደ ዝቅተኛ ቦታዎች መጠኑ እየቀነሰ ይሄዳል።

የኢትዮጵያ የዝናብ ክልሎች

1. አመቱን ሙሉ ዝናብ የሚያገኙክልል:- በዚህ ወቅት ዝናብ የሚያገኙት የደቡብ ምዕራብ ከፍተኛ ቦታዎች ናቸው። በዋናነት ወለጋ፣ ኢሉአባቦር፣ ካፋ፣ ጋሞጎፋ ና የጅማ ከፍተኛ ቦታዎችን ያካትታል።
2. የክረምት የዝናብ ክልል:- በዚህ ወቅት ዝናብ የሚያገኙት አብዛኛው የአገሪቱ ክፍል በዋናነት የሰሜን ምዕራብ ከፍተኛና የምዕራብ ዝቅተኛ ቦታዎችን ይይዛል። (ደብረ ማርቆስ፣ ፍቼ፣ ጎንደር፣ ባህርዳር)
3. የበልግና የጸደይ ዝናብ ክልል:- በዚህ ወቅት ዝናብ የሚያገኙት የኢትዮጵያ ደቡብ ምስራቅ ከፍተኛና ዝቅተኛ ቦታዎች ያጠቃልላል። (ጎዴ፣ ሞያሌ፣ ጅግጅጋ፣ ያቤሎ)
4. የበጋ ዝናብ ክልል:- በዚህ ወቅት ዝናብ የሚያገኙት የምዕራብ ከፍተኛ ቦታዎች ምስራቃዊ ዳርቻና የስምጥ ሸለቆ አካባቢን ይጨምራል። (አሳይታ፣ የኢትዮ-ጅቡቲና የኢትዮ-ኤርትራ ድንበር አካባቢ)
5. የበልግና የጸደይና የክረምት ጥምር ዝናብ ክልል:- በዚህ ወቅት ዝናብ የሚያገኘው የደቡብ ምስራቅ ከፍተኛ ቦታዎች ምዕራባዊ ክፍል ነው። (አዋሽ)

ሥዕል -3.2 የኢትዮጵያ የዝናብ መጠን ስርጭትን የሚያሳይ ካርታ

ሠንጠረዥ 3.1 የኢትዮጵያ ወቅቶችና መገለጫቸው

ተ. ቁ	ወቅት	ወራት	መገለጫዎች
1	ክረምት	ሰኔ፣ ሐምሌና ነሀሴ	ከፍተኛ ዝናብ የሚዘንብበት ወቅት
2	ፀደይ	መስከረም፣ ጥቅምትና ህዳር	መካከለኛ ዝናብና መጠነኛ ሙቀት
3	በጋ	ታህሳስ፣ ጥርና የካቲት	ደረቅ ና ቀዝቃዛ
4	በልግ	መጋቢት፣ ሚያዚያና ግንቦት	አነስተኛ ዝናብና መጠነኛ ሙቀት

ኢትዮጵያ ወደ ሐሩር ክልል/Tropical Zone/የቀረበች በመሆኗ ከፍተኛ የዕለት የሙቀት ልዩነትና ዝቅተኛ አመታዊ የሙቀት ልዩነት እንዲኖራት አድርጓል።

መልመጃ -3.1

I) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆኑ “እውነት” ስህተት ከሆኑ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

- 1.ዝናብ የሚፈጠረው ከደመና ነው ።
- 2. ውሃ ከመሬት ቀድሞ ይሞቃል።
- 3.ከከባቢ አየርከመሬት ፈጥኖ ይሞቃል።

II) ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከተሰጡት አማራጮች ውስጥ ትክክለኛውን መልስ ምረጡ።

- 1.የአየር ንብረት ተቆጣጣሪ የሆነው የቱ ነው?
ሀ/ ኬክሮስ ለ/ ከፍታ ሐ/ የውቅያኖስ ሞገድ መ/ ሁሉም
- 2.በአንድ አካባቢ ለረጅም ጊዜ የሚቆይ የከባቢ አየር ሁኔታ ነው
ሀ/ አየር ሁኔታ ለ/ አየር ንብረት ሐ/ሀ እና ለ መ/መልስ የለም
- 3.የአየር ንብረት ባህሪያትየሆነው የቱ ነው?
ሀ/ በአጭር ጊዜ የሚለዋወጥ ነው።
ለ/ የረጅም ጊዜ የአየር ሁኔታጥርቅም ውጤት ነው።
ሐ/ ቋሚ ሆኖ የሚቆይ አይደለም መ/ ሁሉም

III) ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

- 1.የአየር ንብረት ቀጠና ማለት ምን ማለት ነው?
- 2.የሐሩር ክልል መገለጫ ባህሪያት ምንድናቸው?
- 3.የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች ተግባር ምንድነው?

IV) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ካነበባችሁ በኋላ ባዶ ቦታውን ሙሉ።

- 1.በጣም ቀዝቃዛው የኢትዮጵያ የአየር ንብረት ዓይነት _____ ነው።
- 2.በጣምሞቃታት የኢትዮጵያ የአየር ንብረት ዓይነት _____ ነው።

3.2 የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አይነቶች

○ ቁልፍ ቃላት

☞ ታዳሽ

☞ አውድ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-

- የኢትዮጵያ ተፈጥሮ ሀብቶችን ተዘርዝራላችሁ።
- የኢትዮጵያ ተፈጥሮ ሀብቶችን ታደንቃላችሁ።
- በአካባቢያችሁ የሚገኙ የተፈጥሮ ሀብቶችን ከባለባላችሁ።

ተግባር -3.7 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- የተፈጥሮ ሀብቶች

ዓላማ:- የተፈጥሮ ሀብቶች መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1. የተፈጥሮ ሀብት አይነቶችን በዝርዝር በማስቀመጥ ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑትን እንደ ባህሪያቸው ለዩ።

የተፈጥሮ ሀብት

የተፈጥሮ ሀብት ማለት አንድ አገር ተፈጥሮ የለገሳት ፀጋ ማለት ነው። የሰውን ልጅ ፍላጎት ማርካት የሚችሉ በተፈጥሮ ያሉ ነገሮች የተፈጥሮ ሀብቶች ይባላሉ።

ኢትዮጵያ በቂ የተፈጥሮ ሀብት ያላት አገር ስትሆን ከነዚህ ውስጥ ዋናዎቹ

የሚከተሉት ናቸው። ለም አፈር፣ ምቹ የአየር ንብረት፣ የውሃ ሀብት፣ የዱር አራዊት፣ የተፈጥሮ ዕቃዎች እና የመሳሰሉት ናቸው።

ምንም እንኳን አገራችን ኢትዮጵያ ብዙ የተፈጥሮ ፀጋ የታደለች ብትሆንም ብዙዎቹ ሀብቶች በትክክል ተለይተው ካለመታወቃቸውም ባሻገር በአግባቡ ሙሉ በሙሉ ጥቅም ላይም አልዋሉም።

የተፈጥሮ ሀብቶች ታዳሽና የማይታደሱ ተብለው ይለያሉ።።

የሚታደሱ የተፈጥሮ ሀብቶች ውስጥ አፈር፣ ውሃ፣ አየር፣ ደንና የዱር እንስሳት ይገኙበታል። የማይታደሱ የተፈጥሮ ሀብቶች እንደ ማእድንና ነዳጅ ዘይት የመሳሰሉት ናቸው።።

የተፈጥሮ ሀብቶች ማለትም ውሃ፣ መሬት፣ ማዕድናት፣ እንስሳት፣ ዕፅዋት እና ሰው ሠራሽ ሀብቶች እንደ ገንዘብ፣ የተቋማት አቅም እና የመሳሰሉትን መፍጠር ተፈጥሯዊ ሀብቶች እንዲጠበቁና ለቀጣይ ትውልድ እንዲቆዩ ያስችላል።

በኢትዮጵያ እንደ መሬት ያሉ የተፈጥሮ ሀብቶች ለሰዎች ቀጥተኛ ኢኮኖሚያዊ ጥቅም የሚውሉ ናቸው። የተፈጥሮ ሀብቶች በሰዎች ያልተለወጡና በራሳቸው ተፈጥሮአዊ አካባቢ የሚገኙ ናቸው።።

እነዚህ ሀብቶች ለሰው ልጆችም ሆነ ለሌሎች ህያው ፍጥረታት ፍላጎቶቻቸውን ለማርካት ያገለግላሉ።። ከኢኮኖሚ አንፃር የኢትዮጵያ ተፈጥሮ ሀብቶች ለልማት እና ሀብረተሰቡ እንዲሻሻል ከፍተኛ ሚና ይጫወታሉ።።

	<p>መልመጃ - 3.2</p>
<p>1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።።</p> <p>1. የተፈጥሮ ሀብት ማለት ምን ማለት ነው?</p> <p>2. የተፈጥሮ ሀብቶች የሚባሉት የትኞቹ ናቸው?</p>	

3.3 የኢትዮጵያ የአፈር ሀብቶች

○ ቁልፍ ቃላት

☞ ታዳሽ

☞ አውድ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንንንንዑስ ርዕስተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የአፈር አይነቶችን ትለያላችሁ፡፡
- የአፈር አይነቶችን በመለየት ለምትፈልጉት ተግባር ትጠቀማላችሁ፡፡
- ስለአፈር ዓይነት ባህሪ ጥናት የማድረግ ዝንባሌን ታሳያላችሁ፡፡
- የአፈር መሸርሸር መንስኤዎችን ትለያላችሁ፡፡
- የአፈር መሸርሸር ግንዛቤ ለህ/ሰቡ ታስጨብጣላችሁ፡፡
- የአፈር ጥበቃ ተግባራትን ታከናውናላችሁ፡፡

3.3.1 የኢትዮጵያ አፈር አይነቶች

ተግባር -3.8 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የአፈር አይነቶች

ዓላማ፡- የአፈር አይነቶች መለየት

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ፡፡

የተግባር ሥራ

1. በአገራችን የሚገኙ የአፈር አይነቶችን ግብርና ጽ/ቤት በመሄድ መረጃ ሰብስባችሁ በመምጣት የተለያዩ የአፈር ናሙና ወደ ክፍል አምጥታችን ምድባቸውን ለዩ፡፡

አፈር ከድንጋይ ስብርባሪ፣ ከእንስሳትና እፅዋት ቅሪተ አካል ብስባሽ የተሰራ ነው፡፡ ትላልቅ አለቶች በረጅም ጊዜ የፀሀይ ሙቀት፣ ዝናብና ቅዝቃዜ ሲፈራረቅባቸው ተፈረካክሰው ወደ አፈርነት ይለወጣሉ፡፡

የኢትዮጵያ አፈር በአለት መፈረካከስ፣ የአየር ንብረትና በዕድሜ ምክንያት የተቀየረ ሁለት ሲሆን የአለት(ድንጋይ) የመሰባበርና የዕድሜ ቅጠላቅጠል መበስበስ ውጤት ነው ።

በኢትዮጵያ የሚገኙ ዋናዎቹ የአፈር አይነቶች የምንላቸውብዙ አይነት ሲሆኑ ዋናዎቹ፡-

ኒቶሶል /Nitosols/-ከፍተኛ ዝናብ የሚዘንብባቸው አካባቢና በደን የተኘፈኑ አካባቢዎች ላይ የምናገኘው የአፈር አይነት ነው።

ለቡና ጥራጥሬና እንሰት እድገት ምቹ የሆነ አፈር ነው።

ቨርቲሶል/Vertisols/ _ በተለምዶ ጥቁር አፈር የሚባል የአፈር አይነት ነው።

ከፍተኛ ሸክላ ያለ አፈር ስለሆነ ለእርሻ ምቹ አይደለም ።

አክሪሶል/Acrisols/- በከፍተኛ ደረጃ የሚሸረሸር የአፈር አይነት ነው

ኬሮሶልስ /Xerosols/እና የርሞሶልስ /Yermosols/ -በረሃና ከፊል በርሃማ በሆኑ አካባቢዎች የሚገኙ የአፈር አይነቶች ናቸው።

ፍሉቪሶልስ / Fluvisols/- በወንዝ ዳርቻ የሚፈጠር ለም አፈር ነው።

ካላቸው ባህሪ አንፃር በጥቅሉ የአፈር ዓይነቶች በሦስት ይከፈላሉ ። እነሱም፡-

- የሸክላ አፈር
- አሸዋማ አፈር እና
- ለም አፈር ሲሆኑ እነዚህ የአፈር ዓይነቶች የየራሳቸው ባሕርይ አላቸው።

አሸዋማ

- አፈር ውሃ ይዞ ሊያቆይ አይችልም።
- ዝናብ ሲዘንብበት በቀላሉ ወደ ውስጥ የሚያሰርግ የአፈር አይነት ነው።
- ለዕድሜ ዕድገት ተስማሚ አይደለም።

ሸክላ

- የሸክላ አፈር ደግሞ ውሃን በቀላሉ ስለማያስተላልፍ በዝናብ ወቅት በመጣበቅ ይጨቀያል።

- በበጋ ወቅት ደግሞ ይሰነጣጠቃል።
- ለዕለታት ዕድገት ተስማሚ አይደለም።

ለም

- ለዕለታት ዕድገት ተስማሚ አፈር ለም አፈር ነው።
- ለም አፈር ከሸክላና ከአሸዋ አፈር አማካይ ይዘት ያለው አፈር ነው።
- ይህ አፈር የእንስሳትና ዕለታት ብስጥሽ አለው።
- እንደ ሸክላ አፈር ውሃን አያከማችም። ከአሸዋም አፈር ጋር ሲነፃፀር ውሃን በቀላሉ አይለቅም።
- ለም አፈር ለዕለታት የሚያስፈልገው የውሃ መጠን ይይዛል።
- ስለዚህ ለዕለታት ዕድገት ተስማሚ ነው።

3.3.2 በኢትዮጵያ የአፈር መሸርሸር መንስኤዎች

ተግባር -3.9 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የአፈር መሸርሸር መንስኤ

ግላማ:- የአፈር መሸርሸር መንስኤዎችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ። የተግባር ሥራ

1. የአፈር መሸርሸር መንስኤዎችን በአካባቢያችሁ የሚገኙ አርሶአደሮችን በማነጋገር መረጃ ሰብስባችሁ በክፍል ውስጥ ዘገባ አቅርቡ ።
2. በትምህርት ቤት ቅጥር ግቢ ውስጥ በመሸርሸር የተጎዳ አፈር መኖሩን በማረጋገጥ በምን ምክንያት የተከሰተ እንደሆነ ለይታችሁ አብራሩ።

አፈር ማዕድንን ተፈጥሮዊ ቁስ ህያዋን ፍጥረታትን በውስጡ የያዘ ሀብት ነው። የአፈር መሸርሸር በተፈጥሮ እና በሰው ሰራሽ ምክንያት ሊከሰት ይችላል።

○ ለአፈር መሸርሸር ተፈጥሮዎቹ ምክንያቶች

- ⇒ የመሬት አቀማመጥ
- ⇒ ተደጋጋሚ ጎርፍ እና ነፋስ
- ⇒ ተስማሚ ያልሆነ የአየር ንብረት
- ⇒ ከፍተኛ ዝናብ እና
- ⇒ ተዳፋታማ የመሬት አፈጣጠር
- ⇒ በደረቅ ክልሎች ውስጥ ድርቅ

○ ለአፈር መሸርሸር ሰው ሰራሽ ምክንያቶች

- ⇒ የግብርና ኬሚካሎችን ያለአግባብ መጠቀም
- ⇒ የአፈር የመንከባከብ ልምዶች እጥረት
- ⇒ የደንመጨፍጨፍ
- ⇒ ከመጠን በላይ ግጦሽ
- ⇒ የክርስ ምድር ውሃ ከመጠን በላይ መጠቀም ናቸው።

መልመጃ -3.3

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

1. አፈር በምን ምክንያት ሊሸረሸር ይችላል?
2. የመሬት-አቀማመጥ ለአፈር መሸርሸር እንዴት ምክንያት ሊሆን ይችላል?
3. የአፈር ዓይነቶች በምን መስፈርት ሊከፈሉ ይችላሉ?
4. ለዕቅድ ዕድገት ተስማሚ የሆነ አፈር ምን ዓይነት ነው?
5. አሸዋማ አፈር ከለም አፈር በምን ይለያል?

3.4. የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ዕቅድ ሀብት ዓይነቶች

○ ቁልፍ ቃላት

- ⇒ ሳር
- ⇒ መጨፍጨፍ
- ⇒ የተፈጥሮ እዕዳ
- ⇒ ደን

- ✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት
- ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ የዕለታዊት ሀብት ክፍፍሎችን ትለያላችሁ።
- ☑ የዕለታዊት ጥቅሞችን ትዘረዝራላችሁ።
- ☑ የዕለታዊት ጥቅሞችን በመረዳት ትንከባከባላችሁ።
- ☑ የደን መጨፍጨፍ መንስኤዎችን ትዘረዝራላችሁ።
- ☑ ደን እንዳይመና መንገዳዊነቱን ማህበረሰብ ትመክራላችሁ።
- ☑ ደን እንዳይጨፈጨፍ ትንከባከባላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘት

☞ የዕለታዊት ሀብት አይነቶች

ተግባር -3.10 የቡድን ውይይት
ርዕስ:- የዕለታዊት ሀብት አይነቶች
ዓላማ:- የዕለታዊት ሀብት አይነቶች ይለያሉ
መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።
የመስክ ተግባር
1. ከክፍል ውጭ በመውጣት በአካባቢያችሁ የሚገኙ የዕለታዊት አይነቶች መዝግባችሁ በመምጣት በአካባቢያችሁ የሚገኙ ዕለታዊት የትኛው አይነት ምድብ እንደሆነ ዘርዝራችሁ አቅርቡ።

ተፈጥሯዊ እዕቃዎች የሚያመለክተው ያለሰው ጣልቃ ገብነት በተፈጥሮ እገዛ ብቻ የ በቀለ የእዕቃዎች ሽፋን ነው። ኢትዮጵያ የተለያዩ የአየር ንብረትና ዕለታዊት ያላት አገር ናት። በተለያዩ መልክዓ-ምድር የተለያዩ ዕለታዊት ይበቅላሉ። በኢትዮጵያ ውስጥ የበረሃ፣ ከፊል በረሃ ከረግረጋማ ቦታ አንስቶ እስከ ቀዝቃዛማ አካባቢ ዕለታዊት ይገኛሉ። የኢትዮጵያ ዕለታዊት የኢትዮጵያ ዕለታዊት በሦስት ይከፈላሉ። እነሱም፡-

- ✓ የደን
- ✓ የሳርና

✓ የሞቃት በረሃ አካባቢ ዕድሜዎች ናቸው።

የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ዕድሜዎች ባህርያት በከፍተኛ ደረጃ የሚወሰነው በከፍታ እናዝናብ ነው። በኢትዮጵያ የሙቀት መጠን በአብዛኛው ከፍታ ተፅዕኖ ስለሚደርግበት በአገሪቱ ውስጥ የተፈጥሮ ዕድሜዎች የቦታ ስርጭት ከከፍታ ጋር በጥብቅ የተቆራኘ ነው።

➤ ቆላማ ቦታዎች በዝቅተኛ ዝናብ እና በከፍተኛ የሙቀት መጠን ምክንያት በአስቸጋሪ የአየር ንብረት ይታወቃሉ። የውሃ እጥረት የሚቋቋሙ ተክሎች/Zeromorphic plants/ለድርቅ እና ለከፍተኛ ሙቀት ተስማሚ የሆኑ እዕዎች ናቸው።

➤ ደጋማ ቦታዎች ወደ 3000 ሜትር ከፍታ አካባቢ ከዝቅተኛ ቦታዎች እና በቂ እርጥበት ካለባቸው የበለጠ ቀዝቃዛዎች ሲሆኑ የተወሰኑ ደኖች ይኖራቸዋል።

➤ በዝቅተኛ የሙቀት መጠን እድገታቸው የተገደበ እዕዎች ከፍተኛ ባሕርይ አላቸው ። ከፍታ ቦታዎች በአብዛኛው ከ 3000 ሜትር በላይ ኢትዮጵያ በግምት 6000 ዝርያዎች አሏት።

3.4.1 የተፈጥሮ ዕድሜዎች ጥቅሞች

 ተግባር -3.11 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የተፈጥሮ እዕዎች ጥቅሞች

ዓላማ:- የተፈጥሮ እዕዎች ጥቅሞች መረዳት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የመስክተግባር

1. በአካባቢያችሁ ወደሚገኙ የተፈጥሮ እዕዎች ቦታዎች በመሄድ የዕድሜዎቹን ዘርፈ ብዙ ጠቀሜታ ለክፍል ጓደኞቻችሁ ዘርዘሩ።

የተፈጥሮ ዕዕዋት ጥቅሞች

- ✿ የተፈጥሮ ዕዕዋት ለምግብነት ያገለግላል። ለምሳሌ ቅጠሎቻቸው፣ አበቦቻቸውና ሥሮቻቸው ለምግብነት ይወላሉ።
- ✿ የተፈጥሮ ሚዛንን ለመጠበቅ- የተፈጥሮ ዕዕዋት የአየር ንብረት ላይ አወንታዊ ሚና ይጫወታሉ ።
- ✿ ለሳይንሳዊምርምር-የተፈጥሮ ዕዕዋት ለሕክምና፣ ለሳይንሳዊ ጥናትና ምርምር ትልቅ ጠቀሜታ አላቸው።
- ✿ ለዱር እንስሳት መኖሪያነት- የተፈጥሮ ዕዕዋት ከግዙፍ የዱር እንስሳት ጀምሮ እስከ ትናንሽ ነፍሳት መጠለያ ናቸው።
- ✿ ለአካባቢ የውበት ገፊታ ያላብሳሉ።

3.4.2 በኢትዮጵያ የደን መጨፍጨፍ ምክንያቶች

 ተግባር -3.12 የቡድን ወይይት

ርዕስ- የደን መጨፍጨፍ

ዓላማ:- የደን መጨፍጨፍ መንስኤዎችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የመስክ ተግባር

1. በቡድን በመሆን ከክፍል ውጭ በመንቀሳቀስ የደን ሽፋን ሁኔታውን በመገምገም የደን መመናመን የሚስተዋልባቸውን ቦታዎች መንስኤው ምን እንደሆነ የዕድሜ ባለፀጋ አዛውንቶችንና የግብርና ባለሙያዎችን ቃለ መጠይቅ በማድረግ የምታገኙትን ግብዓት በዘገባ መልክ በክፍል ውስጥ አቅርቡ።

የደን መጨፍጨፍ ዋና መንስኤዎች ምንድናቸዉ?

በኢትዮጵያ የደን ሀብት መመናመን ምክንያቶች

• **ፈጣን የሕዝብ ቁጥር መጨመር:-** በኢትዮጵያ በየጊዜው የሕዝብ ቁጥር መጨመር ተከትሎ ለእርሻና ለእንስት እርባታ የመሬት ፍላጎት መጨመር።

- ለቤት ግንባታና የማገዶ ፍላጎት መጨመር:-የሕዝብ ቁጥር መጨመር ለቤት ግንባታ፣የማገዶና የሌሎች ቁሳቁስ ፍላጎት ይጨምራል።
- የከተሞች መስፋፋት:-እንደ ሌሎች ታዳጊ አገሮች በኢትዮጵያም ከከተሞች መስፋፋት ጋር የማገዶ፣የቤት ግንባታና ቁሳቁሶች ፍላጎት ይጨምራል።
- የዘመናዊእርሻመስፋፋት:-የእርሻ መሬትን ለማስፋፋትና ምርትን ለማሳደግ በአንዳንድ ቦታዎች ደኖች ተመንጥረዋል።
- ከመጠንበላይግጦሽ-የግጦሽ መሬቱ ከሚችለውበላይየሚግጡ እንስሳቶችን ማሰማራት ትልቁ ችግር ነው።
- የደን መቃጠል:-በኢትዮጵያ አንዳንድ አካባቢዎች የእርሻ ሰብል የሚያወድሙ እንስሳትን ለመከላከል ደኖች ይቃጠላሉ።:እነዚህ የእርሻ ምርት የሚያበላሹትን እንደ ዝንጀሮ፣ ከርከሮ፣ ጦጣ፣ አእዋፍ ለመከላከል ሲባል የእርሻ መሬት ለማስፋትም የተፈጥሮ እፅዋቶች ይቃጠላሉ።

ሥዕል -3.6 የደን መጨፍጨፍን የሚያሳይ

መልመጃ -3.4

- 1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።
- 1.የተፈጥሮ ዕፅዋት እድገት ሁኔታ በምን ይወሰናል?
- 2.የተፈጥሮ ዕፅዋት ለምን ግልጋሎት ሊውል እንደሚችል ግለፁ።
3. የተፈጥሮ ዕፅዋትን መንከባከብ ለምን ያስፈልጋል?

- 4. በአከባቢያችሁ ለተፈጥሮ ዕዕዋት እንክብካቤ ይደረጋል? በምን መልክ?
- 5. የሰው ልጅ ለደን መጨፍጨፍ እንዴት ምክንያት ሊሆን ይችላል?
- 6. በአገራችን ቀድሞ የነበረው የደን ሽፋንና አሁን ያለበት ደረጃ እንዴት ይገለጻል?

3.5 በኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሀብት አጠባበቅ ትግበራ

○ ቁልፍ ቃላት

- ⇒ ፓርክ
- ⇒ ውጤታማ
- ⇒ ተፅዕኖ
- ⇒ ውሃ
- ⇒ አጠባበቅ
- ⇒ ሰደድ
- ⇒ ሀብት

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-

- ☑ የተመናመኑ የተፈጥሮ ሀብቶችን ትንክባካባላችሁ
- ☑ የተፈጥሮ ሀብት ክብካቤ ስልቶችን ትረዳላችሁ
- ☑ አገር በቀልና የተለመዱ የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤን ያደንቃሉ
- ☑ ውጤታማ የሆነ የውሃ ሀብት አጠቃቀምን ትገልጻላችሁ
- ☑ በውሃ ሀብት ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶችን ትለያላችሁ
- ☑ አገር በቀል የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤ ትገብራላችሁ

ተግባር -3.13 የቡድን ወይይት

ርዕስ- የተፈጥሮ ሀብት አጠባበቅ ትግበራ

ዓላማ:- የተፈጥሮ ሀብት መጠበቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ከታች በቀረቡት ተግባራት ላይ

በንቃት ተሳተፉ:: የውይይት ጥያቄ

1. ከአካባቢያችሁ ተጨባጭ ሁኔታ ጋር በማገናዘብ የተፈጥሮ ሀብትን በመጠበቅበኩል የራሳችሁን ድርሻ ለመወጣት በአካባቢያችሁ አንገብጋቢ የጥበቃ መፍትሄ የሚፈልግ የተፈጥሮ ሀብት መርጣችሁ ግለፅ።

የብዝሃ ሕይወት በቃ ለመጨው ትውልድ ዘላቂ ጥቅሞችን ያስገኛል። ስለዚህበየጊዜው እያሸቆለቆለ የመጣውን የብዝሃሕይወት ከጥፋት መታደግ ወሳኝ ነው። የብዝሃ ሕይወት ጥበቃ ለማድረግ ከዚህ በታች ያሉትን ተግባራት ማከናወን ያስፈልጋል። እነሱም፡-

❖ ጥበቃሚደረግለት አካባቢ መሰየም እና ማስተዳደር- ጥበቃ የሚደረግባቸው ቦታዎች የመጠለያ ቦታዎች፣ በሔራዊ ፓርኮች እና የማህበረሰብ ጥበቃ ቦታዎች ሊሆኑ ይችላሉ።

❖ ዘላቂ የደን አስተዳደር፡- ደንን በመጠበቅና ደን ውጤቶችን በመሰብሰብ ወደዘላቂ የገንዘብ ምንጭነት መቀየር።

❖ የደን ማገገም/Rehabilitation/ሥራ መተግበር፡- የተበላሸ ወይም የወደመ ሥነ ምህዳርን እንደገና እንዲያንሰራራ የማድረግ ተግባርን ያካትታል።

የተፈጥሮ እፅዋትና የዱር እንስሳትን ለመንከባከብ ምን መደረግ አለበት?

የዱር እንስሳት ጥበቃ

የዱር እንስሳት በበርካታ መንገዶች ጠቃሚ ሚና ይጫወታሉ። ከነዚህ ውስጥ ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው፡፡

- ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ-ለአገር ቱሪዝም ገቢ ምንጭነትና በግለሰብ ደረጃ ለመተዳደሪያ የገቢ ማስገኛ ሆነው ያገለግላሉ።
- ሳይንሳዊ እና ትምህርታዊ ጥናቶች- ለሕክምና ዓላማዎች እና ሌሎች ሳይንሳዊ ጥናቶች ጠቃሚ መረጃ ይሰጣሉ።
- የአካል እና የአእምሮ መዝናኛ
- የተፈጥሮ ሚዛንን ለመጠበቅ

3.5.1 በኢትዮጵያውጤታማ አገር በቀልና የተለመዱ የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤ

ተግባር-3.14 የቡድንውይይት

ርዕስ- ውጤታማ አገር በቀልና የተለመዱ የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤ

ዓላማ:- አገር በቀልና የተለመዱ የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤን ማድነቅ መኖሪያ:-በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጠው ተግባር ላይ በንቃት ተሳተፏል የመውያያ ጥያቄ

1. በአከባቢያችሁ ተጨባጭ የሆኑ የተፈጥሮ ሀብትን ለመጠበቅ የሚያስችሉ አገር በቀል እውቀቶችን በዝርዝር በመጻፍ ሳይንሳዊ ከሆነው የእንክብካቤ ዘዴዎች ጋር አነጻጽሩ፡፡

ደንና እፅዋቶችን የመንከባከብና የመጠበቅ ዋና ዋና ዘዴዎች

•ደንን መልሶ ማልማት/Reforestation/-

በተመነጠሩና በተቆረጡ ዛፎች ምትክ መልሶ መትከል ነው። ይህ ተግባር አፈር በቀላሉ በጎርፍና ንፋስ እንዳይወሰድ ያደርጋል። በተጨማሪም ለዱር እንስሳት መኖሪያ ሥፍራ ከመሆን ባሻገር የአከባቢው አየር ንብረት ሚዛን እንዲጠበቅ ትልቅ ድርሻ አለው።

ሥዕል-3.7 ዛፍ በተቆረጠበት ቦታ ምትክ መትከል

•ደን ማልማት /Afforestation/:- ይህ ዘዴ ደግሞ ደን በሌላቸውና ለእርሻ ሥራ በማይመቹ አካባቢዎች አዲስ ተክሎችን በመትከል በደን እንዲሸፈን ማድረግ ነው። የደን ሀብት መንከባከብ ወይም መጠበቅ አስፈላጊ መሆኑን መገንዘብ አለብን።

✚ ደንና ሰብልን በማደባለቅ ማልማት/Agroforestry/:- ይህ ዘዴ በእርሻና በግጦሽ መሬት ላይ ዛፎችንና ሰብልን አደባልቆ ማልማት ነው። የተለያዩ ዛፍና ሰብልን አደባልቆ ማልማት ዛፎች ከአካባቢው ወሰጥ እንደ ናይትሮጅን ያሉትን ንጥረነገሮች በመሳብ የአፈር ለምነት እንዲጨመር ያደርጋሉ።

ሥዕል -3.8 ደንና ሰብልን አደባልቆ ማልማት

•ደንን ከሰደድ እሳት መጠበቅ - ደን በእሳት እንዳይቃጠል የአከባቢ ማህበረሰብ ትኩረት መስጠት አለበት። የደን ትልቁ ጠላት እሳት በመሆኑ ሕብረተሰቡ ደን በድርቅ ሰብል እንዳይቃጠል ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅበታል።

ሥዕል-3.9 የሰደድ እሳት የሚያስከትለው ጥፋት

•ሕገወጥ አደንን መከልከል-እንስሳት ለሰው ልጅ ከሚሰጡት ጥቅም አንዱ የምግብ ምንጭ መሆናቸው ነው። ሰዎች እንስሳትን የሚያድኑት ለምግብ ብቻ ሳይሆን ቆዳቸውንና ጥርሳቸውን ሸጠው ገቢ ለማግኘት ነው። ስለዚህ በሕገ ወጥ አደን የእንስሳት ቁጥር ሊመናመን ይችላል።

ሥዕል-3.10 ህገወጥ አደንን የሚያሳይ ስዕል

በደን መጨፍጨፍ ምክንያት እንስሳት ከአገር ወደ ሌላ አገር ይሰደዳሉ።ይህ በመሆኑ ሕገወጥ የዱር እንስሳት አደን መከልከል አለበት።

ብሔራዊ ፓርኮችን መከለል፡- የዱር እንስሳት ያለ ምንም መረብሽ የሚኖሩበት አካባቢ በብሔራዊ ደረጃ ሆነ በክልል መከለል ያስፈልጋል።

የኢትዮጵያ ዋና ዋና ብሔራዊ ፓርኮች ሰሜን ተራሮች፣ ባሌ ተራሮች አካባቢ፤

አቢያታሻላ፣ ታላቁ ስምጥ ሸለቆ የተለያዩ አእዋፍ የሚገኙበት፣ የአዋሽ ሸለቆ፣ የመሳሰሉት ናቸው፡፡

ሥዕል-3.11 የአዋሽ ፓርክ

3.5.2 በኢትዮጵያውጤታማ የሆነ የውሃ ሀብት አጠቃቀም

ተግባር 3.15 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- ውጤታማ የሆነ የውሃ ሀብት አጠቃቀም

ግላማ:- ውጤታማ የሆነ የውሃ ሀብት አጠቃቀምን መግለፅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተለውን ተግባር ለመፈፀም በንቃት ተሳተፉ፡፡

የመስክ ተግባር

1. ውጤታማ የሆነ የውሃ ሀብት አጠቃቀምን አስመልክቶ በአካባቢያችሁ ያሉ አርሶአደሮችን በማናገር የውሃ አጠቃቀም ውጤታማነት በዘገባ አቅርቡ፡፡

የውሃ ጥበቃ እና አያያዝ ለሰው ልጅ፣ ለተክሎች እና ለእንስሳት ህልውና አስፈላጊ ናቸው። የሚከተሉትን ዘዴዎች በመጠቀም ይህንን ማሳካት ይቻላል።

1. በተፋሰስ አካባቢዎች ውስጥ እፅዋትን ማሳደግ፣ ይህም በአፈር ውስጥ ውሃ የሚይዝ እና ወደ ጥልቅ ንብርብሮች እንዲገባ እና የከርሰ ምድር ውሃ እንዲፈጠር አስተዋጽኦ ያደርጋል።

2. ግድቦችን እና የውሃ ማጠራቀሚያዎችን መገንባት፣ እንዲሁም የሃይድሮ ኤሌክትሪክ ማመንጨት እንዲቻል ማድረግ።

3. የፍሳሽ ቆሻሻ ማከም ንጹህ ውሃ ብቻ ወደ ወንዞች እንዲለቀቅ ማድረግ።

4. የንፁህ ውሃ ኬሚካላዊ እና የሙቀት ብክለትን ለመከላከል የኢንዱስትሪ ቆሻሻዎች ወይም ፍሳሾችን ማከም።

5. በዕለት ተዕለት ሕይወታችን ውስጥ ውሃን በአግባቡ መጠቀም።

6. የዝናብ ውሃ ማጠራቀም/ማቆር/።

በአከባቢው በጣም የተለመዱ የአፈር እና የውሃ ጥበቃ ልምዶች እንደ የአፈርና ድንጋይ እገዳዎች፣ የፍተሻ ግድብ፣ የኮረብታ እርከኖች ሲሆኑ የግብርና ልምምዶች የአከባቢ መከለያ፣ ባህላዊ ጉድጓዶች፣ ወደጎን ማረስ ፣ አፈሩን በሳር ቁርጥራጮች ማልበስን ያካትታል።

ሥዕል -3.12 የውሃና አፈር እቀባ ዘዴዎች

3.5.3 በኢትዮጵያ የውሃ ሀብት ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ዋና ዋና ምክንያቶች

 ተግባር 3.16 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የውሃ ሀብት ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ዋና ዋና ምክንያቶች

ግላማ:- የውሃ ሀብት ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶችን መረዳት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተለውን ተግባር ለመፈፀም በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1. የውሃ ሀብት ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ዋና ዋና ምክንያቶችን በመለየት የት/ቤት ማህበረሰብ መድረክ በማዘጋጀት ግንዛቤ አስጨብጡ።

ውሃ ሕይወት ላላቸው ነገሮች ሁሉ በጣም አስፈላጊ ነው። ይሁንና በአገራችን ያለው የውሃ ሐብት በተለያዩ ምክንያት የተፈለገውን አገልግሎት ላይሰጥ ቆይቷል። በውሃ ሀብት ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶች በርካታ ሲሆኑ ዋና ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው ።

1. የሕዝብ ቁጥር መጨመር:- የሕዝብ ቁጥር መጨመር በተፈጥሮ ሐብቶች ላይ ጫና በመፍጠር የደኖች መመናመንን በማፋጠን በአካባቢው የትነት መጠን እንዲቀንስ በማድረግ መደበኛውን የውሃ ዑደት በማዛባት የዝናብ እጥረት እንዲከሰት ተፅዕኖ ያደርጋል።

2. የኢንዱስትሪ ዕድገት:- የኢንዱስትሪ እድገት አየር የሚበክሉ ጋሶችን በማመንጨት ወደ አየር እንዲቀላቀል በማድረግ የብክለት መጠንን በመጨመር የአሲድ ዝናብ እንዲፈጠር በማድረግ የውሃ ብክለት በመፍጠር የጤና ጉዳት ያደርሳል።

3. ብክነት የተሞላበት አጠቃቀም:- ውሃን ያለአግባብ መጠቀም ውሃ እንዲባክን በማድረግ የሚፈለገውን ጥቅም እንዳይሰጥ ያደርጋል።

4. የቴክኖሎጂ አለማደግ:- የገፀ ምድርና የከርሰ ምድር ውሃን ጥቅም ላይ ለማዋል ቴክኖሎጂዎች መጠቀም የማይቻል ከሆነ ውሃ በአግባብ እንዳንጠቀም እንቅፋት ይሆናል።

5. የገንዘብ እጥረት:- የውሃ ሀብታችንን በተገቢው መንገድ እንዳንጠቀም የገንዘብ አቅም አሉታዊ ተፅዕኖ ያሳድራል። ለምሳሌ:- ውሃን የማከምና

የማጣራት ስነዘዴ ለመጠቀም እና የከርሰ ምድር ውሃን አጎልብቶ ለመጠቀም ገንዘብ አስፈላጊ ነው።

6. የተቋማት ቁርጠኝነት ማነስ-ውሃ ሀብት ዙሪያ ላይ የሚሰሩ መንግስታዊና መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች ሊያከናውኑ የሚችሏቸውን ተግባራት በአግባቡ ማከናወን ይጠበቅባቸዋል።

መልመጃ -3.5

I) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ካነበባችሁ በኋላ ባዶ ቦታውን ሙሉ።

1. ደን በተመነጠረበት ቦታ ላይ ምትክ መትከል _____ ተብሎ ይጠራል።

2. የደን ትልቁ ጠላት _____ ነው።

II) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች እጭር መልስ ስጡ።

1. ውሃን ውጤታማ በሆነ መልክ መጠቀም እንዴት እንችላለን?

2. ውሃን ስኬታማ በሆነ መልክ ለመጠቀም የማህበረሰቡ ሚና ምን መሆን አለበት?

3.6 በኢትዮጵያ የሃይቅ አይነቶችና ባህሪያት

ቁልፍ ቃላት

⇒ ሀይቅ

⇒ ባህሪ

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የሃይቅ አፈጣጠር አይነቶችን ትለያላችሁ
- ስለሃይቅ ባህሪያት ታብራራላችሁ
- አካባቢያችሁ ያሉ ሐይቆች የአፈጣጠር ምድብን ትለያላችሁ

ተግባር 3.17 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የሃይቅ አይነቶችና ባህሪያት

ግላማ:- የሃይቅ አይነቶችና ባህሪያት መረዳት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተለውን ተግባር ለመፈፀም በንቃት ተሳተፉ የውይይትጥያቄዎች

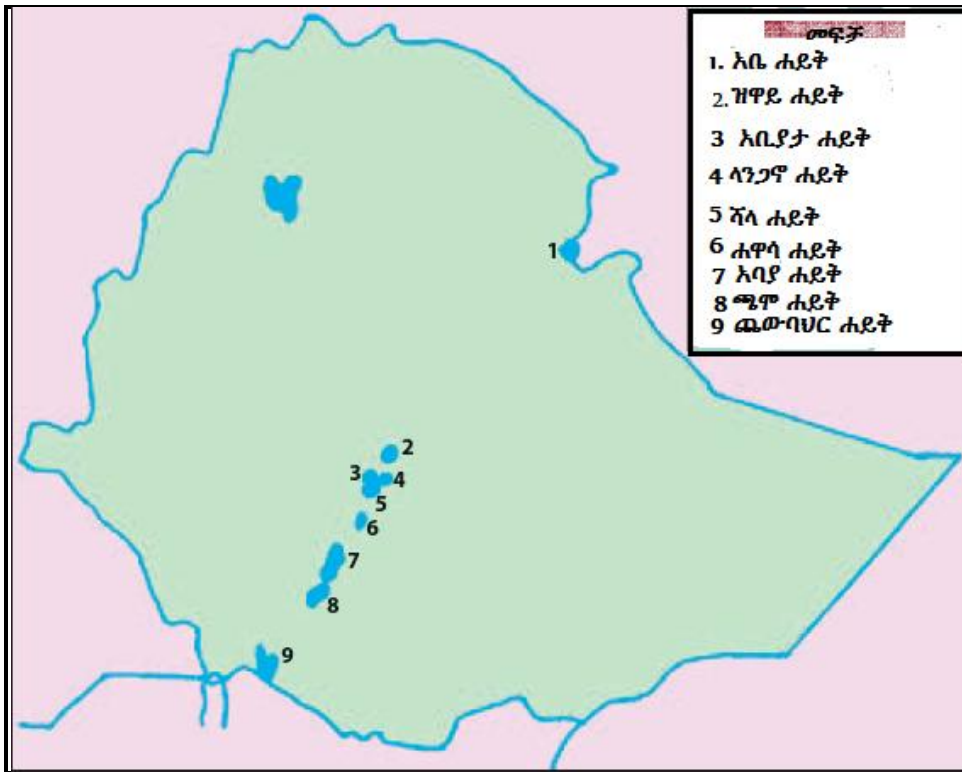
- 1. የሃይቅአይነቶችን በመዘርዘር የእያንዳንዱ ክፍፍልያላቸውንባህሪያት ግለፁ::
- 2. በአካባቢያችሁ ያሉ ሐይቆች ከባህሪያቸው አንፃር በየትኛው ምድብ እንደሚካተት ተወያይታችሁ ለክፍል ጓደኞቻችሁአቅርቡ::

ሀይቅ ማለት ምን ማለት ነው?

ሀይቅ ማለት በመሬት የተከበበ ሰፊ ውሃ ማለት ነው :: ኢትዮጵያ በሐይቆች የበለፀገች ናት:: በኢትዮጵያ ሶስት አይነት ሐይቆች አሉ ::

1. የስምጥ ሸለቆ ሐይቆች

ከጥቂት የኢትዮጵያ ሐይቆች በስተቀር አብዛኛዎቹሐይቆች በስምጥ ሸለቆ ስርዓት ውስጥ ይገኛሉ::በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ክልል ውስጥ የሚገኙ ሐይቆችአባያ፣ሀዋሳ፣ላንጋኖ፣ጫሞ፣ አብያታ፣ሻላ፣ ዝዋይ ሲሆኑየአባያ ሐይቅ ከስምጥ ሸለቆ ሐይቆች ሁሉ ትልቁ ነው::

ሥዕል -3.13 የስምጥ ሸለቆ ሐይቆችን የሚያሳይ ካርታ

2. የከፍታ ሥፍራ ሐይቆች

የከፍታ ላይ ሐይቆች ከፍ ባለና ተራራማ በሆነ አካባቢ የሚገኙ ሲሆን አነሱም ጣና (ትልቁ የኢትዮጵያ ሐይቅ)፣ ቢሾፍቱ፣ ሆራ፣ ጨለለቃ፣ ባቡጋያ በቢሾፍቱ እና አካባቢው፣ ወንጨ በአምቦ አቅራቢያ፣ ሀይቅ ሐይቅ ደሴ አቅራቢያ፣ ክራተር ሐይቅ በዝቋላ ተራራ አናት ላይ እና አሸንጌ ሐይቅ በትግራይ የሚገኙ ናቸው።

3. ሰው ሰራሽ ሐይቆች

በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ሌሎች የሐይቅ ዓይነቶች ሰው ሰራሽ ሐይቆች ናቸው። ለምሳሌ አባሳሙኤል፣ ቆቃ፣ ፊንጫ፣ መልካዋከና እና ሌሎች በርካታ ሐይቆች የሃይድሮኤሌክትሪክ ኃይል ማመንጫነት ጥቅም አየሰጡ ይገኛሉ።

የሐይቅ ጥቅሞች

- ለአዕምሮ እርካታ /መዝናኛ
- የመስኖ ሥራ ለማከናወን
- ለመጓጓዣ አገልግሎት
- ለምግብ ምንጭነት፡ ለምሳሌ- አሳ ማምረት

የኢትዮጵያ ሐይቆች ባህሪያት

- በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉት አብዛኞቹ ሐይቆች በሸለቆ ሥርዓት ውስጥ የሚገኙ ሲሆን ውስን የሆኑት ሐይቆች ከስምጥ ሸለቆ ውጭ ከፍተኛ ቦታዎች ላይ የተፈጠሩ ናቸው።
- ኢትዮጵያ በሐይቆች የበለጠገች አገር ናት። ሁሉም የኢትዮጵያ ሀይቆች ማለት ይቻላል የቅርቡ ዘመን (Cenozoic era) Quaternary period ላይ በመሬት ላይ የተከሰተለው ሂደት ውጤት ናቸው።
- ከጥቂት የኢትዮጵያ ሐይቆች በስተቀር አብዛኛዎቹ ሐይቆች በስምጥ ሸለቆ ስርዓት ውስጥ ይገኛሉ።

መልመጃ -3.6

1) የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

1. በስምጥ ሸለቆ ከሚገኙ ሐይቆች አራቱን ጥቀሱ?

2. የከፍተኛ ሥፍራ ሐይቆች በምን አይነት ሂደት ይፈጠራል?

3.7 ዋና ዋና የወንዝ አይነቶችና ባህሪያት

○ ቁልፍ ቃላት

- ☉ ወንዝ ☉ ተፋሰስ ☉ ድንበር ተሻጋሪ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ የወንዝ አይነቶችን ትለያላችሁ።
- ☑ የወንዝ ባህሪያት ታብራራላችሁ።
- ☑ የወንዝ ተፋሰስ ሥርዓት ትረዳላችሁ።

 ተግባር 3.18 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የወንዝ አይነቶችና ባህሪያት

ዓላማ፡- የወንዝ አይነቶችና ባህሪያት መረዳት

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጠው ተግባር ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. የወንዝ አይነቶችን በመዘርዘር የእያንዳንዱ ክፍፍል ያላቸውን ባህሪያት ዘርዝሩ።
2. በአካባቢያችሁ ያሉ ወንዞችን ከባህሪያቸው አንፃር በየትኛው ምድብ እንደሚካተት ተወያይታችሁ ወስኑ።
3. በአካባቢያችሁ ያሉ ወንዞችን በመጎብኘት ባህሪያቸውን ለይታችሁ ለክፍል ጓደኞቻችሁ ገለፃ አድርጉ።

ከምድር አጠቃላይ ገጽ 71% በዋናነት በተለያዩ ውሃ አካላት የተሸፈነ ነው። ውሃም አካላት የሚባሉት ውቅያኖስ፣ ባህር ፣ ሐይቆች፣ ወንዞች፣ ኩሬዎች እና ረግረጋማ ቦታዎች ናቸው።

ወንዝ ምንድነው?

ከከፍተኛ ቦታ በመመንጨት ወደ ዝቅተኛ ቦታ መውረጃ ቦይ ተከትሎ የሚፈሰው ሃማ አካል ወንዝ ይባላል።

የኢትዮጵያ ወንዞች

ኢትዮጵያ ከብዙ የአፍሪካ አገሮች በተለየ ብዙ ወንዞች አሏት። ይህ የውሃ ሀብቷ ኢትዮጵያን “የምስራቅ አፍሪካ የውሃ ሃማ” የሚል ስያሜ አሰጥቷታል።

ከመዳረሻቸው አንጻር የኢትዮጵያ ወንዞች በሁለት ይከፈላሉ። እነሱም

- 1. በአገር ውስጥ የሚፈሱና
- 2. ድንበር ተሻጋሪ ወንዞች

1. በአገር ውስጥ የሚፈሱ

በአገር ውስጥ የሚፈሱ ወንዞች መነሻቸውም መድረሻቸውም በኢትዮጵያ ውስጥ ብቻ ሲሆን የአገሪቷን ወሰን አይሻገሩም።

ምሳሌ አዋሽ

2. ድንበር ተሻጋሪ ወንዞች

ድንበር ተሻጋሪ ወንዞች መነሻቸው ኢትዮጵያ ሆኖ የአገሪቷን ድንበር አቋርጠው መድረሻቸውን ሌላ አገር ያደረጉ ወንዞች ድንበር ተሻጋሪ ወንዞች ተብለው ይጠራሉ። ለምሳሌ - አባይ፣ ገናሌ፣ ዋቢሸበሌ ወዘተ

የኢትዮጵያ ወንዞች ጥቅም

የኢትዮጵያ ወንዞች ለምን አገልግሎት ይውላሉ?

የኢትዮጵያ ወንዞች ለብዙ አገልግሎቶች ይውላሉ። ዋና ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው።

- ወንዝ የውኃ ጉልበት /ኃይል/ አለው። በተለይም ከከፍተኛ ቦታዎች የሚነሱ ወንዞች ከፍተኛ ጉልበት ስለሚኖራቸው የኤሌክትሪክ ኃይል ለማመንጨት ያገለግላሉ።

ለምሳሌ፡- በተከቤ ወንዝ ላይ የተከቤ የኃይል ማመንጫ፣ የጊቤ /አሞ/ ወንዝ ላይ የግልገል ጊቤ ቁጥር1፣ ቁጥር2 እና ቁጥር3 የኃይል ማመንጫ ጣቢያዎች ይጠቀሳሉ።

- ዝናብ በበቂ ሁኔታ በማይኖራቸው አካባቢዎች ወንዞችን በመጥለፍ የመስኖ እርሻ አገልግሎት ማዋል ይቻላል።
- በኢትዮጵያ ለመስኖ ከሚያገለግሉ ወንዞች ውስጥ የአዋሽ ወንዝ ከፍተኛውን ድርሻ ይይዛል።

ሥዕል-3.14 የኢትዮጵያ ዋና ዋና ወንዞች

የኢትዮጵያ ወንዞች አጠቃላይ ባህሪያት

በኢትዮጵያ የደጋ መሬት ላይ ባለው የደጋ ቦታዎች አቀማመጥና በአየር ንብረት ሁኔታ ላይ ተመስርቶ የኢትዮጵያ ወንዞች የሚከተሉት ባህሪያት አሏቸው።

- አብዛኛዎቹ ዋና ዋና ወንዞች ከባህር ጠለል ከ1500 ሜትር በላይ ከፍታ ባላቸው ደጋማ አካባቢዎች የሚመነጩ ናቸው።
- አብዛኛው የኢትዮጵያ ወንዞች ድንበር ተሻጋሪ ናቸው።
- ብዙዎቹ የኢትዮጵያ ወንዞች የውኃ መጠናቸው በየወቅቱ ስለሚቀያየርና ከከፍተኛ ቦታዎች ስለሚነሱ አብዛኛዎቹ ወንዞች ለመጓጓዣነት ያላቸው

አገልግሎት ዝቅተኛ ነው። የተሻለ የመንገድ አገልግሎት የሚሰጠው የባሮ ወንዝ ብቻ ነው።

- የኢትዮጵያ ወንዞች ወቅታዊ ተለዋዋጭነት ባህሪ ይታይባቸዋል።
በክረምት ወቅት የውሃ ፍሰቱ ከፍ ያለ ሲሆን ወንዞች ሞልተው ከተፈጥሯዊ ተፋሰስ አቅጣጫ ውጭ በመፍሰስ ዝቅተኛ መሬቶችን በማጥለቅለቅ ሲታወቁ በተቃራኒው በበጋ ወቅቶች የመድረቅ ባህሪ ያሳያሉ።
- በተፋሰሳቸው ውስጥ ጥልቅ ሽለቆዎችና ገደላማ ጠርዝ አሏቸው።
- አንዳንድ ወንዞች ዓለም አቀፍም ሆነ የአገር ውስጥ አስተዳደሮች እንደ ድንበር ሆነው ያገለግላሉ።

3.7.1 ዋና ዋና የወንዝ ተፋሰስ አይነቶች

 ተግባር 3.19 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የውሃ ተፋሰስ ስርዓቶች

ዓላማ:- የውሃ ተፋሰስ ስርዓቶችን መዘርዘር

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጠው ተግባር ላይ በንቃት ተሳተፉ የተግባር ሥራ

1. በቡድን በመሆን የአገራችንን የወንዝ ተፋሰስ ስርዓቶችን በካርታ ስላችሁ አሳዩ።

ኢትዮጵያ ሶስት የወንዝ ተፋሰስ ስርዓቶች አሏት። እነሱም

- ✓ ምዕራባዊ/ወደ ሜዲተራንያን ባህር የሚፈሱ/ ወንዞች ተፋሰስ
- ✓ ደቡብ ምስራቅ /ወደ ህንድ ውቅያኖስ የሚፈሱ/ወንዞች ተፋሰስ እና
- ✓ የስምጥ ሽለቆ ተፋሰስ ስርዓቶችናቸው።

የምዕራባዊ እና ደቡብ ምስራቅ የወንዝ ተፋሰስ ስርዓቶች በስምጥ ሽለቆ ለሁለት ተከፍለዋል።

1. የምዕራብ ተፋሰስ ስርዓት/ወደ ሜዲተራንያን ባህር የሚፈሱ/

የምዕራብ ተፋሰስ የአገሪቱን 40% የሚሸፍን ትልቁ ተፋሰስ ስርዓት ነው። ከአገሪቱ አጠቃላይ ዓመታዊ የውሃ ፍሰት 60% ድርሻ ይይዛል። ይህተፋሰስ አብዛኛውምዕራባዊ ደጋማ እና ዝቅተኛ ቦታዎችና የምዕራባዊው ተዳፋት ክፍልን ያካትታል።

ይህ ተፋሰስ አራት ዋናዎና የወንዝ ተፋሰሶችን ማለትም ተከኬ፣ አባይ፣ ባሮ-አኮቦ እና ጊቤ (አሞ) ሲያካትት በስርዓቱ ውስጥ ካሉ የወንዝ ተፋሰሶች ውስጥ ጊቤ (አሞ) ብቻ ወደ ደቡብ የሚፈስ ሲሆን አባይ፣ ተከኬ እና ባሮ በስተምዕራብ በመፍሰስ በመጨረሻም ሜዲተራንያን ባህር ይቀላቀላሉ።

የአባይ ወንዝ ተፋሰስ 199,812 ኪ.ሜ ይሸፍናል። የአማራ፣ ኦሮሚያ እና ቤኒሻንጉል ጉሙዝ ክልላዊ መንግስታት ይሸፍናል። ጥቁር አባይ ከሰከላ ጮቄ ተራራ ተነስቶ የጣና ሐይቅን በማቋረጥ የኢትዮጵያን ድንበር ተሻግሮሱዳን ካርቱም ሲደርስ ከነጭ አባይ ጋር በመቀላቀል የናይልንወንዝ ይመስርታል።

የተከኬ ወንዝ በሱዳን አትባራ ተብሎ ይጠራል። ባሮ ከአኮቦ ወንዝ ጋር በመሆን በደቡብ ሱዳን የሶባትን ወንዝ ይመስርታሉ። የጊቤ/አሞ ወንዝ በመጨረሻ በቱርካና ሐይቅ መዳረሻ ላይ ወደ ጨውባህር ይቀላቀላል።

2. የደቡብ ምስራቅ ተፋሰስ ስርዓት/ወደ ህንድ ውቅያኖስ የሚፈሱ/

ዋቢ ሸበሌ እና ገናሌ ዋና የተፋሰሱ ስርዓት ውስጥ የሚገኙ ወንዞች ናቸው። የአርሲ፣የባሌ፣የሲዳማ እና የሐረርጌ ሜዳዎችን ያካትታል። ዋቢ ሸበሌ እና ገናሌ ወንዞች የአገር ድንበር አቋርጠው ይወጣሉ።

የኢትዮጵያን ዓመታዊ የውሃ ፍሰት25 በመቶውን ተሸክሞ ወደ ሶማሊያ ይገባል።ገናሌ ወንዝ የኦሮሚያን፣ የደቡብ ክልልን እና የሶማሊያ ክፍሎችን ይሸፍናል። ገናሌ ወንዝ የኢትዮጵያን ድንበር ካቋረጠ በኋላ በሶማሊያ የጁባ ወንዝ ተብሎ ይጠራል።

ዋቢ ሸበሌ በጠቅላላው የተፋሰስ ቦታ 202,697 ኪ.ሜ ሲሸፍንከተፋሰስ አንፃር ትልቁ ወንዝ ነው።የኦሮሚያ፣ የሐረር እና የሶማሊ ክልሎችን አንዳንድ

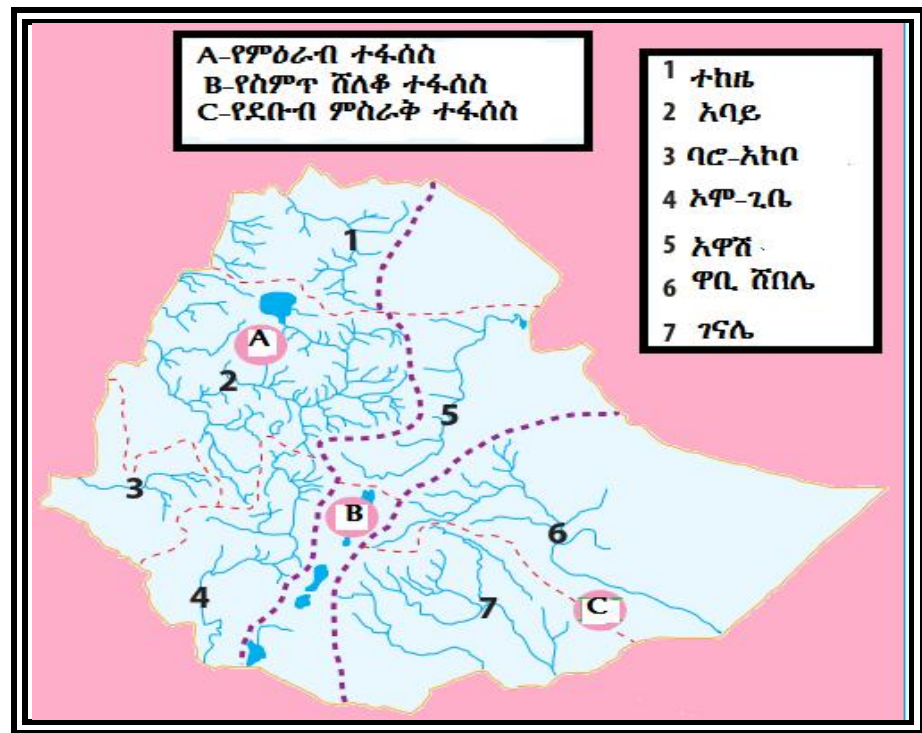
ክፍሎች ይሸፍናል። ዋቢ ሸቤሌ በሶማሊያ በረሃ ሲሰርግ ገናሌ ብቸኛው ህንድ ውቅያኖስ የሚደርስ ወንዝ ነው።

3. የስምጥ ሸለቆ ተፋሰስ ስርዓት/ስምጥ ሸለቆ ውስጥ የሚፈሱ/

የስምጥ ሸለቆ ተፋሰስ ስርዓት/ስምጥ ሸለቆ የዝናብ መጠን፣ከፍተኛ ትነት እናአነስተኛ ተፋሰስ አካባቢ የሚሸፍን ነው ።

በስምጥ ሸለቆ ተፋሰስ ውስጥ ትልቁ ወንዝ እንዲሁም በአገሪቱ በብዛት ጥቅም ላይ የዋለ ወንዝ ነው።የስምጥ ሸለቆ ተፋሰስ የአማራ፣የኦሚያ፣የአፋር፣የሶማሌ፣የድሬዳዋ እና የአዲስአበባ ከተማ አስተዳደር ክፍሎች የሚሸፍን ሲሆንተፋሰሱ ወጥ የሆነ የፍሰት አቅጣጫ የለውም።

የስምጥ ሸለቆ አቅጣጫን ተከትሎ አዋሽ ወንዝ ወደ ሰሜን ምስራቅ አቅጣጫ በመፍሰስ በመጨረሻም በኢትዮ-ጅቡቲ ድንበር አቤ ሐይቅ ይገባል።ይህ ተፋሰስ አብዛኛዎቹ የአገሪቱ ሐይቆች የሚገኝበት ተፋሰስ በመሆኑ የሐይቆች ክልል ተብሎ ይጠራል።

ሥዕል -3.15 የኢትዮጵያ ዋናዋና የወንዝ ተፋሰሶችን የሚያሳይ ካርታ

መልመጃ -3.7

I) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

- 1. የወንዞች ፍሰት አቅጣጫ የሚወስነው ምንድነው?
- 2. ወደምዕራብ አቅጣጫ ከሚፈሱ የኢትዮጵያ ወንዞች ሁለቱን ዘርዝሩ።
- 3. በኢትዮጵያ ውስጥ ረጅሙ ወንዝ ማነው?
- 4. ወደ ህንድ ውቅያኖስ የሚገባ ብቸኛው የኢትዮጵያ ወንዝ ማነው?

II) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ካነበባችሁ በኋላ ባዶ ቦታውን ሙሉ።

- 1. ለመስኖ አገልግሎት በሰፊው የዋለው የኢትዮጵያ ወንዝ _____ ነው።
- 2. በኢትዮጵያ ትልቁ የተፋሰስ ሥርዓት _____ ነው።
- 3. የሐይቆች ክልል ተፋሰስ ስርዓት የሚባለው _____ ተፋሰስ ነው።

3.8 የማዕድን ሀብቶች በኢትዮጵያ

○ ቁልፍ ቃላት

- ⇒ ማዕድን ⇒ አሰሳ ⇒ ጂኦሎጂ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችዎን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የኢትዮጵያ ማዕድናት አይነቶችን ትዘረዝራላች።
- የኢትዮጵያ ማዕድናት የት አካባቢ እንደሚገኙት ጠቁማላችሁ።
- ስለኢትዮጵያ ማዕድናት ሀብቶች ትረዳላችሁ።
- የማዕድን ሐብት በአግባቡ የመጠቀም ዘዴን ትገነዘባላችሁ።
- የማዕድን ሐብት በአግባቡ ያለመጠቀም የሚያስከትለውን ተጽዕኖ ትገልጻላችሁ።

ተግባር 3.20 የቡድንውይይት

ርዕስ- የማዕድን ሐብቶች

ዓላማ:- የማዕድን ሐብቶች ለይቶ ማወቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጠው ተግባር ላይ

በንቃት-ተሳተፉ። የመወያያ ጥያቄዎች

1. የማዕድናት አይነቶችን ዘርዝራችሁ ዓፉ።
2. የኢትዮጵያ ዋና ዋና ማዕድናት የት አካባቢ እንደሚገኙ ዘርዝሩ።

የማዕድን ክምችቶች በዓለም ላይ ወጥ በሆነ ሁኔታ አልተሰራጩም። የማዕድን ክምችቶች ዓይነት እና መጠን ከሚሊዮኖች ዓመታት በፊት በተከናወኑት ጂኦግራፊያዊ ሂደቶች ውጤት ነው።

የብረት ምድቦች

የብረት ምድቦች የሚባሉት ውድ ማዕድናትና ብርቅ ብረቶች ናቸው ።

ውድ ማዕድናት ለምሳሌ- ወርቅ፣ ብር፣ ፕላቲኒየም እና

ብርቅ ብረቶች ለምሳሌ:- መዳብ፣ ዚንክ፣ ሜርኩሪ የመሳሰሉትን ይጨምራል።

ማዕድናት በተፈጥሮ የሚገኙ ሐብቶች ናቸው። የማዕድን ፍለጋና ቁፋሮ በኢትዮጵያ ከ2000 ዓመታት በፊት የተጀመረ ተግባር ነው።

የኢትዮጵያ ማዕድን አፈጣጠር ከፕሪካም-ብሪያን /Precambrian አለትጋር ተያያዥነት አለው። ዋና ዋና የማዕድን አይነቶች የሚከተሉት ናቸው።

📌 **ወርቅ /Gold/:** በኢትዮጵያ መተከልና አዶላ ዋናዎቹ ሲሆኑ በተጨማሪ ለገደ ምቢ፣ ነገሌ፣ ሸርቆሌ፣ ሻኪሶ፣ ዳዋ ወንዝ፣ አኮቦ ወንዝ፣ ገናሌ ወንዝ ዳርቻሰፊ የወርቅ ማዕድን የሚገኝባቸው አካባቢዎች ናቸው።

📌 **ታንታለም/Tantalem/-** የታንታለም ማዕድን አዶላ አካባቢ ኬንቲቻ ተብሎ በሚጠራው አካባቢ ከፍተኛ ክምችት ይገኛል።

✚ ፕላቲንየም/Platinum/-ይህ ማዕድን ወለጋ ውስጥ ዩብዶ ተብሎ በሚጠራው አካባቢ በብዛት ይገኛል።

✚ ሊግናይት/Lignite/-ዝቅተኛ ጥራት ያለው የድንጋይ ከሰል ሲሆን ሰፋ ያለ የሊግናይት ማዕድን የሚገኘው ወለጋ ውስጥ እና ጎንደር ውስጥ ጭልጋ በሚባሉ ቦታዎች ይገኛሉ።

✚ ፖታሽ /potash/- የፖታሽ ማዕድን ክምችት በብዛት የሚገኘው አፋር ክልል ዳሎል ይገኛል።

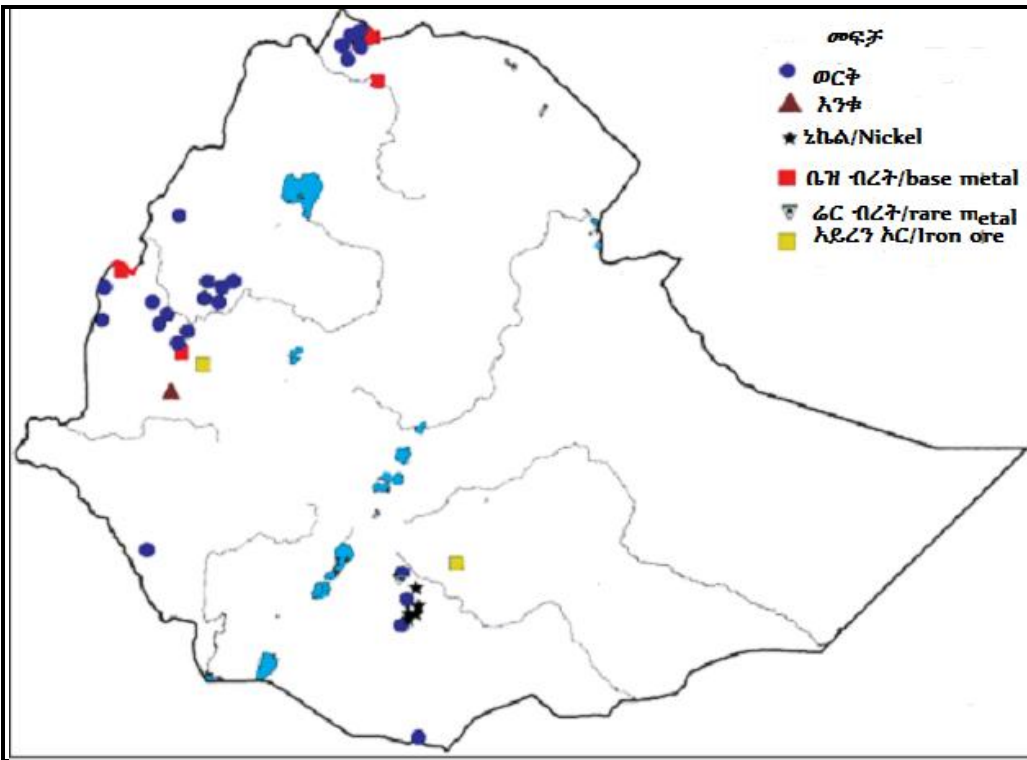
✚ እምነበረድ/marble/-በተለያዩ ቦታዎች ማለትም መቀሌ፣ አድዋ፣ ራሚስ፣ ምዕራብ ሐረርጌ(ጨርጨር)፣ ጎንደር ይገኛል።

✚ የግንባታ አለቶች/Construction stones/
Basalt/ጥቁር ድንጋይ/፣ ግራናይት/Granite/, limestone/የኖራ ድንጋይ/
Sand stone/የአሸዋ ድንጋይ/ የግንባታ አለቶች ተብለው ይፈረጃሉ።
የእሳተጎመራ አለቶች/Volcanic rocks/ ለመንገድ ሥራ፣ የኖራ ድንጋይ ለሲሚንቶ ማምረቻ ፋብሪካ ግብዓትነት እንዲሁም ለጠመኔ ማምረቻ ያገለግላል።

3.8.1 በኢትዮጵያ የሚገኙ የማዕድን ሀብቶችን በብልሃት መጠቀም

- የማዕድን ሐብቶች የማይተኩ ሐብቶች ውስጥ የሚመደቡ ሲሆን የማዕድን ሐብት አጠቃቀማችን ብልሐት የተሞላበት መሆን ይጠበቅበታል።
- የማዕድን የመፈለግ የማግኘትና የመጠቀም ሂደት በአግባቡ መመራትና በዕቅድ መከናወን ይኖርበታል።
- የማዕድን ሀብት አጠቃቀምን የተመለከተ አገራዊ ፖሊሲ መቅረፅ።
- የኢትዮጵያ መንግስት አገር በቀል የሆኑትንና አለምአቀፍ የማዕድን አውጭ ኩባንያዎች በምን መልኩ ተግባራቸውን እያከናወኑ እንዳለ አፈፃፀማቸውን መከታተል ይኖርበታል።
- የአካባቢ ተጽዕኖ ግምገማ/Environmental Impact Assessment/አስቀድሞ ማከናወንና አፈፃፀሙን መከታተል።
- የአካባቢ ጥበቃ ስራ ማዕድን ማውጫ አካባቢዎች ላይ ማጠናከር።

- የአካባቢው ሥነ ምግባር እንዲያሳይ መጠበቅ።
- አፈር እንዲያሸረሸር የአፈር እቀባ ዘዴዎችን ለማህበረሰቡ ማሳወቅ።
- የአካባቢ ብክለት እንዲያከሰት መከታተል።
- አማራጭ የሀይል ምንጮችን መፈለግ ።
- መልሶ የመጠቀም ዘዴን መከተል /Recycling /።

ሥዕል-3.16 የኢትዮጵያ የማዕድን ሐብት ሥርዓት የሚያሳይ ካርታ

3.8.2 በኢትዮጵያ የሚገኙትን የማዕድን ሀብቶች ያለአግባብ መጠቀም የሚያስከትው ችግር የአካባቢ ተፅዕኖ

ማዕድናትን የማንጓዝና የማጣራት የአየር እና የውሃ ብክለትን ይፈጥራል። ማዕድናት ማውጫ አካባቢ የሚገኙ የገፀ ምድርና የከርሰ ምድር ውሃን ሊበክል ይችላል። ከማዕድን ማውጫ አካባቢ በኅርፍ መልክ የሚፈጠር መሸርሸር በላይ ንጥረ ነገሮች ወደ ወንዝ ውሃ በመቀላቀል የውሃ ውስጥ ፍጥረታት እንዲጎዱ ያደርጋል።

ማህበራዊ ተፅዕኖ

የማዕድን ሐብቱን ለመጠቀም የሚኖር ፍላጎት የሚያስከትው ግጭት በማዕድን ማውጫ አከባቢ የሚፈጠር ሰፊ ስራ በማህበራዊ አገልግሎት መስጫ ተቋማት(በጤና ፣በትምህርት፣መንገድ) ላይ የሚፈጥረው ጫና።

ኢኮኖሚያዊ ተፅዕኖ

አማራጭ የገቢ ምንጭ የሚሆን ስራ አለመፈለግ

በማዕድን ማውጣት ላይ ብቻ በሚያተኩር በመሆኑ የምግብ እህል ዋጋ እንዲጨምር ያደርጋል።

3.9 በኢትዮጵያ ለአደጋ ተጋላጭ የሆኑ ብርቅዬ የዱር እንስሳት

○ ቁልፍ ቃላት

- ⇒ ብርቅዬ ⇒ አደን
- ⇒ ሰደድ ⇒ መመናመን

📌 ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳትን ትዘረዝራላችሁ
- ☑ የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳትን ታደንቃላችሁ
- ☑ የዱር እንስሳት ቁጥር እንዲቀንስ የሚያደርጉ ምክንያቶችን ትዘረዝራላችሁ
- ☑ የዱር እንስሳት ቁጥራቸው እንዳይመናመን ጥበቃ ታደርጋላችሁ

 ተግባር 3.21 የቡድንውይይት

ርዕስ- የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳት

ዓላማ፡- የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳትን መለየትና ማድነቅ

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጠው ተግባር ላይ በንቃት ተሳተፉ የመወያያ ጥያቄዎች

1. የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳትን ዘርዘራችሁ ከሚገኙበት ሥፍራዎች ፃፉ።
2. የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳት ከሚገኙበት ሥፍራዎች ውስጥ በቅርበት የሚገኘው ቦታ በመሄድ ኅብኝታችሁ ስትመለሱ በክፍል ውስጥ ዘገባ አቅርቡ።

የኢትዮጵያ የዱር እንስሳት

የዱር እንስሳት የሚባሉት በየብስ፣ በውሃ ውስጥ፣ በዛፍ ላይ የሚኖሩ፣ በአየር ላይ የሚበሩና ተሳቢ እንስሳት ሁሉ የዱር እንስሳት ይባላሉ። በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ዋና ዋና የዱር እንስሳት የምንላቸው ጅብ፣ ቀበሮ፣ ቀጭኔ፣ የሜዳ አህያ፣ አንበሳ፣ አነር፣ ጉሬዛ፣ ጦጣ እና የተለያዩ አእዋፋት ያጠቃልላል። በሀገራችን 845 የአዕዋፍ ዝርያዎች የሚገኙ ሲሆን ከእነዚህም መካከል 28ቱ በኢትዮጵያ ብቻ የሚገኙ ናቸው።

ሰሜን ተራራ ብሔራዊ ፖርክ በኢትዮጵያ ብቻ የሚገኙ ብርቅዬ የዱር እንስሳት ና አእዋፋት የሚኖሩበት ተፈጥሮዎቻቸው ናቸው። በፖርኩ ዝርያቸው ሊጠፉ የተቃረቡ ና በኢትዮጵያ ብቻ የሚገኙ ዋልያ፣ ጭላዳ ዝንጀሮና የሰሜን ቀይ ቀበሮ ይገኛሉ።

የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳት

በኢትዮጵያ ብቻ የሚገኙ ብርቅዬ የዱር እንስሳት ዋና ዋናዎቹ ጭላዳ ዝንጀሮ፣ ቀይ ቀበሮ/የሰሜን ቀበሮ፣ ዋልያ፣ የምኒሊክ ድኩላ፣ ቆርኬ፣ ኒያላ /የደጋ አጋዘን/፣ የዱር አህያና ከአዕዋፍ ደግሞ ፍላሚንጎ ተጠቃሽ ነው።

ሠንጠረዥ 3.2 - የኢትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳትና የሚገኙበት አካባቢ የሚያሳይ ሠንጠረዥ

ተ.ቁ	ብርቅዬ የዱር እንስሳት ሥም	የሚገኙበት አካባቢ
1	ዋልያ	በሰሜን ተራሮች ብሄራዊ ፓርክ
2	ቀይ ቀበሮ	በሰሜን ተራሮችና በባሌ ከፍተኛ ቦታዎች
3	ጭላዳ ዝንጀሮ	በሰሜን ተራሮች
4	የምኒሊክ ድኩላ	በሸዋና በባሌ ከፍተኛ ቦታዎች
5	ቆርኪ	በነጭ ሳር ብሄራዊ ፓርክና በሰንቀሌ የዱር እንስሳት ጥበቃ
6	ኒያላ	በባሌ ከፍተኛ ቦታዎች
7	የዱር አህያ	በአፋርና በደቡብምስራቅ ዝቅተኛ የሀገሪቱ ስፍራዎች
8	ፍላሚንጎ	በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ሀይቆች አካባቢ

እነዚህ ብርቅዬ የዱር እንስሳት ቁጥራቸው አነስተኛ ቢሆንም በተለያዩ የሀገሪቱ ክፍሎች ይገኛሉ።

አብዛኞቹ የዱር እንስሳት በብዛት የሚገኙት በምዕራብና በደቡብ ኢትዮጵያ ሲሆን ስርጭታቸው ከዕለታዊ ስርጭት ጋር በእጅግ የተቆራኘ ሆኖ እናገኛለን።

ይህም ሲባል በተለያዩ የዕለታዊ ዘመናት ውስጥ የተለያዩ የዱር እንስሳትን እናገኛለን

::

ዋልያ

ቀይ ቀበሮ

የዱር አህያ

ምኒሊክ ድኩላ

ቆርኬ

ጭላዳ

ፍላሚንጎ

ሥዕል -3.17 የኤትዮጵያ ብርቅዬ የዱር እንስሳትና አዕዋፍ

3.9.1 የዱር እንስሳት ቁጥር መቀነስን የሚያባብሱ ምክንያቶች

ተግባር 3.22 የቡድንውይይት

ርዕስ- ብርቅዬ የዱር እንስሳትና የዱር እንስሳት ቁጥር መቀነስን የሚያባብሱ ምክንያቶች።

ግላማ:- የዱር እንስሳት-ቁጥር መቀነስን የሚያባብሱ ምክንያቶች መለየት።

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጠው ተግባር ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የመስክ ሥራ

1. ረጅም ጊዜ በአካባቢው ነዋሪ የሆኑ አዛውንቶችንና የዱር እንስሳት ጥበቃ ፅህፈት ቤትን በመጠየቅ በአካባቢያችሁ ያሉ የዱር እንስሳት ቁጥር ከቀድሞው ጋር በማነፃፀር ያለበትን ደረጃ አመልክቱ።

የዱር እንስሳት መመናመን እና መሰደድ ምክንያቶች

1. የዱር እንስሳት መኖሪያ መጥፋት:- የእንስሳት ግጦሽ፣ የደን መጨፍጨፍ፣ የከተማ መስፋፋትና የእርሻ መሬት መስፋፋት
2. የአካባቢ ብክለት
3. የባዕድ ዝርያዎች መቀላቀል /መዳቀል/
4. ሕገ ወጥ አደን
5. ሰደድ እሳት ናቸው።

መልመጃ -3.8

l) ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከቀረቡት አማራጮች ውስጥ ተስማሚውን በመምረጥ መልሱ።

1. ከኢትዮጵያ ብርቅዬ እንስሳት ውስጥ የማይመደበው የቱነው?

ሀ/ ጅብ ለ/ ዋልያ

ሐ/ ቀይ ቀበሮ መ/ ኒያላ

2. ከሚከተሉት ውስጥ የኢትዮጵያ ብርቅዬ እንስሳት ህልውናአደጋ የሆነው የቱነው?

ሀ/ ህገወጥ አደን ለ/ደን መጨፍጨፍ

ሐ/ሰደድ መ/ሁሉም

3.10. የኢትዮጵያ ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሃይል ምንጮች ባህሪያት

○ ቁልፍ ቃላት

⇒ ታዳሽ

⇒ ሃይል

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሃይል ምንጮች ባህሪያትን ታብራራላችሁ።

የታዳሽ ሃይል ምንጮች ጠቀሜታን ታደንቃላችሁ።

የሃይል ምንጮችን ትንኮሳካላችሁ።

ተግባር 3.23 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሀይል ምንጮች ባህሪያት

ዓላማ:- ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሀይል ምንጮችን ባህሪያት መገንዘብ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የተሰጠውን ተግባር ለመስራት በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1.ታዳሽና ታዳሽ ያልሆኑ የሀይል ምንጮች ባህሪያትን ዘርዝሩ።

ታዳሽ የኃይል ምንጮች ባህሪያት

ታዳሽ የኃይል ምንጮች በዝቅተኛ የአካባቢ ተፅእኖና የብዝሃ ህይወትን ጤና ሳይጎዱ አገልግሎት የሚሰጡ ከመሆናቸውን ባሻገር በጤና ላይ ጉዳት የማያደርሱና እና ለአካባቢ ዘርፈ ብዙ ጥቅሞችን ይሰጣሉ።

የታዳሽ ሀብቶች አንዳንድ ባህሪዎች እንደሚከተለው ናቸው። እነዚህ ሀብቶች እንደገና ራሳቸውን የማደስ ችሎታ አላቸው። እነዚህ ታዳሽ ሐብቶች በከፍተኛ ደረጃ ጥቅም ላይ እየዋሉ ቢገኙም ራሳቸውን በመተካት ሁልጊዜ ለአገልግሎት ዝግጁ ናቸው።

ታዳሽ ምንጮች ራሳቸውን ከመተካት አቅም በላይ ጥቅም ላይ ከዋሉ እንደገና ለመታደስ የማይችሉ ይሆናሉ።

ታዳሽ ያልሆኑ የኃይል ምንጮች ባህሪያት

ታዳሽ ያልሆኑ የኃይል ምንጮች በፍጆታ ላይ ያበቃል እና እንደገና ለማደስ ተጨማሪ ሀብቶች ያስፈልጋሉ።

ታዳሽ ያልሆኑ የኃይል ምንጮች ካርቦንዳይኦክሳይድን እና መርዛማ ጋዞችን ያካተተ ቆሻሻ ወደ ከባቢ አየር በመልቀቅ ለብክለት አሉታዊ አስተዋፅኦ ያደርጋሉ።

የማይታደሱ ኃይሎች በሁለት ዋና ዋና ምድቦች ይከፈላሉ። ቅሪት-አካል እና የኑክሌር ነዳጆች ሲሆኑ ዋናዎቹ የሃይድሮካርቦኖች ዘይት እና የድንጋይ ከሰልፍቸው። ኃይል ለማመንጨት የቅሪት አካል ነዳጆች መቃጠል አለባቸው። በዚህም ከፍተኛ መጠን ያለው የተቃጠለ አየር /Carbondioxide/ ወደ ከባቢ አየር ይለቃሉ።

መልመጃ -3.9

- 1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።
- 1. ታዳሽ ያልሆኑ የሀይል ምንጮች ባህሪያትን ዘርዝሩ።
- 2. የሚታደሱ የሀይል ምንጮች ባህሪያትን ዘርዝሩ።

3.11 በኢትዮጵያ ዋናዎቹ የአካባቢ ችግሮች

○ ቁልፍ ቃላት

- ⊖ አካባቢ
- ⊖ አየር ንብረት ለውጥ
- ⊖ ብዝሃ ህይወት

- ✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት
- ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-
 - ☑ የአካባቢ ችግሮችን ትለያላችሁ።
 - ☑ ለአካባቢ ችግሮች የመፍትሔ አካል ለመሆን ትጥራላችሁ።
 - ☑ የአካባቢ ችግሮችን ተፅዕኖ ትረዳላችሁ።

ተግባር 3.24 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የአካባቢ ችግሮች

ዓላማ:- የአካባቢ ችግሮችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የተሰጠውን ተግባር ለመስራት በንቃት ተሳተፉ።
የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን በአካባቢያችሁ የሚስተዋሉ አካባቢያዊ ችግሮችን ግለፁ።

ዛሬ በአገራችን ኢትዮጵያ የተለያዩ አካባቢዎች ለችግሮች ተጋልጠዋል። ከነዚህ ችግሮች መካከል ዋና ዋናዎቹ፡-

✚ የደን መጨፍጨፍና መመናመን

ሕዝብ ለማገድ፤ ለቤት ግንባታና ሌሎች የደን ውጤቶችን ለማግኘት የሚደረግ ጭፍጨፋ የደን ሽፋን መመናመን እንዲከሰት ከማድረግ በላይ አፈር በጎርፍና በነፋስ እንዲሸረሸር ያደርጋል።

✚ ተደጋጋሚ ድርቅ-ተፈጥሮዓዊና ሰው-ሰራሽ በሆኑ ምክንያቶች የሚከሰት ድርቅ ።

✚ የአፈር ለምነት መጥፋት።

✚ የእርሻ ምርት ከጊዜ ወደጊዜ መቀነስ።

✚ የብዝሃ -ሕይወት መመናመን።

✚ የአካባቢው አየር ንብረት ለውጥ ክስተት ተጠቃሾች ናቸው።

መልመጃ -3.10

1) ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።

1. የአካባቢ ችግሮች የሚባሉት ህይወት ባላቸው ነገሮች ላይ የሚያሳድሩት ተጽዕኖ ምንድነው?

2. ለአካባቢ ችግሮች መንስኤ የሚሆኑ ምክንያቶችን ዘርዝሩ።

3.12 የተፈጥሮ ሀብቶች ጥበቃ አስፈላጊነት

○ ቁልፍ ቃላት

- ⊕ ሀብት ⊖ ጥበቃ
- ⊕ አዝማሚያ ⊖ ብክነት

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችዎን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የተፈጥሮ ሀብት ጥበቃ ስልትን ትለያላችሁ።
- የተፈጥሮ ሀብት ጥበቃ ላይ ተሳታፊ ትሆናላችሁ።
- የተፈጥሮ ጥበቃ ዘዴን ታደንቃላችሁ።

ተግባር 3.25 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የተፈጥሮ ሀብት አጠባበቅ

ዓላማ፡- የተፈጥሮ ሀብት ጥበቃ አስፈላጊነት መገንዘብ

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን የተሰጠውን ተግባር ለመስራት በንቃት ተሳታፊ። የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን የተፈጥሮ ሀብት ጥበቃ አስፈላጊነትን በመዘርዘር በእያንዳንዱ ጠቀሜታ ላይ ማብራሪያ ስጡ።

የተፈጥሮ ሀብቶቻችንን በመጠበቅ ተገቢውን እንክብካቤ በማድረግ የራሳችንን ህልውና ማረጋገጥና ለመጨው ትውልድ እንዲቆይ ሥነ-ምህዳራዊ ሚዛንን የመጠበቅ ሃላፊነት አለብን።

የተፈጥሮ ሀብቶች ጥበቃ ጠቀሜታ

1. ተፈጥሮን መጠበቅ ህይወት ያላቸውን ነገሮች በሙሉ አስተማማኝ ህልውና እንዲኖራቸው ያደርጋል።
2. ለብዝሃ ህይወት ጥበቃ አስተማማኝ የህልውና ምንጭ ስለሚሆን ተስማሚ የአየር ንብረት እንዲኖረን ያደርጋል።
3. ለህይወት ምንጮች መጎልበት አስተዋፅኦ ያደርጋል።
4. የአየር ብክለትና የሀብት ብክነት እንዳይኖር ያደርጋል።
5. የመሬት ለምነትና ምርታማነትን ለማሳደግ ይጠቅማል።
6. አስተማማኝ የውሃ ሀብቶች ክምችት እንዲኖር ያደርጋል።

መልመጃ -3.11

- 1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።
1. የተፈጥሮ ሀብቶች ጥበቃ አስፈላጊነትን የአካባቢያችሁን ተጨባጭ ምሳሌ በመስጠት ግለፁ።
 2. የተፈጥሮ ሀብቶች ለመጠበቅ ከማህበረሰብና መንግስት የሚጠበቁ ተግባራትን ዘርዝሩ።

የምዕራፉ ማጠቃለያ

- ⊗ የአየር ሁኔታ ማለት በሰዓታት፣ በየቀኑና በየሳምንቱ የተመዘገበ የሙቀት ዳመና፣ ዝናብ፣ የንፋስ፣ የቅዝቃዜ ፣ ወዘተ...ሁኔታዎችን የምንገልፅበት ነው።
- ⊗ የአየር ንብረት ማለት በአንድ አካባቢ ለረጅም ጊዜ የተመዘገበ የአየር ሙቀት፣ የዝናብ፣ መጠን፣ የአየር፣ እርጥበት፣ የንፋስ፣ ፍጥነት ወዘተ የአማካይ ውጤት ነው።
- ⊗ የአየር ንብረት አካላት የሚባሉት የፀሐይጨረር፣ ሙቀት፣ ንፋስ ፣ የአየርግሬት፣ እርጥበትና ደመና ናቸው።
- ⊗ የአየር ንብረት ተቆጣጣሪዎች የሚባሉት ኬክሮስ፣ ከፍታ፣ የመሬትና ውሃ ሥርጭት፣ እርጥበት ናቸው።
- ⊗ የኢትዮጵያ ዋና ዋና የአየር ንብረት ዓይነቶች የሚባሉት በርሃ፣ ቆላ፣ ወይናደጋ፣ ደጋና ውርጭናቸው።
- ⊗ ሀብት ማለት አንድ አገር በተፈጥሮ የተሰጣት ፀጋ ማለት ነው። ኢትዮጵያ በቂ የተፈጥሮ ሀብት፣ ለም አፈር፣ ምቹ የአየር ንብረት፣ ውሃ፣ የዱር እንስሳት እና ሌሎች በርካታ የተፈጥሮ ሀብቶች ባለቤት ናት።
- ⊗ ከሚታደሱት የተፈጥሮ ሀብቶች ውስጥ አፈር፣ ውሃ፣ አየር፣ ድንና የዱር እንስሳት ይገኙበታል። የማይታደሱ የተፈጥሮ ሀብቶች እንደ ማእድንና ነዳጅ ዘይት የመሳሰሉት ናቸው።
- ⊗ የአፈር አይነቶች የሸክላ አፈር፣ አሸዋማ አፈር፣ ለም አፈር ናቸው። እነዚህ የአፈር ዓይነቶች የየራሳቸው የሆነ ባሕርይ ውስጥ ለዕድሜ ስድስት ዕድገት

ተስማሚ የሆነ አፈር ለም አፈር ነው። የአፈር መሸርሸር በተፈጥሮ እና ሰው ሰራሽ ምክንያቶች ሊከሰት ይችላል።

⊗ የኢትዮጵያ ዕዕዎቶች በሦስት ይከፈላሉ።። እነርሱም፡- የደን፣ የሳርና፣ የሞቃት በረሃ አካባቢ ዕዕዎቶች ናቸው።።

⊗ የተፈጥሮ ዕዕዎት ለምግብነት፣የተፈጥሮሚዛንን ለመጠበቅ፣ለአካባቢያችንውበት፣ለሳይንሳዊ ምርምር እና ለዱር እንስሳት መኖሪያነት ያገለግላሉ።።

⊗ የኢትዮጵያ የተፈጥሮ ዕዕዎት ባህርያት በከፍተኛ ደረጃ የሚወሰነው በከፍታ እና ዝናብ ነው።በኢትዮጵያ ደን ሀብት መመናመን ምክንያቶች ፈጣን የሕዝብ ቁጥር ማደግ፣ለቤት ግንባታና የማገዶ ፍላጎት መጨመር፣የከተሞች መስፋፋት፣የዘመናዊ እርሻ መስፋፋት ፣ከመጠን በላይ ግጦሽ ናቸው።።

⊗ ዋናዋና የብዝሃ ሕይወት ጥበቃ ቦታዎች፣የሚባሉትየመጠለያ ቦታዎች፣ብሔራዊ ፓርኮች እና የማህበረሰብ ጥበቃ ቦታዎችንያካትታሉ።።

⊗ ለተፈጥሮ ዕዕዎትና ለዱርእንስሳት እንክብካቤና ጥበቃ ለማድረግ የሚያስፈልጉ ዋናዋና ዘዴዎች ደን መልሶ መትከል፣ ለእርሻ በማይመቹ ቦታዎች እፅዋት መትከል፣ ፓርኮችን መከለል፣ ድብልቅ እርሻን ማስፋፋት፣ ሰደድ እሳትና ሕገወጥ አደንን መከልከል ወዘተ።።

⊗ የተለመዱ የአፈር እና የውሃ ጥበቃ ልምዶች እንደ የአፈርናድንጋይ እገዳዎች፣የአካባቢ መከለያ፣ ባህላዊ ጉድጓዶች፣ ወደጎን ማረስ ፣ አፈሩን በሳር ቁርጥራጮች ማልበስ ያካትታል።።

⊗ ወንዝ ከከፍተኛ ቦታ ተነስቶ ወደ ዝቅተኛ ቦታ የሚፈስ ውሃማ አካል ነው።። የወንዝ ውሃ ጨዋማ ባህሪ የማይታይበት በመሆኑ ውሃው ለተለያዩ አገልግሎቶች መዋል ይችላል።። ለምሳሌ ለመጠጥ፣ለመስኖ፣ለአሳ እርባታ ምቹ ነው።።

- ⊗ ሁለት የብረት ምድቦች አሉ። ወደ ማዕድናት እና ብርቅ ብረቶች ይባላሉ።
- ⊗ በኢትዮጵያ ብቻ የሚገኙ ብርቅዬ የዱር እንስሳት ዋና ዋናዎቹ ጭላዳ ዝንጀሮ፣ ቀይ ቀበሮ ፣ ዋሊያ፣ የምኒሊክ ድኩላ፣ ቆርኪ፣ ኒያላ /የደጋ አጋዘን/፣ የዱር አህያና ከአዕዋፍ ደግሞ ፍላሚንጎ የመሳሰሉት ናቸው። ዝርያቸው ሊጠፉ የተቻረቡ ናቸውና በኢትዮጵያ ብቻ የሚገኙ የዋልያ፣ ጭላዳ ዝንጀሮና ቀይ ቀበሮ ይገኛሉ።
- ⊗ ኢትዮጵያን የሚጎዱ ዋናዎና የአካባቢ ጉዳዮች የአፈር መሸርሸር፣ የደን መጨፍጨፍና መራቆት፣ የውሃ እጥረት፣ የብዝሃ ሕይወት መጥፋት እና የተለያዩ የብክለት ዓይነቶች ናቸው።
- ⊗ ተፈጥሮን የመጠበቅ ጥቅሞች ህይወትን ለመደገፍና ሥነ-ምህዳራዊ ሚዛንን ለመጠበቅ፣ ብዝሃ ሕይወትን ለመጠበቅ ይረዳል ።

የምዕራፉ ክለሳ ጥያቄዎች

1. የሚከተሉትን ጥያቄዎች ትክክል ከሆነ “እውነት” ስህተት ከሆነ “ሐሰት” በሉ።

1. የተፈጥሮ እፅዋት፣ ደን፣ ሣርና፣ ቁጥቋጦዎችና ሌሎች በተፈጥሮ በቅለው የሚገኙትን ያጠቃልላል።
2. የሙቀት መጠን ከስድስት ዲግሪ ሴንቲግሬድ በታች ባላቸው አካባቢዎች ዕፅዋት በጥሩ ሁኔታ ያድጋሉ።
3. ለም አፈር ውሃን በቀላሉ ያሳልፋል።
4. የዝቅተኛ አካባቢ ደን በኢትዮጵያ ውስጥ አይገኝም።
5. በኢትዮጵያ የበረሃ እፅዋት በዝቅተኛ አካባቢዎች ይገኛሉ።
6. የዱር እንስሳትን መንከባከብ ለኤኮኖሚ ዕድገት አስተዋጽኦ አለው።
7. የአቢያታ-ሻላ ፓርክ የኒያላ መኖሪያ ሥፍራ ነው ።
8. የዘመናዊ እርሻ መስፋፋት በደን ሀብት ላይ ተጽዕኖ የለውም።
9. ተክሎችንና ልዩ ልዩ የምግብ ሰብልን አደባልቆ ማልማት የአፈር ለምነት እንዲጨምር ያግዛል።

10. ሰዎች በሕይወት ለመኖር የሚያስፈልጋቸውን ሁሉ ማግኘት አለባቸው።

II. ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከተሰጡት አማራጮች ውስጥ ትክክለኛውን መልስ ምረጡ።

1. ለእፅዋት ዕድገት አስፈላጊ የሆነው የትኛው ነው?

ሀ. ሙቀት ለ. አፈርና አየር ሐ . ውሃ መ. ሁሉም መልስ ናቸው።

2. የወይናደጋ አማካይ የሙቀት መጠን _____ ነው።

ሀ. ከ10⁰ ሴንቲግሬድ በታች ለ. ከ20⁰ - 30⁰ ሴንቲግሬድ

ሐ. 15⁰ - 20⁰ ሴንቲግሬድ መ. 0⁰ - 10⁰ ሴንቲግሬድ

2. ለዱር እንስሳት እንክብካቤ የሚያስፈልገው የቱ ነው?

ሀ. የዱር እንስሳት ዓይነቶችን ማወቅ ለ. የመኖሪያ ሥፍራቸውን ለይቶ ማወቅ

ሐ. የመራቢያ ወቅትና ዝርያቸውን ማወቅ መ. ሁሉም መልስ ናቸው።

4. ከሚከተሉት ፓርኮች የአእዋፍ መነሃሪያ ተብሎ የሚታወቀው የቱ ነው?

ሀ. የሰሜን ተራሮች ፓርክ ለ. የአዋሽ ብሔራዊ ፓርክ

ሐ. አቢያታ- ሻላ ፓርክ መ. የአሞ ሸለቆ ፓርክ

III. ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

1. ሦስቱን ዋና ዋና የአፈር ዓይነቶችን ስም ዘርዝሩ።

2. በኢትዮጵያ ብቻ የሚታወቁት ኒያላና ዋሊያ አይቤክስ የት አካባቢ ይገኛሉ?

3. የዱር እንስሳት ጥቅሞችን ዘርዝሩ።

4. በኢትዮጵያ ለደን ሀብት መጨፍጨፍ ዋና ዋና ምክንያቶች ምንድናቸው?

5. ለእርሻ አመቺ ባልሆኑ ሥፍራዎች ላይ አዲስ ደንን መትከል ምን ይባላል?

ምዕራፍ አራት

የኢትዮጵያ ማህበራዊ አካባቢ

ከምዕራፉ የሚጠበቁ ውጤቶች

ተማሪዎች ይህንንምዕራፍ ይዘቶች ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡

- በኢትዮጵያ ውስጥ ያለውን የባህል ብዙሀንነት ትገነዘባላችሁ።
- በኢትዮጵያ ውስጥ የሚተገበሩ የጋራ ልምዶችን ትዘረዝራላችሁ።
- የኢትዮጵያ የባህል አካላትን ትዘረዝራላችሁ።
- የኢትዮጵያ ዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦችንና በኢትዮጵያ በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎችን ትለያላችሁ።
- የኢትዮጵያ ባህላዊ ቅርሶችን ታደንቃላችሁ።
- በኢትዮጵያ ባህሎችን የማስተዋወቅና ጥበቃ ጠቀሜታን ትስረዳላችሁ።
- የሚዳሰሱና የማይዳሰሱ የኢትዮጵያ ባህላዊ ቅርሶችን ትለያላችሁ።
- በኢትዮጵያ የባህል ብዝሃነት ለብዝሃ-ህይወት መጠበቅ ያለውን ጠቀሜታን ትስረዳላችሁ።
- በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ ዋና ዋና የኢኮኖሚ ዘርፎችን ትለያላችሁ።
- በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ውስጥ የግብርና ሚናን ትስረዳላችሁ።
- የኢትዮጵያ ኢንዱስትሪ ኢኮኖሚ ያዊ ጠቀሜታቸውን ትስረዳላችሁ።
- በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶችና በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዘርፍ የሚጫወተውን ሚና ትናገራላችሁ።

በምዕራፉ የተካተቱ ዋና ዋና ይዘቶች

- 4.1 በኢትዮጵያ ውስጥ የባህል ብዙሀን
- 4.2 የኢትዮጵያ የባህል አካላት
- 4.3 የኢትዮጵያ ባህላዊ ቅርሶች
- 4.4 የባህል ማስተዋወቅና ጥበቃ
- 4.5 የባህል ብዝሃነትና የብዝሃ-ህይወት ጥበቃ
- 4.6 የኢንዱስትሪ ሚና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ
- 4.7 በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶች

መግቢያ

ውድ ተማሪዎች ከዚህ ቀደም በክልላችሁ ውስጥ ስለሚገኙ የተለያዩ ባህሎች እና ቅርሶችን፣ የተፈጥሮ ጥበቃ፣ ዋና ዋና የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች፣ ተምራችኋል።

በዚህ ክፍል ደግሞ ኢትዮጵያ የባህል፣ ዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦችና በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎች፣ ባህላዊ ቅርሶች፣ የባህል ልዩነት ለብዝሃ-ህይወት ጥበቃ፣ በኢትዮጵያ የባህል ብዝሃነት ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ፣ የኢኮኖሚ ዘርፎች፣ የግብርና ሚና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ፣ የውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ዋና ዋና ስብሎች፣ የኢንዱስትሪ አይነቶች እንዲሁም ስለቱሪዝም ኢንዱስትሪ በዝርዝር ትማራላችሁ።

4.1 በኢትዮጵያ ውስጥ የባህል ብዝሃነት

○ ቁልፍ ቃላት

- ➔ ብዝሃነት ➔ ወግ ➔ ዕድር
- ➔ የጋራ ልምዶች ➔ ባህል ➔ ደቦ

- 🚩 ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት
- ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

☑ የባህል ብዝሃነትን ታደንቃለችሁ።

☑ የባህል ብዝሃነት ጠቀሜታን ትገነዘባለችሁ።

☑ በማህበረሰባችሁ ውስጥ የሚተገበሩ የጋራ ልምዶችን ትዘረዝራለችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘት

☞ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚተገበሩ የጋራ ልምዶች

ተግባር 4.1 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የባህል ብዝሃነት

ዓላማ:- የባህል ብዝሃነት ማድነቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከቱትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄዎች

1. በቡድን በመሆን የባህል ብዝሃነትን ለማህበረሰብ ልማት ያለውን አስተዋፅኦ ግለፅ ።
2. በክፍላችሁ ውስጥ የባህል መገለጫ ማሳያ የሆኑትን እሴቶችን ዘርዝሩ።

ኢትዮጵያ እጅግ በጣም ብዙ የሆኑ ብሔረሰቦች እና ቋንቋዎች ያሏት አገር ናት። ይህ የተለያዩ የብሄር እና የቋንቋ ብዝሃነት አገሪቱ ለተቀረው ዓለም ብዙ እውቀት እና ልምድ መስጠት የሚያስችላትን ልዩ ብሄራዊ ማንነት ፈጥሮላታል። በአገራችን የሚገኙ የባህል ብዝሃነት መገለጫ የምንላቸው ባህላዊ የቡና የመጠጣት ሥነ ሥርዓቶች፣ የምግብ እና የመጠጥ ዝግጅት፣ የተለያዩ አልባሳት፣ የፊት እና የሰውነት ውበት፣ የሃይማኖትና የሠርግ ሥነ ሥርዓቶች፣ አፈታሪኮች ፣ ተረትተረትና ሌሎች ብዙ የአኗኗር ዘይቤዎች ካብኝዎችን የሚሰብ አድርጓል።

ሥዕል-4.1 የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች ባህል ብዝህነት የሚያሳይ

በኢትዮጵያ ውስጥ የሚተገበሩ የጋራ ልምዶች

 ተግባር 4.2 የቡድን ውይይት
ርዕስ- የጋራ ልምዶች
ግላማ:- የጋራ ልምዶችን መዘርዘር
መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከቱትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።
የውይይት ጥያቄዎች

1. በአካባቢያችሁ የሚተገበሩ የጋራ ልምዶች ምንድናቸው?
2. በአካባቢያችሁ የሚተገበሩ የጋራ ልምዶች በምን መልኩ ይተገበራሉ?

የጋራ ልምድ ማለት በአንድ አካባቢ የሚኖሩ ሰዎች በዕለት ተዕለት ኑሮግቸው በጋራ የሚተገብሯቸው ተግባራት በሙሉ የጋራ ልምዶች ተብለው ይጠራሉ።

✿ **ደቦ** - በአንድ አካባቢ የሚኖሩ ሰዎች ለእርሻ፣ ለመኖሪያ ቤት ስራ፣ ለድልድይ፣ መንገድ እና ለማህበረሰቡ ግልጋሎት የሚሰጡ ሥራዎች ላይ የሚሳተፉበት ልምድ ነው ።

✿ **መረዳጃ እድር** - በአንድ አካባቢ የሚኖሩ ሰዎች በእድር በመደራጀት ሀዘንና ደስታ ሲያጋጥሙ የሚተጋዝቡበትና የሚተባበሩበት ልምድ ነው ።

✿ እቁብ-በአንድነት የሚኖሩ ሰዎች የኢኮኖሚያዊ አቅማቸውን ለማጠናከር በየጊዜው ገንዘብ ከአባላት በማሰባሰብ የሚረዳዱበት የጋራ ልምድ ነው።

መልመጃ - 4.1

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ

1. የባህል ብዝህነት ለኢትዮጵያ ያለው ጠቀሜታ ምንድነው?
2. በኢትዮጵያ ውስጥ ከሚገኙ ብሔረሰቦች ውስጥ ሶስቱን ጥቀሱ።
3. የጋራ ልምዶች ማለት ምን ማለት ነው?
4. በኢትዮጵያ የጋራ ልምዶች ውስጥ ሁለቱን ጥቀሱ።

4.2 የኢትዮጵያ የባህል አካላት

○ **ቁልፍ ቃላት**

⇒ ባህል

⇒ እሴት

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- በኢትዮጵያ የሚተገበሩ የባህል አካላት ትዘረዝራላችሁ
- የባህል አካላት ጠቀሜታን ትረዳላችሁ
- የአገራችሁን የባህል አካላትን ታከብራላችሁ

ተግባር 4.3 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የጋራ ልምዶች

ዓላማ፡- የጋራ ልምዶችን ይዘረዝራሉ

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን በአገራችን የሚተገበሩ የጋራ ልምዶችን ግለፅ፡፡

ባህላዊ ሰው ልጆች ባሉ በትብብር ታላቅ አለ። የባህል ዋና ዋና ክፍሎች የምንላቸው ምልክቶች፣ ቋንቋ፣ ወጎች፣ እሴቶች እና ቅርሶች ናቸው።

ቋንቋ ውጤታማ ማህበራዊ መስተጋብር እንዲኖር ያደርጋል እና ሰዎች ፅንሰ ሀሳቦችን እና ነገሮችን እንዲረዱ ተጽዕኖ ያሳድራል።

እነዚያን አካላት፣ በተለይ ምልክቶችን፣ ቋንቋን፣ እሴቶችን እና ደንቦችን ዝርዝር እንመልከት ።

ምልክቶች

በእያንዳንዱ ባህላዊ ሰው ስጥ ያለው የመጀመሪያው አካል የተለያዩ ምልክቶች ናቸው። ምልክት ማለት አንድ ሀሳብን ተክቶ

ለመቆም የሚያገለግል ማንኛውም ነገር ነው። ባህልን የሚጋሩ ሰዎች በዙውን ጊዜ አንድ ነገር፣ የእጅ ምልክት፣ ድምጽን ወይም ስልን ከተወሰነ ትርጉም ጋር ያያይዙታል።

ለምሳሌ- ጭንቅላትን ወደ ላይና ወደታች መነቅነቅ በነገሩ ላይ መስማማታችንን ይገልጻል።

መስቀለኛ መንገድ ላይ ቀይ መብራት የሚያሳየው

አሽከርካሪውን ማቆም አለበት የሚለውን መልእክት ለማስተላለፍ ያገለግላል።

ቋንቋ

በእያንዳንዱ ባህላዊ ሰው ያለ ሌላኛው የባህል አካል ቋንቋ ነው። ቋንቋ ከሌሎች ሰዎች ጋር ለመግባባት የሚያገለግል የቃላት እና ምልክቶች ስርዓት ነው።

ለምሳሌ- በኢትዮጵያ ውስጥ የሚነገሩ ቋንቋዎች የአገሪቷ ባህል አካል ተደርገው ይወሰዳሉ።

እሴት

እሴት ማለት አንድ ማህበረሰብ የትኛው ተግባር ጥሩ ወይም ትክክል እና የትኛው ተግባር ደግሞ መጥፎ ወይም አፀያፊ መሆኑን የሚለይበት መስፈርት ነው።

ለምሳሌ -መረዳዳት በጎ ተግባር ተደርጎ የሚወሰድ ሲሆን ሌብነት ደግሞ አፀያፊ ተግባር መሆኑን ማህበረሰቡ ተቀብሎታል።

ከህግ አስገዳጅነት ውጭ የሆነና ማህበረሰቡ በተፈጥሮ የሚቀበላቸው የህሊና ዳኝነትን መሰረት ያደረጉ የማህበረሰብ ህጎች ናቸው።

ቅርስ

ቅርስ አንዱ የባህል አካል ተደርጎ የሚወሰድ ነው። የማህበረሰብ ስልጣኔን ፣እምነቱን፣ ልምዱን፣ ወጉን እና አኗኗሩን ወክሎ የሚያሳዩ እሴቶች በሙሉ ቅርስ ይባላሉ። እነዚህም ቁሳዊና መንፈሳዊ ቅርሶች ብለን እንመድባቸዋለን ።ለምሳሌ-በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ውቅር አብያተ-ቤተክርስቲያናት እምነትን ሲገልፁ ሀውልቶች ታሪክና ስልጣኔን ያመለክታሉ።

	መልመጃ - 4.2
<p>1) <u>ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልሱ ስጡ</u></p> <p>1. የኢትዮጵያ የባህል አካላትን በምሳሌ በማስደገፍ አብራሩ።</p> <p>2. እሴትምንድነው?</p>	

4.3 የኢትዮጵያ ዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦችና በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎች

○ ቁልፍ ቃላት

- ⊖ ቋንቋ
- ⊖ ቤተሰብ

- ✚ ከንፁህ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት
- ተማሪዎች ይህንን ንፁህ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-
 - ☑ የኢትዮጵያ የቋንቋ ቤተሰቦችን ትለያላችሁ

- ☑ በኢትዮጵያ በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎች ትዘረዝራላችሁ
- ☑ የሌሎችን ቋንቋ ታደንቃላችሁ

ተግባር 4. 4የቡድን ውይይት

ርዕስ- የኢትዮጵያ የቋንቋ ቤተሰቦችና በብዛት የሚነገሩ ቋንቋዎች

ዓላማ:- የኢትዮጵያ የቋንቋ ቤተሰቦችና በብዛት የሚነገሩ ቋንቋዎችን መለየት
 መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. በአካባቢያችሁ የሚነገሩ ቋንቋዎችን በመመዝገብ በየትኛው የቋንቋ ቤተሰብ እንደሆኑ ለይታችሁ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።
2. በኢትዮጵያ ውስጥ በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎችን ዘርዝሩ።

ኢትዮጵያ የተለያዩ ቋንቋዎች የሚነገሩባት አገር ናት። በአገሪቱ በስፋት የሚነገሩ ቋንቋዎች አማርኛ፣ ኦሮምኛ፣ ትግሪኛ፣ አፋርኛ እና ሶማሊኛ ተጠቃሾች ናቸው።

ግዕዝ ጥንታዊው ቋንቋ ሲሆን ሳቢያን በአክሱም መጠለያ ሲፈልጉ በመጀመሪያው የአክሱማዊ መንግሥት ወቅት በይፋ የፅሁፍ ቋንቋ ሆኖ ማገልገል ጀመረ።

አክሱማውያን ከሳቢያን ፊደል የተወሰደውን ግዕዝ የተባለ ልዩ ፊደልን ያዳበሩ ሲሆን ዛሬም በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን ጥቅም ላይ እየዋለ ይገኛል።

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች በአራት ዋናዎች የቋንቋ ነገዶች ይከፈላሉ። እነሱም ሰሜቲክ፣ኩሺቲክ፣ኦሞቲክ እና ኒሎ-ሰሃራን ናቸው።

የኢትዮጵያ የቋንቋ ቤተሰቦች

ሰሜቲክ/Semetic/

ሰሜቲክ ቋንቋዎች የሚነገሩት በሰሜን፣ በማዕከላዊ እና በምሥራቅ ኢትዮጵያ በዋናነት በትግራይ፣ በአማራ፣ በሐረር እና በደቡብ ሕዝቦች ክልል ሰሜናዊ ክፍል ነው። የግዕዝ ፊደልን የሚጠቀሙ ሲሆን በውስጡ 33 ፊደሎችን ያቀፈ ነው። ለምሳሌ አማርኛ፣ ትግሪኛ፣ አደሪኛ ጉራጊኛ፣ አርጎብኛ ተጠቃሽናቸው ።

ኩሺቲክ/Kushtic/

የኩሺቲክ ቋንቋዎች በአብዛኛው የሚነገሩት በማዕከላዊ፣ በደቡብ እና በምሥራቅ ኢትዮጵያ በዋናነት በአፋር፣ በኦሮሚያ እና በሶማሌ ክልሎች ነው። የኩሺቲክ ቋንቋዎች የሮማን ፊደላት እና የግዕዝ ፊደላትን ይጠቀማሉ።

ለምሳሌ- ኦሮምኛ ሶማሊኛ አፋርኛ አዋኛ

ኦሞቲክ/Omotic/

የኦሞቲክ ቋንቋዎች በብዛት የሚነገሩት በደቡባዊ ስምጥ ሸለቆ ሐይቆች እና በአሞ ወንዝ መካከል ነው። ለምሳሌ- ወላይትኛ ጋሞኛ፣ ካፊኛ

የኒሎ-ሰሃራ/ Nilo- Sahara/

የኒሎ-ሰሃራ ቋንቋዎች በአብዛኛው የሚነገሩት በምዕራቡ የአገሪቱ ክፍል በሱዳን ድንበር አካባቢ በዋናነት በጋምቤላ እና በቤንሻንጉል ጉሙዝ ክልሎች ነው። ለምሳሌ-

መሻርንግርኛ፣ ጉሙዝኛ፣ ሙርሲኛ፣ አፕቆክኛና ኑዌርኛ ይጠቀሳሉ።

መልመጃ - 4.3

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ

1. የኢትዮጵያ ዋናዋና የቋንቋ ነገዶችን ዘርዝሩ።
2. ከኩሽ የቋንቋ ነገድ ውስጥ ሶስት ቋንቋዎችን ጥቀሱ።

4.4 የኢትዮጵያ ባህላዊ ቅርሶች

○ ቁልፍ ቃላት

- ☞ ቅርስ
- ☞ የሚዳሰስ
- ☞ የማይዳሰስ
- ☞ ረቂቅ
- ☞ ወግ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ ባህሎች አጠባበቅ ዘዴዎችን ትረዳላችሁ።
- ☑ ባህሎችን ለሌሎች ታስተዋውቃላችሁ።
- ☑ የሚዳሰሱና የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶችን ትዘረዝራላችሁ።
- ☑ የሚዳሰሱና የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶችን ትንከባከባላችሁ።
- ☑ የሚዳሰሱና የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶችን ታደንቃላችሁ።
- ☑ ባህላዊ ቅርሶችን የመጠበቅና የመደገፍ መንግስታዊ ሃላፊነትን ለይታችሁ በማወቅ መንግስት ድርሻውን እንዲወጣ ታደርጋላችሁ።

የንዑስ ርዕስ ይዘቶች

- ☞ የባህል ማስተዋወቅና ጥበቃ
- ☞ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ የሚዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች
- ☞ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች
- ☞ የኢትዮጵያ መንግስት ባህላዊ ቅርሶችን የመጠበቅ ሀላፊነት

ተግባር 4.5 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ባህላዊ ቅርሶች

ዓላማ፡- ባህላዊ ቅርሶችን ማወቅ

መመሪያ፡-በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን የኢትዮጵያ የባህል ቅርስን የሚመሰርቱ ዋናዎቹ መስራች አባላት በውህደት የሚፈጥሩትን ገፅታ ግለፅ ።

ኢትዮጵያ

የበርካታ ታሪካዊና ባህላዊ ቅርሶች ባለቤትናት። ቅርስ የጥንት ሰዎች ወይም ያለፈው ትውልድ የእውቀትና የሥልጣን ደረጃ መገለጫ ቁስ ወይም በተፈጥሮ የተገኘ

አእምሮንና መንፈስን የሚያድስ

ውድህብትነው። ቅርስ ጥንታዊ ሥልጣንን መማሪያና የአገር ኩራትነው።

ቅርስ ሰው ሠራሽና ተፈጥሯዊ ተብሎ በሁለት ይከፈላል። በተጨማሪ ቅርስ የሚታይ /የሚዳሰስ/ እና

የማይታይ/ረቂቅ/ሊሆን ይችላል። የሚታይና የሚዳሰስ ቅርስ ቁሳዊ ቅርስ ተብሎ ይጠራል ።

ቁሳዊ ቅርስ

ቁሳዊ ቅርስ አንድ ቅርስ ቅርጹን፣ መጠኑን፣ ዓይነቱን ወይም መልኩን፣ ከምን አንድ ተሠራና ለምን ጉዳይ እንደ ተሠራ ለማጥናት ያስችላል።

ቁሳዊ ቅርሶች

- ሐውልቶች
- የድንጋይ ላይ ጽሑፎች
- በቁፋሮ የተገኙ ሳንቲሞች
- የሕንጻ ፍርስራሾች
- ትክል ድንጋዮች
- ጌጣጌጦችና ዋሻዎች ወዘተ

በኢትዮጵያ የዓለም ቅርስ ቦታዎች

✚ አክሱም

✚ ኮንሶ

✚ የሶፊመር ዋሻ

✚ ሐረር

✚ አዋሽ

✚ ላሊበላ

✚ አሞ

✚ ጎንደርፋሲልግንብ

የማይታይናረቂቅቅርስደግሞመንፈሳዊቅርስይባላል። እነሱም-

- ቋንቋናየባህል መግለጫ
- ማህበራዊ ልምዶች
- የበዓልዝግጅቶች
- ሥነ-ጥበብ
- የአምልኮ ሥርዓቶች

የተፈጥሮ ዕውቀት እና ልምምዶች፣ከባህላዊ የእጅ ሥራዎች ጋር የተዛመዱ ዕውቀት እና ችሎታዎችን ያጠቃልላል።

4.4.1 የባህል ማስተዋወቅና ጥበቃ

ተግባር 4.6 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ባህሎችን ማስተዋወቅ ጥበቃ

ዓላማ:- ባህሎችን ማስተዋወቅና መጠበቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄዎች

1.በቡድን በመሆን ስለባህል ማስተዋወቅና ጥበቃ ሁኔታ ላይ ውይይት አድርጉና ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ ።

2.በአካባቢያችሁ የሚገኙ ባህሎችን ማስተዋወቅ የትም/ት ቤታችሁን ሚኒ-ሚዲያ እናበባህል ምሽት በማዘጋጀት ትዕይንት አቅርቡ።

የባህል ቅርሶች ጥበቃ ዓላማን ለመጠበቅየአካባቢያዊ ባህላዊ፣ ታሪካዊ እና የተፈጥሮ ቅርስ ጥበቃ እና ማሳያ ስትራቴጂ በመንግስት ተነድፎ ወደተግባር

ተገብቷል። አነስተኛ ንግዶችንናንሽ ሆቴሎችን እና ምግብ ቤቶችን እንደ ዘላቂ አካባቢያዊ ልማት እና ማስተዋወቅ የኑሮ ጥራት እንዲሻሻል አቅጣጫ ሊሰጥ ይችላል።

4.4.2 በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ የሚዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች

 ተግባር 4.7 የቡድን ወይም ይይድ

ርዕስ- የሚዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች

ግላማ:- የሚዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶችን መንከባከብ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ጥያቄዎች በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. የኢትዮጵያ የሚዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶችን መዝግቡና ለክፍል ጓደኞቻችሁ አንብቡላቸው።

የሚዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች የሚባሉት በዓይን ሊታዩና ሊዳሰሱ የሚችሉ ቅርሶችን ያጠቃልላል። ኢትዮጵያ በርካታ የሚዳሰሱ ቅርሶች ያሏት አገር ስትሆን ዋና ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው።

ላሊበላ ውቅር አቢያተ-ክርስቲያን፣ የጎንደር ነገስታት ቤተ-መንግስት፣ የሰሜን ተራሮች ብሔራዊ ፓርክ፣ ጥንታዊ የአክሱም ሀውልቶች፣ የሐረር ጀጎል ግንብ

❖ የታችኛው አዋሽ ስምጥ ሸለቆ

የታችኛው አዋሽ ሸለቆ የሚገኘው በአፋር ክልላዊ መንግስት በሰሜን ሸለቆ ማካባቢ ነው። በ1974 ዓ.ም 3.2 ሚሊዮን እድሜ ያስቆጠረችው ለሲያተ-ገንጠት ስፍራ ነው።

4.4

ሚሊዮን አመታት ያስቆጠረችው አርዲበዚህቦታ ተገኝታለች። ቦታው ሀገራችን የሰው ዘር መገኛ እንደሆነች ያሳወቀና ስለታሪክ፣ ስለሰው ዘር የነበረውን ሀሳብ የቀየረ ስፍራ ነው።

ሥዕል -4.2 የታችኛው አዋሽ ሸለቆ

❖ የታችኛው አዋሽ ስምጥ ሸለቆ

የታችኛው አዋሽ ስምጥ ሸለቆ በደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ህዝቦች ክልላዊ መንግስት ይገኛል ። በአካባቢው የተገኙት የሰው ቅሪት አካላትና መገልገያ መሳሪያዎች መገኘት ቦታውን ለሰው ልጅ አዝጋሚ ለውጥ ጥናት እገዛ እንደሚያደርግ ይታመናል። በአካባቢው የተገኘው የድንጋይ መሳሪያ በዕድሜ ረጅሙ ሆኖ ተመዝግቧል። አካባቢው የተለየ ባህልና ብሔር ብሔረሰቦች ብሔራዊ ፓርኮች ጭምር የሚገኝበት ሸለቆ ነው።

ሥዕል -4.3 የታችኛው አዋሽ ሸለቆ

የኮንሶ መልክዓ - ምድር አቀማመጥ

የኮንሶ ባህላዊ እርከን 55 ካሬ ኪሎ ሜትር የሚሸፍን የድንጋይ እርከን ሥራ ነው። ስራው የአካባቢውን ህብረተሰብ እሴት፣ ባህላዊ ትስስርና የምህንድስና ጠበብ የሚያሳይበዩኔስኮ የተመዘገበ ቅርስ ነው ።

ሥዕል-4.4 የኮንሶ ባህላዊ መልክዓ-ምድር

የጤያ ትክል ድንጋይ

በደቡብ ብሔር ብሔረሰቦች ክልል ውስጥ ጉራጌ ዞን የሚገኝ የድንጋይ ሐውልት ነው። በቁጥር 36 ሐውልቶች ሲኖሩ 32ቱ በተለያዩ ቅርፅ ያጌጡ ናቸው።

ሥዕል-4.5 የጥያ ትክል ድንጋይ (ጉራጌ ዞን)

የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች በኢትዮጵያ

ተግባር 4.8 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች

ዓላማ:- የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶች መንከባከብ

መመሪያ:-በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ጥያቄዎች በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄዎች

1.በቡድን በመሆን የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርሶችን ለዩ።

2.በአካባቢያችሁ ያሉትን የማይዳሰሱ ቅርሶችን መዝግቡና ለክፍል ጓደኞቻችሁ አንብቡላቸው።

የማይዳሰሱ በኢትዮጵያ የሚገኙ አለም አቀፍ ቅርሶች

- ⇒ የመስቀል በዓል
- ⇒ የሲዳማ ዘመን መለወጫ ጨንበላላ
- ⇒ የገዳ ስርዓት

የመስቀሉ ደመራ የክርስቶስ እውነተኛ ቅዱስ መስቀል የተገኘበት የመታሰቢያ በዓል እና የሲዳማ ዘመን መለወጫ የአዲስ ዓመት በዓል ፊቼ-ጫምባላ ሁለቱም የማይዳሰሱ ባህላዊ ቅርስ ሆነው በዩኔስኮ ተመዝግበዋል።

የጋዳ ስርዓት ልክ እንደዘመናዊ የመንግስት አካላት በሕግ አውጪ፣ አስፈጻሚ እና በዳኝነት የተዋቀረ የሥልጣን ተዋረድን ያጠቃልላል።

እያንዳንዱ አባገዳ ለስምንት ዓመታት የአስተዳደር ዘመን የሚቆይ ሲሆን ከስምንት ዓመታት በኋላ በብቁ አባገዳ ይተካል። ይህ ሥርዓት እንደጥንታዊ የኢትዮጵያ የዴሞክራሲ ሥርዓት ተደርጎ ይወሰዳል።

የመስቀል በዓል

ፍቼ ጫምባላ

የገዳ ሥርዓት

ሥዕል-4.6 በኢትዮጵያ የማይዳሰሱ ቅርሶች

4.4.3 የኢትዮጵያ መንግስት ባህላዊ ቅርሶችን የመጠበቅና የመደገፍ ሃላፊነት

ተግባር 4.9 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ባህላዊ ቅርሶችን የመጠበቅና የመደገፍ ሃላፊነት

ዓላማ:- ባህላዊ ቅርሶችን የመጠበቅና የመደገፍ ሃላፊነትን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን የመንግስት ባህላዊ ቅርሶችን የመጠበቅና የመደገፍ ሃላፊነት ምን መሆን እንዳለበት ተወያዩና አቅርቡ።

ኢትዮጵያ የተለያዩ መስህቦች ባለቤት መሆኗ ለዘርፉ እንደ ዕድል ቢቆጠርም ይህንን ዕድል ተጠቅሞ ለአገር ልማት ለማዋል መንግስት የበኩሉን ድርሻ መጫወት ይጠበቅበታል።

ከመንግስት የሚጠበቅ ሚና

- ▽ ቅርሶችንና ባህላዊ እሴቶችን መጠበቅና ማልማት።

- ▽ የባህላዊ ቅርሶች የሚጠበቁበት፣ የሚያድጉበትና የልማት መሳሪያ እንዲሆኑ ፖሊሲ መቅረብ።
- ▽ የባህላዊ ቅርሶች የሚገኙበት አካባቢ ተደረሽነትን ማረጋገጥ።
- ▽ ታሪካዊ ቅርስ ማሳያ አውደ-ርዕይ/Exhibition/ ማዘጋጀት።
- ▽ ለጎብኚዎች ሆቴሎችና ሌሎች አገልግሎቶችን ማሟላት።
- ▽ ቅርሶቹ ለዘላቂ ልማት የሚውሉበትን ስልት መንደፍ።
- ▽ ባህላዊ እሴቶችን የልማት መሳሪያ ሆነው እንዲያገለግሉ መስራት።
- ▽ ያረጁትን ቅርሶች ይዘታቸው ሳይቀየር መጠገን።

መልመጃ 4.4

I) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆኑ “እውነት” ስሐተት ከሆነ ”ሐሰት” በማለት መልሱ።

1. ቅርስ ሰው ሠራሽና ተፈጥሯዊ ቅርስ ተብሎ በሁለት ይከፈላል።
2. ቅርስ የጥንታዊ ሥልጣኔን መማሪያ ነው።
3. ረቂቅ ቅርስ መንፈሳዊ ቅርስን ያካትታል።

II) ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

1. የማይዳሰሱ ቅርሶች ማለት ምን ማለት ነው?
2. ከማይዳሰሱ ቅርሶች ውስጥ ሁለቱን ጥቀሱ።
3. ቅርሶች እንዲጠበቁ መንግስት ምን ማድረግ አለበት?
4. ቅርሶች እንዲጠበቁ ከአካባቢው ማህበረሰብ ምን ይጠበቅበታል?

4.5 የባህል ብዝሃነት ለብዝሃ -ህይወት ጥበቃ

○ **ቁልፍ ቃላት**

☉ **ብዝሃ ህይወት**

☉ **ብዝሃነት**

☉ **ጥበቃ**

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ የባህል ብዝህነት ለብዝህ ህይወት ጥበቃ ጠቀሜታ ትገነዘባላችሁ።
- ☑ የኢኮኖሚ ዘርፎችን በየምድባቸው ትለያላችሁ።
- ☑ የባህል ብዝህነት ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ ያደንቃሉ።

ተግባር 4.10 የቡድን ወይይት

ርዕስ- የባህል ብዝህነት ለብዝህ ህይወት ጥበቃ

ዓላማ:- የባህል ብዝህነት ለብዝህ ህይወት ያለን ፋይዳ ማስገንዘብ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን የባህል ብዝህነት ለብዝህ ህይወት ጥበቃ ያለውን ሚና የሚያሳይ ፅሁፍ አቅርቡ።

በአካባቢዎች እና በባህሎች መካከል እንዲሁም በስርዓተ-ምህዳሮች እና በባህላዊ ማንነት መካከል የተመጣጠነ ግንኙነት ስለሚኖር የባህል ልዩነት ከብዝህ ሕይወት ጋር በቅርበት የተሳሰረ ነው።

ሁሉም ሃይማኖታዊ ህጎች እና የአምልኮ ሥርዓቶች ብዙውን ጊዜ የተፈጥሮ ሀብት ጥበቃ ስርዓትን ያጠናክራሉ።

ለምሳሌ- ቤተክርስቲያን እና ገዳማት አካባቢ የሚገኙ ዛፎች እድሜ ጠገብ የሆኑት ስለማይነኩና ስለሚጠበቁ ነው።

በባህላዊ የእምነት ሥፍራዎች የሚገኙ ተፈጥሯዊ ደኖች፣ የግጦሽ ቦታዎች፣ የውሃ አካላትን ለአምላክ የመወሰን ልምድ የተፈጥሮ አካባቢን ለመጠበቅ ይጠቅማል። በተቃራኒው ደግሞ አገር በቀል ዕውቀትንና የባህል ብዝህነት ማጣት ከስነ ህይወት ብዝህነት መጥፋት ጋር በጥብቅ የተቆራኘ ነው።

4.5.1 በኢትዮጵያ የባህል ብዝህነት ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ

ተግባር 4.11 የቡድን ወይይት

ርዕስ- የባህል ብዝሃነት ሚና ለኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ

ዓላማ:- የባህል ብዝሃነት ለኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ ያለውን ሚና ማድነቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

ድራማ

1. በቡድን በመሆን የባህል ብዝሃነት ጠቀሜታን በድራማ መልክ ለ20 ደቂቃ ለክፍል ጓደኞቻችሁ ተጫውቱ።

የባህል ብዝሃነት በብዙ ልኬቶች ላይ በኢኮኖሚ ባለሙያዎች በፍጆታም ሆነ በምርት ውስጥ ጎላ ተደርጎ ተወስዷል።

የባህል ብዝሃነት ጥቅሞች

ኢትዮጵያ በተፈጥሮ ብዙ ባህል ያላት አገር ናት። ይህም እውነታ የሚያሳየን ባህላዊ ብዝሃነት ሲኖር ብዙ ጥቅሞችን ያስገኛል። በእያንዳንዱ የሕይወት ሁኔታ የባህል ልዩነት አስፈላጊ ነው።

ለምሳሌ፡- የተለያዩ አመለካከቶች ለፈጠራ አስተሳሰብ ዕድል ይሰጣሉ። ተሰብስበው የራሳቸውን የአሠራር ዘይቤ ይዘው የሚመጡ ሰዎች የበለጠ ምርታማነትን የመደገፍ አዝማሚያ ይፈጥራሉ። ልዩነቱ ለአዳዲስ ዕድሎች እና ሀሳቦች በር ይከፍታል።

ተግዳሮቶች ሲያጋጥሙ የተለያዩ አስተዳደግ ያላቸው ሰዎች መኖራቸው በአስተያየቶች ብልጽግና ወደ ተሻለ ችግር መፍታት ሊያመራ ይችላል።

ማህበረሰብ ጠንካራ እና በትላልቅ ደረጃ እንዲወዳደር ያስችለዋል።

ከተለያዩ አስተዳደግ የተውጣጡ ሰዎች አስቸጋሪ ለሆኑ ችግሮች የቋንቋ ችሎታን፣አዲስ የአስተሳሰብ መንገዶችን፣ የፈጠራ ሀሳቦችን እና የፈጠራ መፍትሄዎችን ያመጣሉ።

መልመጃ -4.5

1.የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆኑ “እውነት” ስህተት ከሆነ ”ሐሰት”

በማለት መልስስጡ

- 1.የባህል ልዩነት ከብዝሃ ሕይወት ጋር በቅርበት የተሳሰረ ነው።
- 2.ባህላዊ ዕውቀቶች ከሳይንሳዊ እውቀቶች ያነሱ ናቸው።
- 3.የባህል ብዝህነት ለአገር እድገት ወሳኝ ሚና ይጫወታል።

4.6 በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ ዋና ዋና የኢኮኖሚ ዘርፎች

ዐቁልፍ ቃላት

- ☞ ግብርና
- ☞ የውጭ ምንዛሪ
- ☞ ግብይት
- ☞ ሰብል

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎችይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ:-

- የኢትዮጵያ ኢኮኖሚያዊ ዘርፎችን ትለያላችሁ።
- የግብርናዘርፍ ለኢትዮጵያ ኢኮኖሚያለውን ፋይዳ ታብራራላችሁ
- የግብርና ዘርፍ ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታን ትረዳላችሁ።
- የውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ዋና ዋና ሰብሎችን ትገልጻላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

- ☞ የግብርና ዘርፍ ኢኮኖሚያዊ ፋይዳ
- ☞ የውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ሰብሎች

ተግባር4.12 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የኢኮኖሚ ዘርፎች

ዓላማ:- የኢኮኖሚ ዋና ዋና ዘርፎችን ለይቶ ማወቅ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን በአገራችን ያሉ የኢኮኖሚ ዘርፎችን በምድባቸው መከፋፈልና ለሁለንተናዊ ዕድገትና ለውጥ ያላቸውን ሚና ዘርዝሩ ።

የሰው ልጆች ቁሳዊና መንፈሳዊ ፍላጎታቸውን ለማርካት በበርካታ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች ውስጥ ተሳትፈዋል። የሰውን ልጅ ፍላጎት ለማርካት የተነደፉት እነዚህ እንቅስቃሴዎች የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች በመባል ይታወቃሉ።

ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴዎች በባህሪያቸው በጣም የተለያዩ ቢሆኑም ለሰው ልጆች ፍላጎት መሟላት ትልቁን ድርሻ ይወስዳሉ።

የአንድን አገር የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች የመጀመሪያ የኢኮኖሚ ተግባራት፣ ሁለተኛ የኢኮኖሚ ተግባራት እና ከፍተኛ ወይም የአገልግሎት ዘርፎች ተብለው ይመደባሉ።

የመጀመሪያ ደረጃ ዘርፎች /Primary Economic Activities/

ይህ ዘርፍ ጥሬ ዕቃዎችንና መሠረታዊ ምግቦች ማምረትን ያካትታል። በዚህ ዘርፍ ስር የሚከናወኑ የኢኮኖሚ ተግባራት ግብርና፣ የደን ልማት፣ የማዕድን ቁፋሮ፣ አደን ፣ ፍራፍሬ መሰብሰብና ዓሳ ማጥመድን ያካትታሉ።

ሁለተኛ ደረጃ ዘርፎች/Secondary Economic Activities/

የተጠናቀቁ ምርቶችን ያመርታል። ሁሉም የማምረቻ እንቅስቃሴዎች እና ግንባታ በሁለተኛው ዘርፍ ውስጥ ይጠቃለላሉ። ምሳሌ የጨርቃ ጨርቅ ምርቶች፣ ኬሚካሎች፣ ማሽኖች፣ መኪና... ወዘተ ናቸው።

የከፍተኛ ደረጃ ዘርፎች/ Tertiary Economic Activities/

ኢኮኖሚው ለጠቅላላው ህዝብ አገልግሎቶችን የሚሰጥ የአገልግሎት ኢንዱስትሪ ንግድ እና ቱሪዝም ያጠቃልላል።

ከዚህ ዘርፍ ጋር የተዛመዱ እንቅስቃሴዎች የቸርቻሮ እና የጅምላ ንግድ ፣ መንገዳዊ እና ስርጭት፣ መዝናኛ፣ ምግብ ቤቶች፣ ሚዲያ፣ ቱሪዝም፣ ኢንሹራንስ፣ ባንክ፣ የጤና እንክብካቤ እና ሕግ አገልግሎትን ያጠቃልላል።

4.6.1 የግብርና ሚና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ

ተግባር 4.13 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የግብርና ሚና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ

ዓላማ:- የግብርና ዘርፍ ለኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ያለውን ፋይዳ ለይቶ ማወቅ መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. የግብርና ዘርፍ ለኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ያለውን ሚና ዘርዝሩ።

ግብርና በኢትዮጵያ በጣም ጥንታዊ ከሆኑት የማምረቻ ዘዴዎች አንዱ ነው። ዛሬም ቢሆን ግብርና አስፈላጊ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ ሆኖ ዘልቋል። በየትኛውም አካባቢ የሚተገበር የግብርና ዓይነት እንደ አፈርና የአየር ንብረት ገደቦች ስላሉ በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዘርፍ ላይ ተፅእኖ አለው።

ከእንደዚህ ዓይነቶቹ አካባቢያዊ ሁኔታዎች በተጨማሪ የተለያዩ ማህበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ምክንያቶች እንደ የእርሻ መጠን፣ የእርሻው ዓይነት፣ የመሬት ይዘታ፣ ገንዘብ፣ የትራንስፖርት እና የግብይት ተቋማት፣ ዋጋ፣ የመንግስት ፖሊሲዎችና የመሳሰሉት በግብርና ምርቶች ላይ ተጽዕኖ ያሳድራሉ።

ግብርና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ከጠቅላላው የአገር ውስጥ ምርት (GDP) አብዛኛው 30-42% የሚይዝ ሲሆን የግብርና ምርቶች ከ90% በላይ የውጭ

ምንዛሪ ይይዛሉ። ግብርና ለማቀናበሪያ ኢንዱስትሪዎች ጥሬ ዕቃዎችን ይሰጣል።

ከ 80 በመቶ በላይ የሚሆነው የኢትዮጵያ ሕዝብ በቀጥታ የሚተዳደረው በግብርና ነው። የኢትዮጵያ የግብርና ሀብት መሠረት እምቅ ችሎታዎች፣ ኢትዮጵያ በተለያዩ የግብርና ሥነ ምግባራዊ ዞኖች ምክንያት የተትረፈረፈ የግብርና ሀብት መሠረት አላት።

4.6.2 ለኢትዮጵያ የውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ዋናዎች ሰብሎች

 ተግባር 4.14 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- የውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ዋናዎች ሰብሎች

ዓላማ:- የውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ዋና ዋና ሰብሎችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄዎች

1. በቡድን በመሆን ለአገራችን ውጭ ምንዛሪ የሚያስገኙ ዋና ዋና ሰብሎችን ለይታችሁግለ።
2. በምትኖሩበት አካባቢ የሚበቅሉ ምንዛሪ የሚያስገኙ ሰብሎች ካሉ ለይታችን ዘርዘሩ ለአካባቢያችሁ አርሶ አደር ያበረከተው አስተዋፅዖ ካለ ጥቀሱ ።

የኢትዮጵያ ጥሬ ሰብሎች

እንደቡና፣ የቅባት እህሎች፣ ጥራጥሬዎች፣ ፍራፍሬዎች እና አትክልቶች፣ ማር፣ የተቆረጡ አበቦች፣ ሻይ እና ቅመማ ቅመሞችና የመሳሰሉት ናቸው። እነዚህ ምርቶች በሚገኙበት አካባቢዎች የኢንቨስትመንት ዕድሎችን ይፈጥራሉ። አብዛኛዎቹ እነዚህ ሰብሎች ወደ ውጭ የሚላኩት የውጭ ምንዛሪ ለማመንጨት ነው።

ለወደፊቱም መንግስት ከእነዚህ ምርቶች ውስጥ እንደፍራፍሬ እና አትክልት ያሉ አንዳንድ ሸቀጦችን ለማቀናበር አቅም ለማዳበር ከግሉ ዘርፍ ጋር ለመስራት አቅዶ መስራት ይኖርበታል።

መልመጃ -4.6

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

1. ግብርና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ውስጥ የጀርባ አጥንት የተባለው ለምንድነው?
2. ለኢትዮጵያ ግብርና ዕድገት ማነቆ የሆኑት ምክንያቶች ምንድናቸው?

4.7 የኢንዱስትሪ ሚና በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ

ቁልፍ ቃላት

ግብርና

ግብር

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የኢንዱስትሪ አይነቶች ትዘረዝራላችሁ።
- የኢንዱስትሪ ጠቀሜታን ትለያላችሁ።
- የኢንዱስትሪ ውጤቶችን ያደንቃሉ።

የንዑስ ርዕስ ይዘት

☞ በኢትዮጵያ ኢንዱስትሪ አይነቶች

ተግባር 4.15 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የኢንዱስትሪ አይነቶች

ግላማ፡- የኢንዱስትሪ አይነቶችን ለይቶ ማወቅ

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1.በቡድን በመሆን የኢንዱስትሪ አይነቶችን ከለያችሁ በኋላ በአካባቢያችሁ ያሉ ኢንዱስትሪዎችን በየምድባቸው አስፍሩ።

የማምረቻ ኢንዱስትሪዎች ዓይነቶች በኢትዮጵያ

- ⊗ ባህላዊ ወይም ጎጆ ኢንዱስትሪዎች እና
- ⊗ ዘመናዊ የማምረቻ ኢንዱስትሪዎች ናቸው።

ጎጆ (ባህላዊ) ኢንዱስትሪዎች

የጎጆ ኢንዱስትሪዎች በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ የቆዩ ቦታ አላቸው። እነሱም፡-

- የሽመና ሥራዎች
- የእንጨት ሥራ
- የሸክላ ዕቃዎች
- የብረታ-ብረት ሥራዎች
- ቅርጫት ወዘተ ለረጅም ጊዜ ይታወቃሉ።

በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉት የጎጆ ኢንዱስትሪዎች ልዩ ገጽታ የማይሻሻሉ መሆናቸው ነው። የጎጆ ኢንዱስትሪዎች ረጅም ዕድሜ ያስቆጠሩ ቢሆንም በሰዎች ዘንድ ለሙያው የሚሰጠው ግምት ዝቅተኛ ነው። ለምሳሌ፡- የቆዳና ሸክላ ስራን ከሌሎች ሙያዎች አሳንሶ ማየትና ማጥላላት ዘርፉ እንዳይሻሻል ገድቦታል።

ዘመናዊ የማምረቻ ኢንዱስትሪዎች

እንደ ማዕድን፣ ገበያ፣ የግብርና ጥሬ ዕቃዎች እና የኃይል ምንጮች ያሉ የኢንዱስትሪ ልማት፣ ለኢንዱስትሪ ልማት መሠረት የሆኑ ናቸው። የማኑፋክቸሪንግ ኢንዱስትሪዎች የማምረቻ እንቅስቃሴዎች ልማት የአገሮችን የእድገት ደረጃ መለኪያ ነው።

ዘመናዊ ኢንዱስትሪ:-

ዘመናዊ ኢንዱስትሪ የሚባሉት በነዳጅ ወይም በኤለክትሪክ ሀይል በሚንቀሳቀሱ ማሽኖች የሚከናወኑና በአጭር ጊዜ ብዙ ምርት ማምረት የሚችልበት ነው።

ዘመናዊ ኢንዱስትሪ በሁለት ይከፈላል። እነሱም ቀላል ኢንዱስትሪ እና ከባድ ኢንዱስትሪ በመባል ይታወቃሉ።

ቀላል ኢንዱስትሪ፡ የእርሻ ውጤት የሆኑትን የኢንዱስትሪ ጥሬ ዕቃነት የሚጠቀሙ ናቸው። ለምሳሌ፡ የምግብ ማቀነባበሪያ፣ የጨርቃ ጨርቅ፣ የስኳር፣ የወረቀት፣ የመጠጥ ኢንዱስትሪዎች ጥቂቶቹ ናቸው።

ዘመናዊ ኢንዱስትሪዎች የሚያመርቷቸው መሳሪያ እንደ ማምረቻ መሳሪያዎች የሚያገለግሉ ናቸው። ለምሳሌ የሙገር ሲሚንት ፋብሪካ፣ የአቃቂ ብረታ ብረት ፋብሪካ ዋና ዋናዎቹ ናቸው። የኢንዱስትሪ

ስርጭት በኢትዮጵያ የተስተካከለ አይደለም። አብዛኛዎቹ ዘመናዊ ኢንዱስትሪዎች የሚገኙት ከአዲስ አበባ እስከ ኦሮሚያ ወይም ከደቡብ አገራዊ ሆንን በዋናነት በአዲስ አበባ፣ አዳማ እና ድሬዳዳ ከተሞች በብዛት ይገኛሉ።

በኢትዮጵያ የማምረቻ ኢንዱስትሪዎች በዝቅተኛ የእድገት ደረጃ ላይ ናቸው። አብዛኛዎቹ የማኑፋክቸሪንግ ኢንዱስትሪዎች ቀለል ያሉ ኢንዱስትሪዎች ማለትም እንደ የሸቀጣ ሸቀጦችን የሚያካሂዱ ኢንዱስትሪዎች ናቸው። ጨርቃ ጨርቅ፣ ምግብ፣ ትምህርት ወዘተ የካፒታል ዕቃዎችን የሚያመርቱ ከባድ ኢንዱስትሪዎች በጣም ውስን ናቸው። በኢትዮጵያ የኢንዱስትሪ ልማት እጅግ ኋላ ቀር ነው። የማምረቻ ኢንዱስትሪ ለሀገር ውስጥ ምርት ያበረከተው አስተዋፅኦ ዝቅተኛ ነው።

	<p>መልመጃ -4.7</p>
<p>1) የሚከተሉትን ጥያቄዎች በአጭሩ መልሱ</p>	

1. በጎጆና በማምረቻ እንዲስተራ መካከል ያለው ልዩነት ምንድነው?
2. የኢትዮጵያ ማምረቻ እንዲስተራ ፈጣን ዕድገት ማሳየት ያልቻለው ለምንድነው?

4.8 በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶች

○ ቁልፍ ቃላት

☉ ቱሪዝም ☉ ዘርፍ ☉ መስህብ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- የኢትዮጵያ ቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶችን ትዘረዝራላችሁ።
- የቱሪዝም ኢንዱስትሪን ታደንቃላችሁ።
- ቱሪዝም በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዘርፍ ዕድገት የሚጫወተውን ሚና ትለያላችሁ።
- ቱሪዝም ኢንዱስትሪ ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶች ትለያላችሁ።

ተግባር 4.16 የቡድን ወይይት

ርዕስ፡- የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶች

ዓላማ፡- የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶችን መለየት

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ ።

የውይይት ጥያቄ

1. በቡድን በመሆን የቱሪዝም ኢንዱስትሪ አይነቶችን ግለፁ ።

ቱሪዝም

ቱሪዝም ጭስ አልባ እንዲሁም ተብሎ ይታወቃል። በተፈጥሮ ዕድሜው ወይም የደን ሐብትና ለዱር እንስሳት የሚደረግ እንክብካቤ ለቱሪዝም ኢንዱስትሪ እድገት ትልቅ አስተዋጽኦ አለው።

ቱሪዝም አካልን የሚያዝናና እንዲሁም መንፈስን የሚያድስ በመሆኑ ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ስለዚህ የተፈጥሮ እፅዋቶችንና የዱርእንስሳት መንከባከብና መጠበቅ ቱሪዝምን ለማስፋፋት ይጠቅማል።

የቱሪስት መስህብ ከሆኑ አካባቢዎች አንዱ የዱር እንስሳት የሚገኙበት ፓርኮች ነው። ወደዚህ አካባቢ ለሚመጡ ቱሪስቶች የትራንስፖርት፣ መንገድ፣ ሆቴሎች መዘጋጀት አለበት። በቱሪዝም ስራ እንቅስቃሴ ውስጥ በፓርኮች አካባቢ የሚኖሩ ሕብረተሰቦች በእንስሳት ጥበቃ መሳተፍ አለባቸው።

የቱሪዝም ዓይነቶች

ኢትዮጵያ ልዩ መልክዓ ምድር፣ ሥነ መለኮታዊ፣ የአርኪኦሎጂ፣ ታሪካዊ ቅርሶችና የባህል ቱሪዝም መስህቦች ባለቤት ናት። በእነዚህ መስህቦች ላይ በመመስረት የተለያዩ የቱሪዝም ዓይነቶች በውስጥ አሉ።

የአርኪኦሎጂ ቱሪዝም፣ የፓላኦቶሎጂ ቱሪዝም፣ የፓርክ ቱሪዝም፣ ጂኦ-ቱሪዝም፣ እርሻ ብዝሃ ሕይወት እና የቡና ቱሪዝም፣ የገጠር ቱሪዝም፣ የኮንፈረንስ ቱሪዝም እና የስፖርት ቱሪዝም ናቸው።

የኢትዮጵያ ዋና የቱሪስት መስህብ ቦታዎች

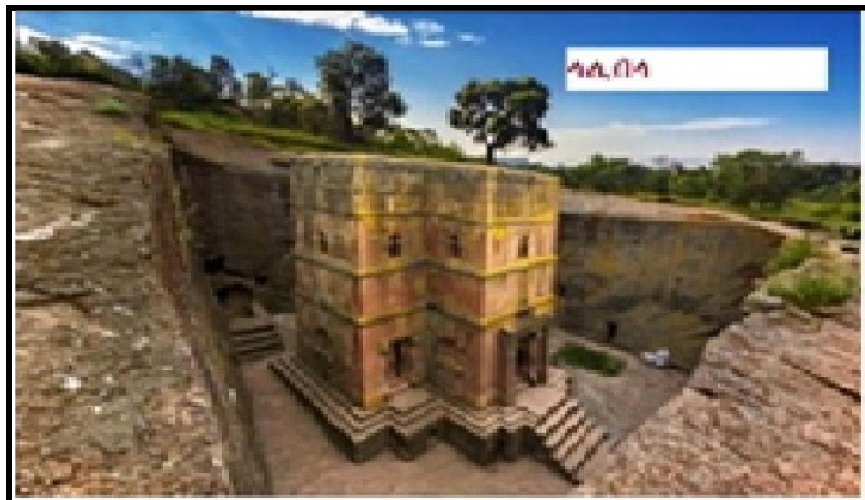
ታሪካዊ መስህቦች

የአክሱም ሐውልቶች፡ - የአክሱምን ዘመን ጥንታዊ ታሪክ ያሳያል። የተለያዩ ቅርሶች እና የአርኪኦሎጂ ግኝቶችን ጭምር የያዘ ነው።

ሥዕል -4.7 የአክሱም ሐውልት

የላሊበላ አብያተ-ክርስቲያናት- ከወጥ አለት ተፈልፍሎ በሚያስደንቅ የሕንፃ ጥበብ የተሰራ ነው።

ሥዕል -4.8 የላሊበላ ውቅር ቤተክርስቲያን

የአፄ ፋሲል ቤተ መንግስት - በ17ኛው ክፍለ ዘመን አጋማሽ ላይ ከአከባቢው ጋር ተገንብተዋል። የብዙ ዘመናት አብያተ-ክርስቲያናት የሥነሕንፃ ጥበብን ያሳያሉ። ቤተመንግስቱ አክሱምን ተከትሎ የመንግሥት መቀመጫ በሆነችው በጎንደር ከተማ ይገኛል።

ሥዕል -4.9 የፋሲል ግንብ

የሐረር ጀጎል ግንብ-በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ላይ የተገነቡ የሐረርግድግዳዎች ከከተማው በኋላ የተሰየሙ ሲሆን ግድግዳዎቹ ለከተማይቱ ታዋቂ5 በሮች አሏቸው ።

ሥዕል -4.10 የሀረር ጀጎል ግንብ

ተፈጥሮዓዊ መስሀቦች

አስደናቂ የዱር ሕይወት እና ወፎች

የሰሜን ተራሮች፡- የሰሜን ተራሮች የኢትዮጵያ ከፍተኛ ጫፍ የሚገኝበት ቦታ ነው። ዳሽን ከባህር ጠለል በላይ 4,620 ሜትር ከፍታ አለው። ዋሊያ ኢይቤክስ እና የጭላዳ ዝንጀሮ በሰሜን ተራሮች ላይ ይገኛሉ።

ሥዕል-4.11 የሰሜን ተራሮች ብሔራዊ ፓርክ

የስምጥ ሸለቆ ሐይቆች- ኢትዮጵያ ታላቁ ስምጥ ሸለቆ ስርዓት ነክቷት ያልፋል። ሸለቆው የሐይቆች ውብ ሰንሰለቶችን ያቅፋል። የዱር እንስሳት እና አዕዋፋትና የተፈጥሮ መናፈሻዎችን ያጠቃልላል።

አቢያታ-ሻላ፣ ነጭ ሳር፣ ማኅ እና ኦሞ ብሔራዊ ፓርክ ለአእዋፍ መኖሪያና ለጎብኚዎች ለእግር ጉዞ ልዩ ገጽታ አለው።

ብሔራዊ ፓርኮች፡- የተለያዩ የመሬት አቀማመጥ እና የበለፀገ የተፈጥሮ ሀብቶች የያዙ ብሔራዊ ፓርኮች በኢትዮጵያ መኖሩ ተፈጥሮን በማድነቅ እና ለመዝናናት ፍላጎት ላላቸው ቱሪስቶች አስደናቂ የጉብኝት ዕድሎችን ይፈጥራሉ።

ሥዕል-4.12 የኢትዮጵያ ብሔራዊ ፓርኮች(በከፊል)

ሥዕል 4.13 የሶፊ.መር ዋሻ

4.8.1 የኢትዮጵያ ቱሪዝም ሚና በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዘርፍ

ተግባር 4.1 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- የቱሪዝም ሚና በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዘርፍ

ግላማ:- የቱሪዝም ሚናን በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዘርፍ ማጤን

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ ፡፡

የመስክ ተግባር

1. በቡድን በመሆን ወደ ቱሪዝም መምሪያ ከመምህራችሁ ጋር በመሄድ የቱሪዝም ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ፋይዳበመጠየቅ በክፍል ውስጥ ዘገባ አቅርቡ፡፡

የቱሪዝም ሚና በኢትዮጵያ ማህበራዊ ዘርፍ

ከቱሪዝም ከሚገኘው ገቢ ሕብረተሰቡን ተጠቃሚ ማድረግ አስፈላጊ ነው፡፡ ይህም በግል የሚገኝ ገቢ ብቻ ሳይሆን ከቱሪዝም የሚገኝ ገቢ ለአካባቢው መሠረተ ልማት ማድግ አስተዋፅዖ አላቸው፡፡ ለምሳሌ፡-ለትምህርት ቤት ግንባታ፣ለጤና ጥበቃ፣ለንጹሕ የመጠጥ ውሃ፣ለመንገድ ሥራ የመሳሰሉት ናቸው፡፡

ቱሪዝም በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ውስጥ ያለው ሚና

በኢትዮጵያ በቱሪዝም የሚመነጨው ቀጥተኛ ገቢ እየጨመረ ይገኛል ። ቱሪዝም ከግብርና እና ከኢንዱስትሪ ቀጥሎ ሦስተኛው የገቢ ምንጭ መሆን ችሏል። የቱሪዝም ኢንዱስትሪ በአገሪቱ ውስጥ ወሳኝ የኢኮኖሚ ዘርፍ እየሆነ መጥቷል። የስራ ዕድል ፈጠራ አቅሙ እየጎለበተ ይገኛል። ሕብረተሰቡን ከቱሪዝም ከሚገኝ ገቢ ተጠቃሚ ማድረግ የተፈጥሮ ሀብቶችን እንስሳት፣ዕፅዋትናሌሎች ሐብቶችን በባለቤትነት እንዲንከባከቡ ያደርጋል።

4.8.2 በኢትዮጵያ የቱሪዝም ኢንዱስትሪ ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩዋና ዋናምክንያቶች

ተግባር 4.18 በቡድን ውይይት

ርዕስ- በቱሪዝም ኢንዱስትሪ ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶች

ዓላማ:- በቱሪዝም ኢንዱስትሪ ላይ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶች መዘርዘር

መመሪያ:- በቡድን በመሆን ቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የመስክ ተግባር

1. በቡድን በመሆን ወደ ቱሪዝም መምሪያ ከመ/ራችሁ ጋር በመሄድ የቱሪዝም ተግዳሮቶችን በመጠየቅ በክፍል ውስጥ ዘገባ አቅርቡ።

የቱሪዝም ዘርፍ ዋናዎና ተግዳሮቶች

- ❖ ደካማ ተቋማዊ ማዕቀፍ እና የማስፈጸም አቅም
- ❖ የሰለጠነ የሰው ኃይል እና የገንዘብ ድጋፍ እጥረት
- ❖ ከአለም አቀፍ መስፈርት አንፃር ውስን የማስተናገድ አቅም
- ❖ ሆቴሎች ላይ ያተኮረ ኢንቨስትመንት ያለመስፋፋት
- ❖ የኢንፎርሜሽንና ኮሚኒኬሽን ቴክኖሎጂ መሠረተ ልማት አለማደግ
- ❖ በቱሪዝም ልማቱ ላይ ደካማ የግል ዘርፍ ተሳትፎ
- ❖ ያልታቀደ የመዳረሻ ልማት

መልመጃ -4.8

1) የሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክል ከሆኑ “እውነት” ስህተት ከሆነ “ሐሰት”በሉ።

1.የቱሪዝም ኢንዱስትሪ ጭስ አልባ ኢንዱስትሪ ተብሎ ይጠራል።

2.የቱሪዝም ማደግ ምንም ዓይነት የጎንዮሽ ተፅዕኖ የለውም።

II)ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።

1. በቱሪዝም እንዲስተራ ላይ ከፍተኛ ተፅዕኖ የሚያሳድሩ ተግዳሮቶች ምንድናቸው።

2. ለቱሪዝም ዕድገት መፋጠን የግል ዘርፍ ሚና ምን እንደሆነ አብራሩ።

3. የኢትዮጵያ ታሪካዊ መስህቦች ውስጥ ሶስቱን ጥቀሱ።

4. አስደናቂ የዱር እንስሳ መገኛ ፓርኮች ውስጥ ሁለቱን ጥቀሱ።

የምዕራፉ ማጠቃለያ

- ⊗ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች በአራት ዋናዎና የቋንቋ ቡድኖች ተከፍለዋል። እነሱም ሴማዊ፣ኩሺቲክ፣አሞቲክ እና ኒሎ-ሰሃራን ናቸው።
- ⊗ ኢትዮጵያ የበርካታ ታሪካዊና ባህላዊ ቅርሶች ባለቤትናት። ቅርስሰው ሠራሽና ተፈጥሯዊ ቅርስ ተብሎ በሁለት ይከፈላል።
- ⊗ በስርዓተ-ምህዳሮች እና በባህላዊ ማንነት መካከል የተመጣጠነ ግንኙነት ስለሚኖር የባህል ልዩነት ከብዝሃ ሕይወት ጋር በቅርበት የተሳሰረ ነው።
- ⊗ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች አንደኛ፣ ሁለተኛ፣ ከፍተኛ የአገልግሎት ዘርፎች ተብለው ይመድባሉ።
- ⊗ ቱሪዝም ጭስ አልባ እንዲሁም ተብሎ ይታወቃል። የተለያዩ የቱሪዝም ዓይነቶች አሉ። እነሱም የአርኪኦሎጂ ቱሪዝም፣ የፓላኦቶሎጂ ቱሪዝም፣ የፓርክቱሪዝም፣ ጂኦ-ቱሪዝም፣ እርሻ ብዝሃ ሕይወት እና የቡና ቱሪዝም፣ የገጠር ቱሪዝም፣ የኮንፈረንስ ቱሪዝም እና የስፖርት ቱሪዝም ናቸው።
- ⊗ የኢትዮጵያ ዋና የቱሪስት መስህብ ቦታዎች፡- ታሪካዊ መስህቦች የአክሱም ሐውልቶች፣ የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት፣ የጎንደር ፋሲል ግንቦችና የሐረር ጀጎል ግንቦች። አስደናቂ የዱር ሕይወት እና ወፎች፡- የስሜን ተራሮች፣ የስምጥ ሸለቆ ሐይቆችና ብሔራዊ ፓርኮችን ያጠቃልላል ።
- ⊗ በኢትዮጵያ በቱሪዝም የሚመነጨው ቀጥተኛ ገቢ እየጨመረ ሲሆን ቱሪዝም ከግብርና እና ከኢንዱስትሪ ቀጥሎ ሦስተኛው የገቢ ምንጭ መሆን ችሏል። የቱሪዝም ኢንዱስትሪ በአገሪቱ ውስጥ ወሳኝ የኢኮኖሚ ዘርፍ እየሆነ መጥቷል።

የክለሳ ጥያቄዎች

ሀ.የሚከተሉትን ዓረፍተነገሮች ትክክል ከሆኑ“እውነት“ ስህተት ከሆኑ “ሐሰት“ በማለት መልሱ፡፡

- 1. በሥራ መረዳዳት ጎጂ ልማዳዊ ድርጊት ነው፡፡
- 2. የሰሜን ተራራ ብሔራዊ ፓርክ ተፈጥሮአዊ ቅርስ ነው፡፡
- 3. የአሞቲክ ቋንቋ በደቡብ አካባቢ ይነገራል፡፡
- 4. ፓርክ ማለት ቅርሶች የሚሰበሰቡበት ሕንፃ ነው፡፡

ለ) አዛምድ

በ“ሀ “ ስር ያሉትን ቅርሶች በ“ለ “ ስር ከተዘረዘሩት ቦታዎች ጋር አዛምዷቸው፡፡

ሀለ

1.ትክል ድንጋይ	ሀ. ላሊበላ
2.ጀጎል ግንብ	ለ. የሰሜን ተራሮች
3.ተፈጥሮዓዊቅርስ	ሐ. ጥያ
4. ፍልፍል አብያተ ክርስቲያን	መ.ኮንሶ
5. የእርከን ሥራሠ.ሐረር	

ሐ. ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከተሰጡት አማራጮች ውስጥ ትክክሏቸውን መልስ ምረጡ፡፡

- 1. በዓለም ቅርስነት ያልተመዘገበው የኢትዮጵያ ቅርስየትኛው ነው?
ሀ. ገናሊ. መስቀል ሐ. ገዳመ. ፍቼ ጨምባላላ
- 2. ከአሞአዊ ቋንቋ ምድብ የሚገኘው ቋንቋ የቱ ነው፡፡
ሀ.ጋሞ ለ. ጋፋት ሐ. አፋር መ. ሲዳማ
- 3. ከአብያተ መንግስታት በቅርስነት የተመዘገበው የቱ ነው?
ሀ. አሞ ሸለቆ ለ. አክሱም ሐ. ጎንደር መ.ሐረር
- 4. በሰሜን ተራራ ብሔራዊ ፓርክ የማይገኘው ብርቅዬ እንስሳ የቱ ነው?

ሀ. የዱር አህያ ለ. ጭላዳ ዝንጀሮ ሐ. ዋልያ መ. ቀይ ቀበሮ

5. ከሚከተሉት የቋንቋ ቤተሰቦች በሰሜን ኢትዮጵያ በስፋት የሚነገረው ቋንቋ የቱ ነው?

ሀ. የኩሽ ለ. ሴም ሐ. ኦሞቲክ መ. ናይሎቲክ

6. ሰላምና ፀጥታ ለማስፈን የሚሰራ ተቋም----- ነው

ሀ. ትምህርት ቤት ለ. ፖስታ ቤት ሐ. ባንክ ቤት መ. ፖሊስ

7. ጠቃሚ ማህበራዊ እሴት ያልሆነው የቱ ነው?

ሀ. ወላጆችን ማክበር ለ. ስግብግብነት

ሐ. ግጭትን በሽምግልና መፍታት መ. መረዳዳት

መ. ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጥ/ጡ።

1. የማህበራዊ እሴት ጥቅም ምንድን ነው?
2. የመልካም ግኑኝነት መገለጫዎችን ዘርዝሩ።

ምዕራፍ አምስት

የተለየ ትኩረት የሚሹ ቁልፍ ጉዳዮች

ከምዕራፉ የሚጠበቁ ውጤቶች

ተማሪዎች ይህንንምዕራፍ ይዘቶች ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- በኢትዮጵያኤች.አይ.ቪ. ኤድስ የሚያደርሰውን ተፅዕኖ ትዘረዝራላችሁ።
- በወረዳችሁ ኬሚካልና አደንዛዥ እያችን መጠቀም የሚያስከትለውን ጉዳት ትረዳላችሁ።
- በክልላችሁ የሚተገበሩ ጎጂ ባህላዊ ልማዶችን በመለየት ታወግዳላችሁ።
- የድርቅና ረሀብ ትርጉምና ፅንሰ ሀሳብን ትረዳላችሁ።
- በክልላችሁ የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶች ትዘረዝራላችሁ።
- በክልላችሁ ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች ትለያላችሁ።
- በክልላችሁ የሚተገበሩ የድርቅ መቋቋሚያ ስልቶች ታብራራላችሁ።

በምዕራፉ የተካተቱ ዋና ዋና ይዘቶች

- 5.1 በኢትዮጵያ የኤች አይ ቪ /ኤድስ ሁኔታ
- 5.2 በወረዳችን ኬሚካልና አደንዛዥ እያችን መጠቀም
- 5.3 በክልላችን የሚተገበሩ ጎጂ ባህላዊ ልማዶች
- 5.4 ድርቅና ረሀብ
- 5.5 የህፃናት መብቶች አያያዝ በባህላዊ፣ አገራዊና ዓለም አቀፋዊ ህግ አንፃር

መግቢያ

በዚህ ምዕራፍ የተካተቱት ይዘቶች በተለየ መልኩ ልዩ ትኩረት የሚሹ አንገብጋቢ ቁልፍ ጉዳዮችን የሚመለከት ነው።

ባለፈው የትምህርት ደረጃ ስለ

ኤችአይቪ/ኤዲስበኢትዮጵያ፣ቤታችንውስጥኬሚካሎች፣

በአካባቢያችን የአደንዛዥ እፅአጠቃቀም፣ድርቅ እና ረሃብ፣ ስለድርቅና ረሃብ የድርቅ መንስኤዎች እና መዘዞች፣ ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች

የድርቅ መቋቋም ዘዴዎችን ተምራችኋል።

በዚህ ክፍል ደግሞ አራተኛ ክፍል ከተማራችሁት ጋር የሚመሳሰል ቢሆንም በስፋትና በጥልቀት የሚለያይ በመሆኑ የሚከተሉትን የትምህርት ይዘት የምትማሩ ይሆናል። እነሱም ኤች.አይ.ቪ. ኤድስ፣ በወረዳችን ኬሚካልና አደንዛዥ እያችን መጠቀም፣ ጎጂ ባህላዊ ልማዶች እንዲሁም ድርቅና ረሃብን ያካትታል ።

5.1 በኢትዮጵያ የኤች አይ ቪ/ኤድስ ሁኔታ

○ ቁልፍ ቃላት

☞ ኤች አይ ቪ

☞ ኤድስ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ ኤች አይ ቪ /ኤድስ ሥርጭት በኢትዮጵያም እንደሚመስል ትገልጻላችሁ።
- ☑ ኤችአይ ቪ /ኤድስ የሚተላለፍባቸውን መንገዶች በመለየት ራሳችሁን ትጠብቃላችሁ።
- ☑ የኤችአይቪ/ኤድስ ሥርጭት የሚያስከትላቸው ማህበራዊ

ችግሮችን ትተነትናላችሁ።

☑ ኤችአይ ቪ /ኤድስ ግንዛቤ ለማግኘት የሚረዱ ዘዴዎችን ትለያላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

- ☞ ኤችአይ ቪ /ኤድስ የሚተላለፍባቸው መንገዶች
- ☞ የኤችአይቪ/ኤድስ ሥርጭት የሚያስከትላቸው ችግሮች
- ☞ ስለ ኤች አይቪ /ኤድስግንዛቤ ለማግኘት የሚረዱ ዘዴዎች

ተግባር 5.1 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- ኤች አይ ቪ /ኤድስ ሥርጭት በኢትዮጵያ

ግላማ:- ኤች አይ.ቪ.ኤድስ በኢትዮጵያ ያለበትን የሥርጭት ደረጃ መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ጥያቄዎች በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. በአካባቢያችሁ ኤች አይ ቪ /ኤድስ ሥርጭት ሁኔታ ምን ይመስላል?
2. ከጤና መምሪያ መረጃ በመሰብሰብ ያለበትን ደረጃ በክፍል ውስጥ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አብራሩ ።

ኤድስ

በኤችአይቪ ሻይረስ ደሙ ከተበከለ ሰው ወደ ሌላ ጤነኛ ሰው የሚተላለፍ በሽታ ነው። ኤድስ እስከ አሁን መድሃኒት ያልተገኘለት ተላላፊ በሽታ ሲሆን የሰውነትን የተፈጥሮ በሽታ የመከላከል አቅምን በማዳከም ለሞት የሚዳርግ በሽታ ነው።

በአሁኑ ጊዜ ኤች አይቪ/ ኤድስ በብዙ ሚሊዮን የሚቆጠሩ ሰዎችን ሕይወት እየቀጠፈ ይገኛል። ይህ በሽታ በሁሉም አህጉራትና አገራት ተስፋፍቷል። በተለይ ጉዳቱ በታዳጊ አገሮች የሚያደርሰው ተፅዕኖ ከፍተኛ ነው። የብዙዎችን ሕይወት እየቀጠፈና ሕብረተሰቡን ለበርካታ ችግሮች እያጋለጠ ይገኛል። ከከተማ እስከ ገጠር ኤድስ ከተስፋፋባቸው አገሮች አንዱ ኢትዮጵያ ናት።

5.1.1 ኤችአይ ቪ/ኤድስ የሚተላለፍባቸው መንገዶች

 ተግባር 5.2 የቡድን ውይይት

ርዕስ:- ኤች አይ ቪ ኤድስ መተላለፊያ መንገዶች

ግላማ:- ኤች አይ ቪ ኤድስ መተላለፊያ መንገዶችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ ። የመወያያ ጥያቄዎች

1. ኤች አይ ቪ ኤድስ መተላለፊያ መንገዶች ዙሪያ በመወያየት የደረሰችሁበትን ድምዳሜ በክፍል ውስጥ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አብራሩ።
2. ዋነኛ ኤች አይ ቪ ኤድስ መተላለፊያ መንገዶች ለዩ።

የኤች አይ ቪ ኤድስ ዋነኛ መተላለፊያ መንገዶች

 ልቅ የሆነ የግብረ ሥጋ ግንኙነት ነው።።

 ሻይረሱ ካለባት ነፍሰጡር እናት ወደ ልጅ /በእርግዝና፣ በወሊድናጡት በማጥባት/ ወቅት ሊተላለፍ ይችላል።።

- በቫይረሱ የተበከለ ሰው የተወጋበትን መርፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌፌ ጠነኛ ሰው ሲወጋ
- ቫይረሱ ያለበት ሰው ደም ለሌላ ሰው ሲሰጥ
- ቫይረሱ ያለበት ሰው የተጠቀመባቸውን ስለታም መሣሪያዎች ጤነኛው ሲጠቀም/በጋራ መጠቀም/ እና ቫይረሱ ያለበት ሰው የተጠቀመበትን የጥርስ ብሩሽ ጤነኛው ሰው ሲጠቀም ናቸው።

ሥዕል-5.1 ኤች አይ ቪ አድስ የሚተላፍባቸው መንገዶች

5.1.2 የኤችአይቪ/ኤድስ ሥርጭት የሚያስከትላቸው ችግሮች

 ተግባር 5.3 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ኤችአይ ቪ/ኤድስ ሥርጭት የሚያስከትላቸውን ችግሮች

ግላጫ:-ኤችአይ ቪ/ኤድስ ሥርጭት የሚያስከትላቸውን ችግሮችን መለየት።

መመሪያ:- በቡድን በመሆን በሚከተለው ጥያቄ ላይ በንቃት ተሳተፉ።

የውይይት ጥያቄ

1.ኤች አይ ቪ ኤድስ የሚያስከትላቸውችግሮች ምንድናቸው?በዚህ ዙሪያ በመወያየትየደረሳችሁበትንበምሳሌበማስደገፍበክፍል ውስጥለክፍል ጓደኞቻችሁ አብራሩ።

- ✿ አምራች ዜጎችን በመቅጠፍ የአገርምርት እንዲቀንስ ያደርጋል።
- ✿ አገር ለመገንባት ትልቅ ድርሻ ያላቸውን ምሁራንን ያጠቃል።
- ✿ ልጆችን ያለ ወላጅ ያስቀራል ።
- ✿ ሕፃናት በሌሎች ላይ ጥገኛ ሆነው እንዲያድጉ ያደርጋል።
- ✿ ወላጅ አጥ ሕፃናት ጎዳና ተዳዳሪ ይሆናሉ።
- ✿ በአጠቃላይ ኤች.አይ.ቪ/ ኤድስ ለማግኘት፣ ለኢኮኖሚያዊ፣ ለፖለቲካዊ ስነልቦናዊና ባህላዊ ችግሮች ያጋልጣል።

ኤችአይቪ/ኤድስን በአፍሪካ ሆነ በኢትዮጵያ ደረጃ ለመቆጣጠር ትልቅ ችግር ፈጥሯል። ለዚህም ምክንያት ሊሆኑ የሚችሉ የሕዝቡ ግንዛቤና የትምህርት ደረጃ ዝቅተኛ መሆን ነው።

የመገናኛ ብዙሃን ያለ መስፋፋት በሕብረተሰቡ ዘንድ በቂ ግንዛቤ ማድረስ እንዳይቻል አድርጓል። ይህን በሽታ ለመግታትና ራስን ለመከላከል በቅድሚያ የሚተላለፍበትን መንገድ ማወቅ ያስፈልጋል።

5.1.3 ስለ ኤች አይቪ /ኤድስግንዛቤ ለማግኘት የሚረዱ ዘዴዎች

 ተግባር 5.4 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ስለ ኤችአይ ቪ /ኤድስ ግንዛቤ ለማግኘት የሚረዱ ዘዴዎች

ዓላማ:- ስለ ኤችአይ ቪ /ኤድስ ግንዛቤ ለማግኘት የሚረዱ ዘዴዎችን መለየት

መመሪያ:- በቡድንበመሆን የሚከተለውን ተግባር በንቃት በመሳተፍ ሥሩ የተግባርጥያቁ

1. ስለ ኤች አይ ቪ /ኤድስ ግንዛቤ የሚኒሚዲያ በመጠቀም መረጃ ለትምህርት ቤት ማህበረሰብ በማድረስግንዛቤ አስጨብጡ።

• በሽታው በአካባቢያችን ላይ ያመጣውን ጉዳት መገንዘብ ለምሳሌ የተጠቁ ሰዎች ቁጥር፣ የሞቱ ሰዎች ቁጥር በችግር ጎዳና ላይ የወደቁ ሕፃናት ቁጥር

• በፀረ-ኤች.አይ.ቪ/ኤድስ ክብብ መሳተፍ

• ስለኤች.አይ.ቪ/ኤድስ የተዘጋጁ ጽሑፎችን ማንበብ

• ስለ ኤች. አይ .ቪ/ኤድስ በመገናኛ ብዙሃን ፕሮግራም መከታተል

በተመሳሳይ ራስን ከኤች.አይ.ቪ /ኤድስ ለመከላከል የሚከተሉትን ዘዴዎች መጠቀም ያስፈልጋል።

እነዚህም ስለት ያላቸው ነገሮችና ሌሎች የተጠቀሙበትን ስለታማነገሮችን ያለመጠቀም

• ኤችአይቪ/ኤድስ ያለበትን ሰው ደም ከመለገሱ በፊት ምርመራ ማድረግ

• ከጋብቻ በፊት ከግብረ-ሥጋ ግንኙነት ራስን መጠበቅ ከጋብቻ በኋላም መተማመን

• በተገኘው አጋጣሚ ስለበሽታው የሰዎችን አስተሳሰብ ለመለወጥ መጣር/ግንዛቤ ማስጨበጥ/

• በሽታው የሚተላለፍበትን መንገድ ሕብረተሰቡን በማስተማር ራሱን እንዲጠበቅ ማድረግ ።

• በሥርዓተ - ትምህርት ኤችአይቪ/ኤድስን በማካተት ማስተማር።

• በኤችአይቪ/ኤድስ የተጠቁትን በማቅረብ መንከባከብ ያለማግለልናቸው። በአጠቃላይ ዜጎች ትልቅ የአገር ሀብት ስለሆኑ በሙያቸው ልማታዊ አስተዋጽኦ ማበርከት ይጠበቅባቸዋል። ለመማርም ሆነ የአገርን ምርታማነት ለማሳደግ በቅድሚያ ጤናማ ሰው መሆን ወሳኝ ነው።

በዓለም ላይ በፍጥነት እየተስፋፋ ካለው ኤችአይቪ /ኤድስ ራስን ለመከላከል የበሽታውን መተላለፊያ መንገዶችን አውቆ ራስን መጠበቅ ያስፈልጋል።

መልመጃ - 5.1

I) የሚከተሉት ጥያቄዎችን ክክል ከሆኑ “እውነት” ስህተት ከሆኑ “ሐሰት” በማለት መልሱ።

1. የኤች አይ ቪ /ኤድስ በሽታ ተፅዕኖ ታዳጊ አገሮች ላይ ይበረታል።
2. የኤች አይ ቪ/ኤድስ ዋነኛ መተላለፊያ መንገዶች ውስጥ አንዱ የወባ ትንኝ ንክሻ ነው።
3. ኤች አይ ቪ /ኤድስ ልጆችን ያለ ወላጅ የሚያስቀር ክፉ በሽታ ነው።

II) ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ስጡ።

1. ኤች አይ ቪ /ኤድስ ምንድነው?
2. ኤች አይ ቪ /ኤድስ ከሚተላለፍባቸው መንገዶች ውስጥ ሶስቱን ዘርዝሩ።
3. የኤችአይቪ/ ኤድስ በከፍተኛ ደረጃ መስፋፋት የሚያስከትላቸውን ዘርፈ ብዙ ችግሮችን በዝርዝር አብራሩ።

5.2 በወረዳችን ኬሚካልና አደንዛዥ እዎችን መጠቀም

ዐቁልፍ ቃላት

- ☞ ኬሚካል
- ☞ አደንዛዥ ዕዎች
- ☞ ሱስ

- ✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት
- ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-
 - ☑ ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎችን ትዘረዝራላችሁ
 - ☑ የኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎች መጠቀም የሚያስከትለውን ጉዳዮች ታብራራላችሁ።

☑ ማህበረሰቡ ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎችን እንዳይጠቀሙ ግንዛቤ

ታስጨብጣላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘት

☞ የአደንዛዥ ዕዎ ሱስ የጎንዮሽ ጉዳቶች

ተግባር 5.5 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎችን መጠቀም

ግላማ:- ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎችን መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተለውን ተግባር በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄዎች

1. ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎችን በመለየት ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

2. ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎችን መጠቀም የሚያስከትለውን ጉዳት ዘርዝሩ።

አደንዛዥ እፅ በአካካቢያችን ዘወትር ጥቅም ላይ እየዋለ ያለው ጫት፣ ሺሻ፣

ሲጋራ፣ ጋንጃየመሳሰሉት ጥቅም ላይ እንደሚውሉ መረጃዎች ያስረዳሉ።

መድሃኒቶች በሰውነት እና በአንጎል ላይ ተጽዕኖ የሚያሳድሩ ኬሚካሎች

ናቸው። የተለያዩ መድሃኒቶች የተለያዩ ውጤቶች ሊኖራቸው ይችላል።

መድሃኒቱ በሰውነት ላይ የሚያሳድረው ተጽዕኖ መድሃኒቱ በሚሰጥበት

መንገድ ላይ የተመሠረተ ሊሆን ይችላል።

ይህም ወደ ከፍተኛ ፍላጎት እና አስገዳጅ የመድኃኒት አጠቃቀም ያስከትላል።

ከጊዜ በኋላ ይህ ባህሪ ወደ ንጥረ ነገር ጥገኛነት ወይም የአደንዛዥ ዕዎ

ሱሰኝነት ሊለወጥ ይችላል።

በአደንዛዥ እፅ እና በአልኮል ሱሰኝነት የሚሠቃዩ ሰዎች ለአደጋዎች እና

የቤት ውስጥ ጥቃት ክስተቶች የመጋለጥ እድላቸው ከፍተኛ ነው።

የአደንዛዥ ዕፅ አጠቃቀም የአጭር እና የረጅም ጊዜ የጤና ችግሮችን ያስከትላል። እንደ የመድኃኒት ዓይነት፣ ምን ያህል እና ምን ያህል ጊዜ እንደ ተወሰደ እና የግለሰቡ አጠቃላይ ጤና ላይ በመመርኮዝ ሊለያይ ይችላል።

በአጠቃላይ የአደንዛዥ ዕፅ የሚያስከትለው ውጤት በጣም ሰፊ ሲሆን በሰው አካል ውስጥ በሁሉም የሰውነት ክፍሎች ላይ ተጽዕኖ ያሳድራል።

ሥዕል 5.2 አደንዛዥዕዎች

5.2.1 የአደንዛዥ ዕፅ ሱስ የጎንዮሽ ጉዳቶች

 ተግባር 5.6 የቡድን ውይይት

ርዕስ- ኬሚካልና አደንዛዥዕዎች የሚያስከትላቸው ጉዳቶች

ዓላማ:- ኬሚካልና አደንዛዥዕዎችን የሚያስከትላቸው ጉዳቶች መለየት

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ የውይይትጥያቄ

1.በቡድንበመሆን ኬሚካልና አደንዛኝ ፅዕኑን የሚያስከትላቸው ጉዳቶች በመለየት ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

❖ የሰውነት በሽታን የመከላከል አቅም እንዲዳከም እና ለበሽታ የመጋለጥ እድልን ይጨምራል።

❖ የልብ ምቶች መዛባት፣ የልብ ድካም እና የሆድ ህመም፣ ይህ ደግሞ የምግብ ፍላጎት እና የክብደት መቀነስን ሊያስከትል ይችላል።

❖ በጉበት ላይ ከፍተኛ ጉዳት ያደርሳል።

❖ ለስትሮክ ችግር ይዳርጋል ።

❖ የሳንባ በሽታ፣ የማስታወስ፣ ትኩረት እና የውሳኔ አሰጣጥ ችግሮች፣ ይህም የዕለት ተዕለት ኑሮን የበለጠ አስቸጋሪ ያደርገዋል።

❖ የአደገኛ ዕፅ ሱስኝነት በጣም ከባድ የጤና መዘዝ ሞት ነው። የአደንዛኝ ዕፅ ሱስኝነት ውጤቶች ሁሉም መድኃኒቶች ማለትም ኒኮቲን፣ኮኬይን፣ ማሪዋኦና ሌሎችም በአንጎል ላይ ተጽዕኖ ያሳድራሉ።

አልኮሆል በአንጎል ላይ የአጭር እና የረጅም ጊዜ ተፅዕኖ ሲኖረው የአንጎልን መደበኛ ተግባር ይረብሻል። እነዚህ በስሜት፣ በባህሪ እና በሌሎች የእውቀት ተግባር ላይ ተጽዕኖ ሊያሳድሩ ይችላሉ። የነፍሰጡር ሴቶች የአልኮል ተጋላጭነት በሚወለዱ ሕፃናት አእምሮ ላይ ተጽዕኖ ያስከትላል።

ሱስ እና አካላዊ ጤና በቅርበት የተሳሰሩ ናቸው። በአደንዛኝ ዕፅ አጠቃቀም መታወክ የሚሰቃዩ ሰዎች ብዙውን ጊዜ በጤና ችግሮች ይሰቃያሉ።

አልኮል- የደም ግፊት፣ የሙቀት መጠን መጨመር፣ የአካል ክፍሎች መዳከም፣ የተዳከመ የበሽታ መቋቋም አቅም፣ መተንፈስ ችግር፣ ዝቅተኛ የደም ግፊት፣ የልብ ምት መዛባት ያስከትላል ።

የአደገኛ ዕዎች እና የአልኮል መጠጦች በአካላዊ ደህንነት ላይ ከሚያሳድረው ተጽዕኖ በተጨማሪ፣ ሱስ የሚያስይዙ ንጥረ ነገሮችን ለመውሰድ የሚጠቀሙበት ዘዴ የተለያዩ አሉታዊ ውጤቶች አሉት። ማጨስናአደንዛዥ እዎችን የመጠቀም የተለመዱ መንገዶች ናቸው።

ማጨስ- ሳንባን በመጉዳት ወደ ሥር የሰደደ የመተንፈሻ አካላት ችግር ሊያመራ ይችላል። ማጨስ የአፍ፣ የጉሮሮ እና የሳንባን ጨምሮ የተወሰኑ የካንሰር ዓይነቶችን የመያዝ አደጋን ይጨምራል።

1. ፓራኒያ- ሰዎችን የመጠራጠር ያለማመንና መጀመሪያ ከነበረው የተለየ የባህሪ ለውጥ ማሳየት።
2. ግርማዊነት-ካሉት ሰዎች ውስጥ ራስን አብልጦ ማየትና ከእኔ በላይ ሌላ ሰው የለም ብሎ ማሰብ።
3. ሃሉሲሽን-መሰረት የሌላቸውን ነገሮች በሀሳብ መስማትና ወደ ከፍተኛ የአዕምሮ ህመም ደረጃ መድረሱን የሚያሳይ ምልክት ነው።
4. ሱስ- አዕምሮን ለሚያነቃቁ ዕጽ ወይም አልኮል ተገዥ መሆን
5. ግትርነት-በእፅ ወይም በአልኮል ራስን ተገዥ ያደረገ አካል በቀላሉ ከገባበት ሱስ ላለመውጣት የሚያሳየው ባህሪ ናቸው።

መልመጃ 5.2

1) ለሚከተሉት ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ

1. በአካባቢያችሁ ጥቅም ላይ እየዋሉ ያሉ ኬሚካልና አደንዛዥ ዕዎች ውስጥ ሶስቱን ጥቀሱ።

5.3 በክልላችን የሚተገበሩ ጎጂ ባህላዊ ልማዶች

○ ቁልፍ ቃላት

- ☉ ጎጂ ልማዶች
- ☉ ስነ-ልቦናዊ ተጽዕኖ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ ኅጂ ባህላዊ ልማዶችን ታወግዛላችሁ
- ☑ የኢትዮጵያውያንን ጠቃሚ ልማዶች ትዘረዝራላችሁ።
- ☑ ኅጂ ባህላዊ ልማዶች በአካባቢያቸው እንዳይተገበሩ

ታደርጋላችሁ።

ተግባር 5.7 የቡድን ወይይት

ርዕስ፡- ኅጂ ባህላዊ ልማዶች

ዓላማ፡- ኅጂ ባህላዊ ልማዶችን ማውገዝ

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ተግባራት በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የተግባር ሥራ

1. በአካባቢያችሁ የሚተገበሩ ኅጂ ልማዳዊ ባህሎችን በመዘርዘር ድርጊቶቹን የሚያወግዙ ክበቦችን አቋቁሙናግቢ ውስጥ ፖስተሮችንና ባኔሮችን ለጥፉ።

ኢትዮጵያውያን በማህበራዊ ኑሮአቸው ውስጥ በርካታ ጠቃሚ ልማዶች አሏቸው። ከእነዚህ ውስጥ ዋና ዋናዎቹ በደቦ /ኅብረት/ መሥራት ለአቅመ ደካሞች፣ ለአረጋውያን ቤት መሥራት፣ እርሻ ማረስና የመሳሰሉትን መጥቀስ ይቻላል።

በሌላ በኩል ለተለያዩ ችግሮችና በተለይም ለኤች አይ ቪ ኤድስ የሚያጋልጡ ኅጂ ልማዶችም በአገራችን አሉ። ከነዚህ ጥቂቶች ከዚህ በታች ተዘርዝረዋል።

➤ የሕፃናትን ግግ ማስፈልፈል	➤ ሕፃናትን ቅቤ ማስዋጥ
➤ እንጥል ማሰቆረጥ	➤ የሴት ልጅ ግርዛት
➤ ሴት ልጅን በልጅነት መዳር	➤ የሴት ልጅ ጠለፋ

ከላይ የተጠቀሱት ጎጂ ልማዶች ይበልጥ ያተኮሩት በሕፃናትና ሴቶች ላይ ጉዳት የሚያደርሱ ናቸው። እነዚህ ጎጂ ልማዶች ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊና ስነ-ልቦናዊ ተጽዕኖ የሚያስከትሉ ናቸው።

ከ1980ዎቹ ወዲህ የአለም አገሮች በተለይም በአፍሪካ ከሰሃራ በታች የሚገኙትን አገራት ለኤች አይ ቪ /ኤድስ እያጋለጠ ነው። በአሁኑ ጊዜ የሰው ልጆችን ለከፋ ችግር እያጋለጠ ያለው ኤች አይ ቪ / ኤድስ ነው።

5.4. ድርቅና ረሃብ

ቁልፍ ቃላት

⊖ ድርቅ

⊖ ረሃብ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ☑ የድርቅና ረሃብ ምንነት ታብራራላችሁ።
- ☑ በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶችን ትለያላችሁ።
- ☑ በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶችን ትለያላችሁ።
- ☑ በክልላችን ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎችን ትለያላችሁ።
- ☑ የድርቅን መቋቋሚያ ዘዴዎችን ትለያላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

- ☞ የድርቅና ረሃብ ምንነት
- ☞ በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶች
- ☞ በክልላችን ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች

የድርቅና ረሃብ ምንነት

ተግባር 5.8 የቡድን ውይይት

ርዕስ- የድርቅና ረሃብ ምንነት

ዓላማ፡- የድርቅና ረሃብ ምንነት ታብራራላችሁ።

መመሪያ፡- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ጥያቄዎችን በንቃት በመሳተፍ ሥሩ

የውይይት ጥያቄዎች

1. የድርቅና ረሃብምንነት በዝርዝር ግለፁ፡፡

2. በኢትዮጵያ ውስጥ ድርቅ በተደጋጋሚ የሚከሰትበትን ምክንያት ዘርዝሩ፡፡

ድርቅ

ድርቅ ረጅም ጊዜ የሚቆይ የውሃ እጦት ክስተት ሲሆን በሰው ሰራሽና በተፈጥሮ ምክንያት የሚከሰት ከመሆኑም በላይ ለረሃብ የሚዳርግ ነው፡፡

ረሃብ

ረሃብ ማለት በከፍተኛ የምግብ እጥረት የሚከሰት ጊዜ የማይሰጥና ለሰውነት አሰፈላጊ የሆኑ የተመጣጠነ ምግብ ያለማግኘትና በመጨረሻም እስከ ሞት የሚያደርስ ክስተት ነው፡፡

ኢትዮጵያ በተደጋጋሚ ድርቅና ረሃብ በተለያዩ ወቅቶች የተፈራረቁባት ሀገር ነች፡፡ በ1988-1985 በጦርነት እና ድርቅ አንድ ሚሊዮን ገደማ የሚሆኑ ሰዎች ላይ የምግብ ቀውስ ያሰከተለና ኢትዮጵያ ሙሉ በሙሉ ያላገገመችበት አደጋ ነበር ማለት ይቻላል፡፡ በ1999-2000 እንደገና በዝናብ እጥረት ምክንያት ስምንት ሚሊዮን ሰዎች ለረሃብ ተጋልጠዋል፡፡

በታሪክ ዘመኗ ሁሉ ኢትዮጵያ የረሃብ አደጋ ያጋጠማት ሲሆን ከ1888 እስከ 1892 የዘለቀው ታላቁ የኢትዮጵያ ረሃብ ብቻ እስከ አንድ ሦስተኛ የሚሆነውን ሕዝብ እንደ ገደለ የሚገመት ሲሆን በተለምዶ ክፉ ቀንተብሎይጠራል፡፡

በተባባሰ የአየር ንብረት ቀውስ ምክንያት የዝናብ እጥረት ተከትሎ በኢትዮጵያ እና በመላው አፍሪካ ቀንድ ከ15 ሚሊዮን በላይ ሰዎች የምግብ ዕርዳታ እንደሚያስፈልጋቸው አክስፋም መዝግቧል፡፡

ኢትዮጵያ በተለይ ለአየር ንብረት ለውጥ ተጋላጭ ከመሆኗ የተነሳ ያልተጠበቀ ዝናብ ካላቸው የዓለም ድርቅ ተጋላጭ አገሮች አንዷ ናት፡፡ በአንዳንድ ዓመታት ወቅት

ታዋ ዝናብ ሙሉ በሙሉ ሊጠፋ ይችላል። ድርቅ በአገሪቱ ለምግብ እጥረት አስተዋፅኦ የሚያደርግ የታወቀ ምክንያት ነው።

5.4.1 በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶች

ተግባር 5.9 የቡድን ውይይት

ርዕስ- በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶች

ዓላማ:- በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶችን ይለያሉ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ጥያቄዎች በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄ

1. በክልላችን የድርቅ መንስኤዎችና ውጤቶችን ለይታችሁ ለክፍል

ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።

የድርቅ መንስኤዎች

- የተፈጥሮ ሀብት ደኖች መመንጠር
- የጎርፍ አደጋ
- ሰደድ እሳት መልቀቅ
- የመሬት መንሸራተት
- የተፈጥሮ ሀብት እንክብካቤ ያለመኖርና ደን ያለመትከል
- የአየር መዛባት
- የአፈር ለምነትን ያለመጠበቅ /መሸርሸር/

ድርቅ የሚያሰከትላቸው ጉዳዮች

- ❖ ረሀብ እንዲከሰት ያደረጋል።
- ❖ ወረረሽኝ መከሰት- የተለያዩ በሽታዎች እንዲቀሰቀሱ ያደርጋል።

- ❖ ውስጣዊ መፈናቀል- ነዋሪዎች ከቋሚ መኖሪያቸው እንዲለቁ ያስገድዳል።
- ❖ ሰዎች የእርዳታ ጥገኛ እንዲሆኑ ያደርጋል።
- ❖ ሰዎች ሥራ ፍለጋ ወደ ከተማ እንዲፈልሱ ማድረግ።
- ❖ የአርብቶአደሩ የኑሮ መሰረት የሆኑ እንስሳት ይሞታሉ።
- ❖ ምርትና ምርታማነት ይቀንሳል።

5.4.3 በክልላችን ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች

ተግባር-5.10 የቡድን ወይም ይይድ

ርዕስ- በክልላችን ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች

ግላማ:- በክልላችን ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች ይለያሉ

መመሪያ:- በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ጥያቄዎችን በንቃት በመሳተፍ ሥሩ።

የውይይት ጥያቄዎች

1. በክልላችን ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎችን የኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ካርታን በመጠቀም ለይታችሁ ለክፍል ጓደኞቻችሁ አቅርቡ።
2. የኢትዮጵያ የድርቅ መቋቋሚያ ስልቶች ቢሆኑ አገራችን በድርቅ እንዳትጎዳ ያደርጋታል የምትሉትን ዘዴዎች ለክፍል ተማሪዎች አቅርቡ።

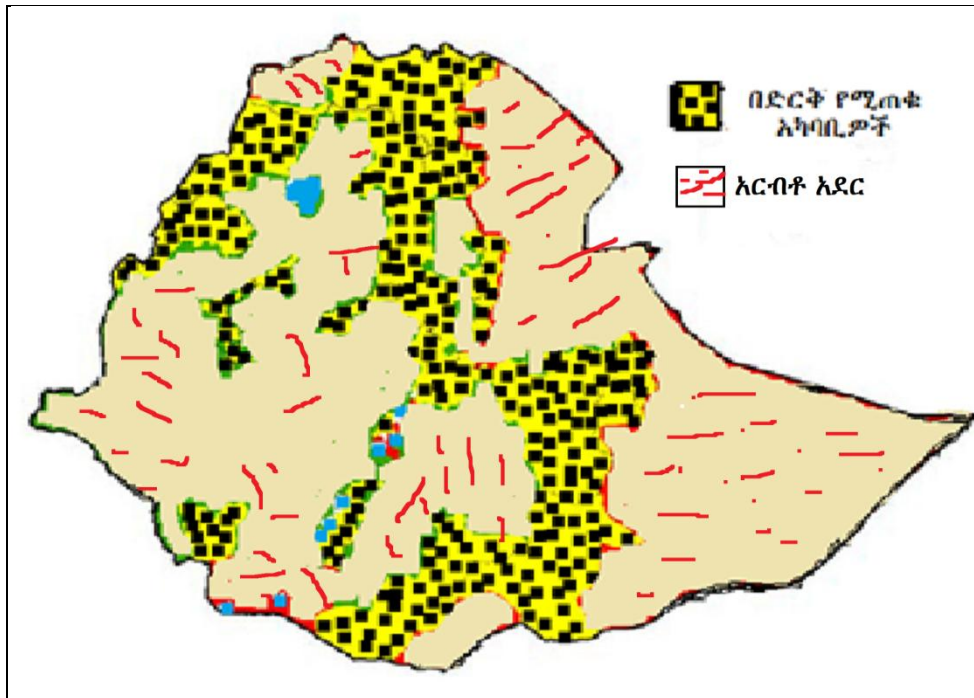
በደቡብ ክልል ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች አብዛኛዎቹ የአርብቶ አደር የሆኑና በድንበር ዳርቻ የሚገኙ አካባቢዎችን የሚያጠቃ ችግር ነው።

🚧 በኢትዮጵያ የድርቅ መቋቋሚያ ስልቶች

በክልላችንም ሆነ በኢትዮጵያ የሚከሰቱትን ሰው ሰራሽና የተፈጥሮ ድርቅ ለመቋቋም የሚያስችል ወቅታዊ የሆነ የቅድመ ድርቅ መቋቋሚያ ትንበያ

በማዘጋጀት የኢትዮጵያ አደጋ ዝግጅትና መከላከል ኮሚሽን ከክልሎች እና መንግስታዊ ካልሆኑ ድርጅቶች ጋር በመተባበር አስፈላጊውን ቅድመ ዝግጅት ማድረግ ያስፈልጋል።

- ✚ በቂ በጀት መመደብበቁ የሆነ የእህል ክምችት ማዘጋጀት
- ✚ ለወረርሽኝ አገልግሎት የሚወጡ መድሀኒት ማዘጋጀት
- ✚ ሴፍት ኔት ፕሮግራም ማስጀመር
- ✚ የመስኖ ስራ ማጠናከር
- ✚ መሰረተ ልማት መገንባት
- ✚ ኩታ ገጠም የእርሻ ሥራ ማጠናከር

ሥዕል 5.3 በኢትዮጵያ ለድርቅ ተጋላጭ የሆኑ አካባቢዎች

መልመጃ 5.3

1) ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

- 1. በኢትዮጵያ የድርቅ መቋቋሚያ ስልቶች ምንድናቸው?
- 2. በኢትዮጵያ በድርቅ የሚጠቁ አካባቢዎችን ዘርዝሩ።

5.5 የህፃናት መብቶች አያያዝ በባህላዊ፣ አገራዊና ዓለም አቀፋዊ ህግ አንፃር

ቁልፍ ቃላት

⇒ መብት

⇒ ግደታ

✚ ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቁ አጥጋቢ የመማር ብቃት

➤ ተማሪዎች ይህንን ንዑስ ርዕስ ተምራችሁ ካጠናቀቁታችሁ በኋላ፡-

- የህፃናት መብቶችን ለማስከበር የሚረዱ መንገዶችን ተግባራዊ ታደርጋላችሁ።
- የህፃናት መብት ምንነት ትገልጻላችሁ።
- አገራዊና ዓለምአቀፋዊ የህፃናት መብት ድንጋጌዎችን ትለያላችሁ።

የንዑስ ርዕሱ ይዘቶች

የህፃናት መብት ከባህልና አገራዊ ህግ አንፃር

የህፃናት መብት ከዓለምአቀፋዊ ህግ አንፃር

1. የህፃናት መብት ከባህልና አገራዊ ህግ አንፃር

ሀ. የህፃናት መብት በባህላዊ ህግ አንፃር

የማህበራዊ እድገት ኋላ ቀርነት የህፃናት መብት ጥሰት መንስኤ ነው። በተለያዩ አካባቢዎች ከጎጂ ልማዳዊ ድርግቶች እና ከኋላ ቀር አስተሳሰብ የተነሳ በህፃናቶች

ላይ ከባድ አካላዊ ቅጣት፣ ያለዕድሜ ጋብቻ የአካል ጉዳትና የመንፈስ ስብራት ይደርስባቸዋል። ይህም ህፃናት የበታችነት ስሜት እንድሰማቸዋል፣ በራስ የመተማመን ብቃት እንዳይኖራቸዋል፣ በትምህርታቸዋል፣ ጠንክረዋል፣ ለስኬት እንዳይበቁ ያደርጋቸዋል።

የህፃናት ጉልበት ብዝበዛ

ሥዕል 5.4 የህፃናት ጉልበት ብዝበዛ

ሥዕል 5.5 የህፃናት ጠለፋ

ስለዚህ ህፃናት በአከባቢያቸው የሚፈጸሙ የሙብት ጥሰቶችን በመለየት በትምህርት ቤታቸው በህፃናት ሙብት ጥበቃ እንክብካቤ ክብብ በማድረጃት ስለሙብታቸው ወና ግደታቸው መወያየትና ጥበቃ ማድረግ አለባቸው። የሀይማኖት እና የባህል እምነት ተቋማት ስለህፃናት ሙብት ግንዛቤ ማስጨበጥ፣ ክትትልና ቁጥጥር ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

ተግባር-5.11 የቡድንውይይት

ርዕስ- የህፃናት ሙብቶች አያያዝ ከባህልና አገራዊ ህግ አንፃር

ዓላማ:-ተማሪዎች የህፃናት ሙብት አያያዝን ያብራራሉ።

መመሪያ: በቡድን በመሆን የሚከተሉትን ጥያቄዎችን በንቃት በመሳተፍ ሥሩ የውይይት ጥያቄዎች

1. በህፃናት ለይ ከምደርሱ ጥቃቶች ጥቅቶችን ዘርዝሩ።
2. ከህፃናት ሙብቶች ጥቅቶችን ጥቀሱ።
3. ህፃናት ለሥራ ዕድሜያቸው ሳይደርስ በፊት ሥራ ለመስራት ቢቀጠሩ ምን አይነት ችግር ያጋጥማቸዋል?

ለ. የህፃናት ሙብት በአገራዊ ህግ አንፃር

ህፃናት በአዕምሮአቸው እና በአካላዊ-በሰለት ደረጃቸው የራሳቸውን ሙብትና ጥቅም ማስጠበቅ

ስለማይችሉ በጣም ተጋላጭ ከሆኑ የህብረተሰብ ክፍሎች መካከል ይጠቀሳሉ። ስለሆነም በርካታ የሰብአዊ ሙብት ሰነዶች እና የሀገር ውስጥ ህጎች በመንግስት በኩል ለልጆች ልዩ ጥ

በቃየመስጠትግዴታዎችንይጥላሉ። እንዲህምይነቱጥበቃየሕፃናትንመብትበማረጋገጥፍትሃዊ ናአምራችማህበረሰብን ለማፍራትያገለግላል።

በአገር አቀፍ ደረጃ የህፃናት መብትና ደህንነትን በተመለከተ የሚሰራ የሴቶች፣ ህፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚንስትር ተቋቁሟል። ይህ መስሪያ ቤት የህፃናትን ደህንነትና አጠቃላይ እድገት የሚያስጠብቁ ተግባራትን ያከናውናል። ስለህፃናት መብትና ደህንነት፣ ስለትምህርታቸው እናለአካል ጉዳተኛ ህፃናት መደረግ ስላለበት እንክብካቤቅድሚያ ሰጥተው ይሰራሉ።

የ1995 የኢ.ፌ.ዲ.ሪሕገመንግሥት

የኢ.ፌ.ዲ.ሪሕገመንግሥትከአንቀጽ 13 እስከ 44

ከተደነገገውአጠቃላይድንጋጌዎችአንድሦስተኛውን “መሰረታዊመብቶችናነፃነቶች” በሚመለከቱርዕሰጉዳዮችላይ ትኩረትሰጥቷል። ይህሕገመንግሥታዊየመብቶችረቂቅህግበኢትዮጵያየሰብአዊ መብትጥበቃመሰረታዊየህግማዕቀፎችንያቀርባል።

ልጆችእንደሰውየኢ.ፌ.ዲ.ሪህገመንግሥትየሰብአዊመብትድንጋጌዎችጥበቃተጠቃሚ ይሆናሉ። በተጨማሪምየኢ.ፌ.ዲ.ሪሕገመንግሥትአንቀጽ 36 የሕፃናትንመብትብቻእንዲመለከትአድርጓል። ይህድንጋጌበተለይለእያንዳንዱል ጅዋስትናይሰጣል።

- ☉ አንቀጽ 36 ንዑስ አንቀጽ 1፡- ማንኛውምልጅመብትአለው፡
- ☉ (1ሀ) በሕይወት የመኖር፤
- ☉ (1ለ) ስምእናዜግነት የማግኘት ፤
- ☉ (1ሐ) ወላጆቹንወይምህጋዊአሳዳጊዎቹየማወቅእናእንክብካቤ የማግኘት

☞ (1መ)

ለትምህርት፣ ለጤንነቱ ወይም ለደህንነቱ አደገኛ ወይም ጎጂ ሊሆን የሚችል ሥራ እንዲሠራ መጠየቁም ሆነ አለመፈቀዱ፤

☞ (1ሠ)

በትምህርት ቤቶች እና በልጆች እንክብካቤ ላይ ባሉ ሌሎች ተቋማት ውስጥ ከአካል ቅጣት ወይም ከጭካኔ እና ኢሰብአዊ ድርጊቶች የፀዱ መሆን፤

ከላይ ከተጠቀሱት መብቶች በተጨማሪ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት ህጻናትን በሚመለከት እርምጃ በሚወስድበት ጊዜ በመንግስት እና በግል የበጎ አድራጎች ተቋማት፣ በፍርድ ቤቶች፣ በአስተዳደር ባለስልጣናት ወይም በሕግ አውጪ አካላት ሊታዩ የሚገባውን መሰረታዊ መርህ ማለትም የህፃናትን ጥቅም እውቅና ሰጥቷል።

የ1995፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 36 (2) እንደደነገገው የሕፃናት መብቶች ቀዳሚነት ከረት ሊሰጠው እንደሚገባ ይደነግጋል።

2. የህፃናት መብት በዓለም አቀፍ ህግ አንፃር

እ.ኤ.አ. በ1948 የወጣው ዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች መግለጫ በዓለም አቀፍ ደረጃ እውቅና ያላቸውን የሰብአዊ መብቶች ዝርዝር ህግ አወጀ ። አብዛኛዎቹ ለህፃናት እና ለአዋቂዎች እኩል ተፈጻሚናቸው ። ነገር ግን ሁለቱ ድንጋጌዎች በተለይ ህጻናትን የሚመለከቱ ናቸው።

አንቀጽ 25 (2)

"እናትና እና ልጅ ልዩ እንክብካቤ እና እርዳታ የማግኘት መብት አላቸው" እና አንቀጽ

26 የመማር መብትን የሚመለከቱ ናቸው።

ሆኖም ጠቅላላ ጉባኤው የተቀበለው በዚህ መስክ ውስጥ በጣም አስፈላጊው የፖሊሲ መግለጫ እ.ኤ.አ. የ1959 የሕፃናት መብቶች መግለጫ ነው።

"የሰው ልጅ ለልጁ ለሚሰጠው መልካም ነገር ባለው ለታነው" በማለት በመግለጫው ፡-

☉ 10ፋየህፃናት መብት መርሆችን

- ✚ የልጅልዩጥበቃየማግኘት መብት፤
- ✚ ጤናማ እና መደበኛ በሆነ መንገድ እንዲያድግ የሚያስችሉ እድሎች እና መገልገያዎች እንዲሰጣቸው ያረጋግጣሉ።
- ✚ በቂ የሆነ የተመጣጠነ ምግብ፤
- ✚ የመኖሪያ ቤት፤
- ✚ የመዝናኛ አገልግሎት፤
- ✚ የህክምና አገልግሎት፤
- ✚ ትምህርት ለመቀበል
- ✚ ከማንኛውም አይነት ተግዳሮት፤
- ✚ ጭካኔ እና ብዝበካለ መጠበቅ፤
- ✚ የማህበራዊ ዋናነትና ጥቅሞችን ማግኘት። አብዛኛዎቹ እነዚህ መብቶች በ1966 በፀደቀው የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊ እና የባህሌ መብቶች ዓለም አቀፍ ቃል አካል በስምምነት መልክ በድጋሚ ተረጋግጠዋል።

መልመጃ 5.4

፲ ለሚከተሉትን ጥያቄዎች አጭር መልስ ሰጡ።

1. በአከባቢያችሁ የህፃናት መብት የምጥሱ ጎጂ ልማዳዊ ድርግቶችን ዘርዝሩ።
2. በአከባቢያችሁ የሚፈፀሙ የመብት ጥሰቶችን ለመከላከል ምን ማድረግ። እንዳለባችሁ ግለፅ።

የምዕራፉ ማጠቃለያ

⊗ በአሁኑጊዜኤች.አይ.ቪ/

ኤድስብብዙሚሊዮንየሚቆጠሩሰዎችንሕይወት እየቀጠፈይገኛል።ይህበሽታበ
ሁሉምአህጉራትናአገራት

ተስፋፍቷል።የኤች.አይ.ቪ/ኤድስመስፋፋትማህበራዊ፣ኢኮኖሚያዊ፣ፖለቲ
ካዊናስነ-

ልቦናዎችግሮችንበቤተሰብናበሕብረተሰብላይማድረስከጀመረቆይቷል።ከከተ
ማእስከገጠርኤድስከተስፋፋባቸዉአገሮችአንዲኢትዮጵያናት።

⊗ በዋናነት ሻይረሱየሚተላለፈው ልቅበሆነየግብረሥጋግንኙነትነው።ኤችአይ
ቪ/ኤድስንበአፍሪካሆነበኢትዮጵያደረጃለመቆጣጠርትልቅችግርፈጥሯል።ለ
ዚህምምክንያትሊሆኑየሚችሉየሕዝብግንዛቤናየትምህርትደረጃዝቅተኛመሆን
ነው።

⊗ የመገናኛ ብዙሃን ያለ መስፋፋት በሕብረተሰቡ ዘንድ በቂ ግንዛቤ ማድረስ
እንዳይቻል አድርጓል። ይህን በሽታ ለመግታትና ራስን ለመከላከል በቅድ
ሚያ በሽታው የሚተላለፍበትን መንገድ ማወቅ ያስፈልጋል።በዓለም ላይ
በፍጥነት እየተስፋፋ ካለው ኤችአይቪ /ኤድስ ራስን ለመከላከል ቆራጥ
ውሳኔ መውሰድ ያስፈልጋል። የኤድስ መተላለፊያ መንገዶችን አውቆ
ራስን መጠበቅ ሃላፊነትን መወጣት ነው።

⊗ አደንዛዥ እጽ በአካካቢያችን ዘወትር ጥቅም ላይ እየዋለ ያለዉ ጫት፣ ሺሻ፣
ሲጋራ፣ ጋንጃ የመሳሰሉት ጥቅም ላይ እንደሚዉሉ መረጃዎችያስረዳሉ።
መድሃኒቶች በሰውነት እና በአንጎል ላይ ተጽዕኖ የሚያሳድሩ ኬሚካሎች
ናቸው።የአደንዛዥ ዕፅ ከተለያዩ የአጭር እና የረጅም ጊዜ የጤና
ውጤቶች ጋር የተቆራኙ ናቸው።በአደንዛዥ ዕፅ አጠቃቀም መታወክ
የሚሰቃዩ ሰዎች ብዙውን ጊዜ በጤና ችግሮች ይሰቃያሉ።የአደንዛዥ
እፅ በአጭር እና በረጅም ጊዜ ውስጥ ወደ በርካታ የባህሪ ችግሮች
ሊያመራ ስለሚችል ከነዚህ ዕዎች መራቅ አለብን ።

⊗ ጎጂ ልማዳዊ ድርጊቶች በአገራችን መተግበራቸው ይበልጥ በሕፃናትና ሴቶች ላይ ጉዳት የሚያደርሱ ናቸው። እነዚህ ጎጂ ልማዶች ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊና ስነ-ልቦናዊ ተጽዕኖ ያስከተሉና በማስከተል ላይ የሚገኙ በመሆኑ እነዚህን ድርጊቶች እንዳይተገበሩ የግንዛቤ ማስጨበጫ ስራ መሰራት አለበት።

⊗ ኢትዮጵያ በተደጋጋሚ ድርቅና ረሃብ በተለያዩ ወቅቶች የተፈራረቁባት ሀገር ነች። ድርቅ በአገሪቱ ለምግብ እጥረት አስተዋፅኦ የሚያደርግ የታወቀ ምክንያት ነው። ስለሆነም በኢትዮጵያ ብሎም በክልላችን የሚከሰቱትን የድርቅ ችግር ለመቋቋም የሚያስችል ወቅታዊ የሆነ የቅድመ ድርቅ መከላከል ተግባር ይጠበቃል።

⊗ ህጻናት-በእዕምሮአቸው እና በአካላዊ-በስለት ደረጃቸው የራሳቸውን መብትና ጥቅም ማስጠበቅ ስለማይችሉ በጣም ተጋላጭ ከሆኑ የህብረተሰብ ክፍሎች መካከል ይጠቀሳሉ። ስለሆነም በርካታ የሰብአዊ መብት ሰነዶች እና የሀገር ውስጥ ህጎች በመንግስት በኩል ለልጆች ልዩ ጥበቃ የመስጠት ግዴታዎችን ይጥላሉ።

⊗ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 36 የሕፃናትን መብት ብቻ እንዲ መለከት አድርጓል። ይህ ድንጋጌ በተለይ ለእያንዳንዱ ልጅ ዋስትና ይሰጣል።

⊗ አንቀጽ 36 ንዑስ አንቀጽ 1፡- ማንኛውም ልጅ መብት አለው፡

- ⊗ (1ሀ) በሕይወት የመኖር;
- ⊗ (1ለ) ስም እና ዜግነት የማግኘት ;
- ⊗ (1ሐ) ወላጆቹን ወይም ህጋዊ አሳዳጊዎቹ የማወቅ እና እንክብካቤ የማግኘት;
- ⊗ (1መ)

ለትምህርት፣ ለጤንነቱ ወይም ለደህንነቱ አደገኛ ወይም ጎጂ ሊሆን የሚችል ሥራ እንዲሠራ መጠየቁም ሆነ አለመፈቀዱ፤

⊗ (1ሠ)

በትምህርት-ቤቶች እና በልጆች እንክብካቤ ላይ ባለ-ሌሎች ተቋማት ውስጥ ከአካል ቅጣት ወይም ከጭካኔ እና ኢሰብአዊ ድርጊቶች የፀዱ መሆን

የምዕራፍ-አምስት ክለሳ ጥያቄዎች

I) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ትክክል ከሆኑ እውነት ስህተት ከሆኑ ወይም ሐሰት በሉ፡፡

___ 1. ለኤች አይ ቪ ኤድስ መተላለፊያ መንገዶች አንዱ ልቅ የሆነ የግብረ ሥጋ ግኑኝነት ነው፡፡

___ 2. አደንዛዥ ዕዕ አምራች ሀይልን ያበረታታል፡፡

___ 3. ኤች አይ ቪ ኤድስ ህይወት ያላቸውን ነገሮች ሁሉ ያጠቃል፡፡

___ 4. አልኮል በአንጎል ላይ የአጭርና የረጅም ጊዜ ተፅዕኖ ያሳድራል፡፡

___ 5. ረሃብ ጊዜ የማይሰጥ ችግር ነው ፡፡

II) **አዛምድ**

በ "ሀ" ሥር የተሰጡትን ጥያቄዎች በ "ለ" ሥር ከቀረቡት ጋር አዛምዱ፡፡

"ሀ" "ለ"

5 ጎጂ የሆነ ባህልሀ. የመስኖ ስራ ማጠናከር

6 የድርቅ መፈጠር ምክንያት ለ. የ"መ" ህጎች ማክበር

7 ድርቅን መቋቋሚያ ስልት ሐ. ዶፓሚን ኮኬይን

8 የኤች አይ ቪ ቫይረስ መከላከያ መንገድ መ. የሴት ልጅ ግርዛት

9 አንጎልን የሚጎዱ ኬሚካሎች ሠ. የአየር መባዛት

III) ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከቀረቡት አማራጮች ውስጥ ተስማሚ የሆነውን በመምረጥ መልሱ፡፡

1. ከሚከተሉት ውስጥ ከደቡብ ክልል ከሚገኙ ዞኖች መካከል የጎርፍ አደጋ የተጋረጠበት የቱ ነው ?

ሀ. ደቡብ አሞ ለ. ኮንሶ ሐ. አማሮ መ. ቤንች ማጂ

2. ድርቅን ለመቋቋም መደረግ ያለበት ስልት የሆነው የቱ ነው ?

ሀ. በቂ በጀት መመደብለ. ሴፍት ኔት ፕሮግራም ማስጀመር

ሐ. ኩታገጠም የእርሻ ሥራ ማጠናከር መ. ሁሉም

3. አደንዛኝ ሰፊ አዘውትሮ መጠቀም የሚያስከትለው ችግር የቱ ነው?

ሀ. ሰዎችን መጠራጠርለ.ራስን ከሰዎች በላይማድረግሐ.ግትርነትመ. ሁሉም

4. ኤች አይ ቪ ቫይረስ የሚጎዳው የትኛውን የደም ህዋስ ነው ?

ሀ. ቀይ የደም ህዋስ ለ. ነጭ የደም ህዋስ ሐ. ጨንራ መ. መልስ የለም

iv) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ካነበባችሁ በኋላ ባዶ ቦታዎችን ሙሉ::

1. የአደገኛ ሰፊ ሱሰኝነት ከባድ የጤና መዘዝ _____ ነው::

2. የኤች አይ ቪ ቫይረስ መከላከያ መንገዶች _____ , _____ እና _____ ናቸው::

3. አንድ ሰው በሰውነቱ ወይም በዜግነቱ ከማህበረሰቡ ወይም ከመንግስት ልያገኝ የሚገባው ጥቅም _____ ይባላል::

የቁልፍ ቃላት ትርጉም

- ካርታ- በመሬት ላይ የሚገኙ ተፈጥሮዎችና ሰው ሰራሽ ክስተቶችን ዘርግቶ የሚያሳይ መሳሪያ ነው
- መገኛ - አንድ ነገር የያዘው ቦታ
- ቀንድ - የቀንድ ቅርጽ ያለው የአፍሪካ ምስራቃዊ ክፍል ስያሜ
- መስፈርት-የተለያዩ ነገሮችን የሚያነፃፅር ልኬት
- ግዝፈት - የነገሮች መጠን
- ንድፍ - የአንድ ነገር ግርድፋዊ መገኛ የሚያሳይ መነሻ
- ጥምርታ- የነገሮች ንፅፅር ማመላከቻ
- ኬክሮስ- ከምዕራብ ወደ ምስራቅ የተዘረጉ የቦታዎችን ፍፁማዊ መገኛ መግለጫ

- ምናባዊ - በገሀድ የማይታይ ሀሳባዊ
- ኬንትሮስ ከሰሜን ወደ ምዕራብ የተዘረጉ የቦታዎችን ፍፁማዊ መገኛ
- አንፃራዊ - ትክክለኛ ያልሆነ ግን ተቀራራቢነት ያለው
- ፍፁማዊ- እርግጠኛ ና ትክክለኛ
- ጎረቤት- በአቅራቢያ ና በዙሪያ የሚገኙ አገራት
- ወሰን - የአገር ዳር ድንበር
- አቅጣጫ - የአንድ ነገር የሚገኝበት አመላካች
- ማህደራት- ከዚህ ቀደም ተሰንዶ የተቀመጠ መረጃ
- ጂ.ፒ.ኤስ- የነገሮችን አቀማመጥና አደረጃጀት ለሳታላይትበመቀበል የሚያሳይ መሳሪያ
- ሳታላይት - በህዋ ውስጥ የሚገኝ መረጃ መሰብሰቢያ
- አውታር - ውስብስብ የሆነ የመረጃ መተላለፊያና መቀባበያ ስርዓት
- ከባቢ አየር - መሬትን ከቦ የሚገኝ የአየር ክምችት ክልል
- ተቆጣጣሪ -በአየር ንብረት ላይ ተፅዕኖ በማድረግ የሚቆጣጠሩ
 - ሁኔታ - በአጭር ጊዜ ተለዋዋጭ የሚሆን
 - ባህር ጠለል - የከፍታ መነሻ ዜሮ ሜትር
 - ንብረት - የረጅም ጊዜ የአየር ሁኔታ ስብስብ መረጃ
 - ዋልታ - የመሬት ሰሜናዊና ደቡባዊ ጫፍ
 - አካላት- የአየር ንብረት መስራች አባላት
 - ታዳሽ- ራሳቸውን የሚተኩ
 - አውድ - የነገሮች አገባብ ሁኔታ
 - ሳር - ግንድ አልባ በጣም አጫጭር የሆኑ እፅዋት
 - የተፈጥሮ እፅዋት - በተፈጥሮ የበቀሉና ሰው ሰራሽ
 - ደን - ሰፊ ያለ ቦታ ጥቅጥቅ ያሉና ረጃጅም የዛፍ ስብስብ
 - ፓርክ-ጥብቅ የሆነና የተከለለ በዋነኝነት የዱር እንስሳትመጠለያቦታ
 - ሰደድ- በተፈጥሮ ምክንያት የሚነሳ እሳት

- ሀብት -መሰረታዊ ፍላጎቶቻችንን የምናሟላበት ንብረት
- ተፅዕኖ - አሉታዊ ጫና
- ወንዝ- የራሱ የሆነ መፋሰሻ ያለው ተንኸር ውሃ
- ተፋሰስ- መውረጃ ቦይ
- ድንበር ተሻጋሪ -የአገር ወሰን የሚያቋርጥ
- አሰሳ- አንድን ነገር ለማግኘት የምናደርገው ፍለጋ
- ጂኦሎጂ- መሬት ውስጥ ያሉ ሐብቶች ጥናት
- ብርቅዬ - በብዛት በአካባቢ የማይገኝና ያልተለመዱ
- ሃይል - አንድን ተግባር ለማከናወን የሚያስችል ጉልበት
- ብዝሃ ህይወት - የተለያዩ ህይወት ያላቸው ዝርያዎች
- ብክነት - የሐብቶች አግባብነት የሌለው አጠቃቀም
- ኦክሳይድ- ማለት ሁለትንጥረ ነገሮች በዉስጡ የያዘ ሆኖ ከሁለቱ

አንዱኦክሳይንአተም ነዉ።።

- ቁስአካል - መጠነቁስ ያለውእናቦታመያዝ የሚችል

ማንኛውምነገርነው።።

- መብት - አንድ ሰዉ በሰዉነቱ/በዘግነቱ/ ከመንግስት የሚያገኘዉ ጥቅም ነዉ።።
- ካርታ- በመሬት ላይ የሚገኙ ተፈጥሮዓዊና ሰው ሰራሽ ክስተቶችንና ማንኛውም ነገር ዘርግቶ የሚያሳይ መሳሪያ ነው።።

አንዱኦክሳይን አተም ነዉ።።